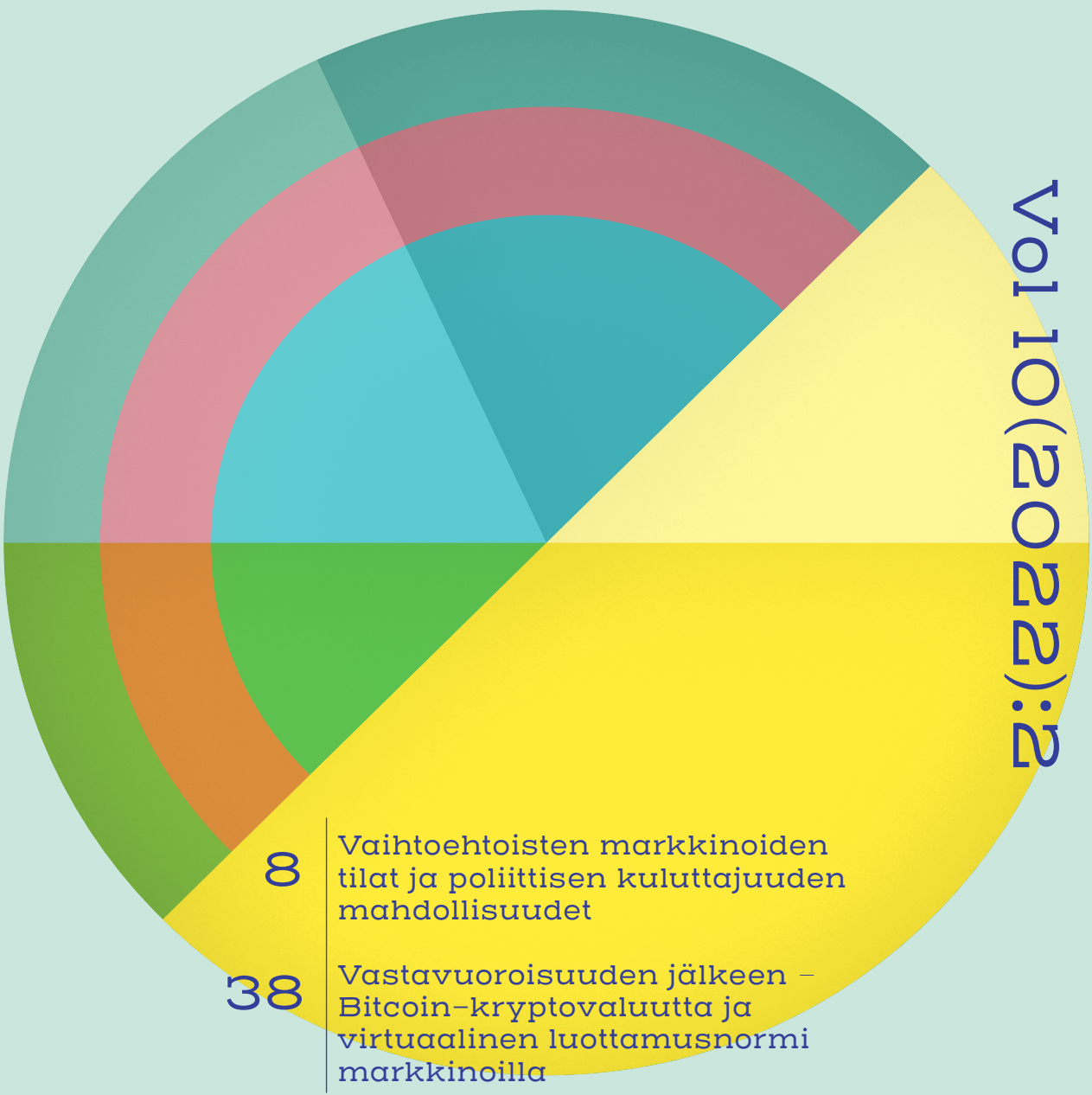

POLIITTINEN TALOUS

Vol 10(2022):2

-
- 38
- 88
- Vaihtoehtoisten markkinoiden tilat ja poliittisen kuluttajuuden mahdollisuudet
- Vastavuoroisuuden jälkeen – Bitcoin-kryptovaluutta ja virtuaalinen luottamusnormi markkinoilla

POLIITTINEN TALOUS

10:2

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry
Helsinki 2022

ISSN: 2341-7862

Julkaisija: Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry, Helsinki

Päätoimittajat: Anna Elomäki & Hanna Ylöstalo

Toimitussihteeri/taittaja: Henni Pajunen

Kannen kuva: Ili Marttinen

Lehti julkaistaan osoitteessa <https://journal.fi/poliittinentalous>.

Poliittinen talous 10(2022):2

Pääkirjoitus: Takaisin talouskuriin?

(Anna Elomäki & Hanna Ylöstalo)

1

Alkuperäisartikkelit

- Vaihtoehtoisten markkinoiden tilat ja poliittisen kuluttajuuden mahdollisuudet: kuluttajat maailmankauppojen toimijoiden silmin *(Teppo Eskelinen)* 8
- Vastavuoroisuuden jälkeen – Bitcoin-kryptovaluutta ja virtuaalinen luottamusnormi markkinoilla *(Samuli Tikkanen, Aki Koivula & Pekka Räsänen)* 38

Katsausartikkelit ja keskustelupuheenvuorot

Ekofeministinen kohtuutalous ja ekososiaaliset kriisit *(Eeva Houtbeckers)* 66

Lektiot

Kohti startup-Suomea? *(Henri Koskinen)* 89

Kirja-arviot

Olipa kerran sieni kapitalismin raunioissa *(Anna Ilona Rajala)*

ANNA LOWENHAUPT TSING: LOPUN AIKOJEN SIENI. ELÄMÄÄ KAPITALISMIN RAUNIOISSA. (2015/2020)

98

Kädenojennus maailman muuttajille *(Aleksi Okkonen)*

THOMAS PIKETTY: UNE BRÈVE HISTOIRE DE L'ÉGALITÉ (2021)

106

Pääkirjoitus

Takaisin talouskuriin?

Anna Elomäki, filosofian tohtori, dosentti, akatemiaturkija, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Hanna Ylöstalo, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, sosiologian yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

<https://doi.org/10.51810/pt.125335>

Suomessa on perinteisesti luotettu tiukkaan taloudenpitoon. Etenkin 1990-luvun lamasta lähtien julkista taloutta on sopeutettu ja tehostettu lähes loputtomalla kekseliäisyydellä. 2010-luvulla finanssikriisin jälkimainingeissa talouskuri ja siihen liittyvä ”There is no alternative” -ajattelu alkoivat entistä vahvemmin määrittää suomalaista talouspolitiikkaa. Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa puolueet jo suorastaan kilpailivat siitä, kenen leikkauslista oli pisin. Talouskuriajattelun keskeisyyttä kuvastaa myös seuraava tärkeä kysymys, jonka hallitusneuvottelut käynnistänyt Juha Sipilä esitti kaikille eduskuntapuolueille: ”Yhdyttekö valtiovarainministeriön [virkamiesraportissaan] esittämään tilannekuvaan Suomen taloudellisesta tilasta ja valtiovarainministeriön esittämästä sopeutustarpeesta?” (Ks. Elomäki ym. 2016.)

Vuoden 2019 eduskuntavaalien jälkeen Antti Rinteen ja Sanna Marinin hallitukset ovat kuitenkin tehneet pesäeroa talouskuriin. Hallitusohjelma lisäsi valtion pysyviä menoja sekä pyrki muuttamaan talouspolitiikan kieltä kehystämällä lisäykset hyvinvoinnille tärkeisiin pysyviin menoihin tulevaisuusinvestoinneiksi. Rinteen ja Marinin hallitusten aikana monet hyvinvointia lisäävät uudistukset, kuten tasa-arvoon ja perheiden hyvinvointiin pyrkivä perhevapaaudistus, ovat saaneet maksaa.

Lisäksi maailmanlaajuinen koronapandemia on muuttanut talouspolitiikan suuntaa lähes kaikkialla, jopa tiukan talouskurin kannattajamaissa, kuten Saksassa. Valtiot ovat turvautuneet sekä keynesiläiseen velkaelvytykseen että yritysten suoraan tukemiseen. Myös Euroopan unioni on turvautunut poikkeuksellisiin toimiin ja elvyttänyt jäsenmaiden taloutta yhteiseurooppalaisella elvytyspaketilla (Ronkainen 2021). Koronakriisin jatkuvuus, Venäjän hyökkäyssota ja energiakriisi lisäsivät julkisia menoja ja samalla velanottoa entisestään.

Hallituskautta luonnehtineista kriiseistä etenkin koronakriisi sekä pahe-neva ilmastokriisi ovat avanneet reittejä erilaisille talouspoliittisille visioille ja tekemisen tavoille. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on edistänyt *hyvinvointitalouden* ideaa, joka viittaa hyvinvointilähtöiseen politiikkaan sekä hyvinvoinnin ja talouden suhteiden uudenaikaiseen tarkasteluun (esim. Ahokas 2021). Olemme itse puhuneet kansainvälisten feminististen taloustutkijoiden ja kansalaisjärjestöjen jalanjäljillä *hoivaavasta taloudesta*, jossa taloutta elvytetään ja samalla vastataan talous- tai koronakriisin syventämään eriarvoisuuteen investoimalla hoivaan ja muuhun yhteiskunnan sosiaaliseen infrastruktuuriin (Elomäki ym. 2021).

Mitä talouspolitiikan tekemisen tapaan tulee, koronakriisi siirsi sekä Suomessa että EU-tasolla talouspolitiikkaa ohjaavat säännöt sivuun. Pääministeri Marin jopa väläytti suomalaiselle talouspolitiikalle keskeisestä kehysmenettelystä luopumista ilmastotoimien vaatimien investointien rahoittamiseksi.

Vuoden 2022 tullessa päätökseen julkinen talouskeskustelu on Suomessa alkanut suuntautua kohti kevään 2023 eduskuntavaaleja. Sekä poliittiset puolueet että valtiovarainministeriö ovat tehneet avauksia julkisen talouden ja sen ohjauksen kehittämiseen tulevalla hallituskaudella. Tätä keskustelua eivät kuitenkaan hallitse ilmastokriisi ja korona-ajan syventämä hoivakriisi tai niiden edellyttämät uudenlaiset tavat ajatella taloutta ja talouspolitiikkaa. Sen sijaan keskustelun keskiöön on nousemassa paluu talouskuriin.

Sitkeä talouskuri

Poliittisen talouden tutkijat ovat selittäneet talouskurin resilienssiä sekä politiikkana että taloudellisena ideana eri tavoin. Osa tutkijoista on kiinnittänyt

huomiota talousasiantuntijoiden verkostoihin ja näiden verkostojen materiaaliin intresseihin ja strategioihin. Toiset taas ovat osoittaneet, miten monin eri teorioin ja käsittein talouskuria on oikeutettu ja perusteltu. Tämä on mahdollistanut talouskurin tukemisen erilaisista ideologisista ja poliittisista lähtökohdista käsin. Median rooli talouskurin ylläpitämisessä ja vaihtoehtotomuuden ajatuksen vahvistamisessa on myös ollut poliittisen talouden tutkimuksen keskiössä (esim. Harjuniemi ja Ampuja 2019). Tutkijat ovat myös tuoneet esiin, kuinka poliitikot ovat valjastaneet tunteita ja pelkoja talouskurin tueksi (esim. Autto ja Törrönen 2018). Myös vaihtoehtojen laimeus ja niiden puute ovat olleet osatekijöitä sille, että talouskuri palaa yhä uudelleen agendalle huolimatta sen tutkitusta tehottomuudesta ja huomattavista sosiaalisista vaikutuksista.

Tätä taustaa vasten talouskurin paluu suomalaiseen sekä poliittiseen ja julkiseen keskusteluun ei ole yllätys. Edellisten vuosien irtiotosta ja uudelle ajattelulle otollisesta tilanteesta huolimatta vaikuttaa siltä, ettei talouskurin aika ole ohi – päinvastoin. Valtiovarainministeriön viimeaikaiset ehdotukset julkisen talouden ohjauksen kehittämistä ja tulevien hallituskausien tasapainottamistarpeista ovat nostaneet talouskurin vahvasti agendalle. Valtiovarainministeriöllä on ollut suomalaisen politiikan kentällä jo pitkään vahva asema muita ministeriöitä ohjaavana “superministeriönä”, jonka suosituksia myös poliitikot ovat tavanneet noudattaa. Poliitikoille ministeriön vahva ote talouspolitiikasta on tarjonnut suojakilven kansalaisten kritiikkiä vastaan (Heiskala ja Kantola 2010). Sen viimeaikaiset ehdotukset ja niistä käyty julkinen keskustelu osoittavat, että ministeriön asema talouspolitiikan suunnan määrittelijänä on edelleen vahva.

Huoli valtion velasta on palauttanut talouskurin tai ainakin “sopeutukset” myös poliittisten puolueiden kielenkäyttöön. Suomessa talouskurille löytyy edelleen poliittista kannatusta etenkin oikeistopuolueista. Myös perussuomalaiset näyttävät siirtyneen entistä vahvemmin tukemaan talouskuriajattelua, ja sosiaalidemokraatit sekä vasemmistoliitto ovat todenneet, että sopeutuksia tarvitaan tulevalla hallituskaudella. Vaikka Suomessa kaikki puolueet kannattivat koronan aikaisissa poikkeusoloissa velkaelvytystä, monet ovat muistuttaneet, että kurinalaiseen – ja jopa entistä kurinalaisempaan – talouspolitiikkaan tulee palata heti, kun se on mahdollista. Hoitajien ja muiden julkisen sektorin työntekijöiden uhraukset koronan aikana vaikuttavat

unohtuneen, ja näille aloille näyttäisi olevan luvassa tulevalla hallituskaudella lisää niukkuutta. Myös korkojen nousu nyt, kun velkaantuminen on koronavelvytyksen seurauksena ennätysellisen korkealla tasolla, lisää valtion korkomenoja ja samalla painetta talouskuriin.

Myös EU-tasolla keskustellaan taloussääntöjen uudistamisesta. Euroopan komission tuoreen ehdotuksen mukaan jäsenmailla pitää kuitenkin olla tilaa luontokadon ja ilmastokriisin torjuntaan, puolustuksen vahvistamiseen ja energiakriisin hoitoon. Lisäksi investoinnit tulisi huomioida paremmin maakohtaisiksi muuttuvissa velkakestävyystavoitteissa. Tästä huolimatta komission ehdotus ei välttämättä lisää kansallista liikkumatilaa tai luo edellytyksiä vaihtoehtoiselle talousajattelulle. Komissiolla olisi sen myötä ehkä entistäkin enemmän valtaa ohjata ja sanktioida kansallista finanssi- ja talouspolitiikkaa.

Taloukskurin paluu ei olisi vain talouspolitiikan suunnanmuutos, vaan sillä olisi vaikutuksia myös muihin politiikka-alueihin sekä laajemmin ihmisten ja ympäristön hyvinvointiin, tasa-arvoon ja demokratiaan. Talouskuri tapaa heikentää sukupuolten tasa-arvoa, sillä sosiaaliturvan ja julkisten palvelujen leikkaukset kohdistuvat niistä riippuvaisimpiin ihmisryhmiin – erityisesti naisiin. Julkisten palvelujen leikkaukset usein myös lisäävät palkatonta työtä kodin piirissä, joka on suurelta osin naisten vastuulla. (Pearson ja Elson 2015.) Sosiaalisten vaikutusten ohella taloukskurilla voi olla ympäristövaikutuksia, sillä monet kestävä kehityksen edellyttämät toimet vaativat rahaa. Poliittisen talouden tutkimuksen piirissä ja laajemmin tuotettua tietoa näistä vaikutuksista tarvitaan julkiseen keskusteluun.

Kuluttajuus, kryptovaluutat ja ekofeministinen kohtuusajattelu

Vaikka talouspolitiikka tarjoaa kuria ja niukkuutta, *Poliittinen talous* -lehdellä on päinvastainen suunta, sillä käsillä oleva numero on lehden historian ensimmäinen kakkosnumero – aiemmin lehti on ilmestynyt kerran vuodessa. Toisin kuin lehden kaksi edellistä numeroa, tämä numero ei ole teemanumero vaan sisältää poliittista taloutta laajalti luotaavia tekstejä.

Teppo Eskelisen alkuperäisartikkeli tarkastelee poliittista kuluttajuutta, sen tiloja, mahdollisuuksia ja haasteita maailmankauppatoiminnan näkökulmasta.

Maailmankaupat yhdistysmuotoisina reilun kaupan erikoisliikkeinä edustavat vaihtoehtoisia markkinoita ja kuluttajuutta, jossa kaupankäynti on väline pyrkimyksessä kohti tasa-arvoisempaa taloutta. Artikkelit perustuu maailmankaupan aktiivitoimijoiden haastatteluiden analyysiin “poliittisen kuluttajan” ja “eettisen kuluttajan” ideaalityyppien kautta. Artikkelit tuo esiin monenlaisia poliittiseen kuluttajuuteen liittyviä ristiriitoja ja jännitteitä sekä maailmankauppojen toimintaan liittyvää tasapainottelua kaupan ja siihen liittyvien poliittisten tavoitteiden välillä. Eskelisen artikkeli osallistuu keskusteluun vaihtoehtoisten markkinoiden rakentamisen mahdollisuuksista tilanteessa, jossa yhtäältä eettisten motivaatioiden määrä kuluttamisessa lisääntyy mutta toisaalta markkinoiden voimakas yhdenmukaistuminen kaventaa vaihtoehtoisia tiloja.

Samuli Tikkasen, Aki Koivulan ja Pekka Räsänen alkuperäisartikkeli tarkastelee kryptovaluutta Bitcoinia sekä virtuaalista luottamuskäytäntöä sen markkinoilla. Kryptovaluuttojen kasvava suosio on ollut merkittävä trendi viime vuosina, ja tälle heikosti säännellylle talouden alueelle onkin virrannut huomattava määrä varallisuutta. Artikkelit kuvaavat Bitcoin-markkinan erityisominaisuuksia ja etenkin sen luottamussuhteita. Siinä todetaan Bitcoinin arvomuodostuksen nojaavan erityiseen Bitcoin-ideologiaan. Ideologiasta nousevasta yleisestä epäluottamuksesta poliittisia instituutioita ja inhimillisiä toimijoita kohtaan on muovautunut uusi virtuaalinen luottamuskäytäntö, jossa luottamus rakentuu suhteessa lohkoketjuteknologiaan.

Eeva Houtbeckersin katsausartikkeli tarkastelee ekofeminististä kohtuusajattelua. Kohtuusajattelun piirissä ekofeministinen ajattelu sysätään usein sivuun. Artikkelit esittää, että yhteyden luominen näiden keskusteluiden välille on kuitenkin tärkeää, jotta yhteiskuntaa ja maapalloa kurjistavia ja niiden tulevaisuutta uhkaavia ekososiaalisia kriisejä voidaan ymmärtää ja jotta niihin voidaan vastata. Näin on mahdollista haastaa totut ajattelutavat taloudesta, luonnosta ja toimijuudesta. Samalla pystytään haastamaan talouden sukupuolittuneisuus ja kapitalistinen kasvutalous.

Artikkelien ja katsauksen lisäksi numerossa on Henri Koskisen startup-kulttuureja käsittelevän väitöskirjan luento. Poliittisen talouden tutkimuksen tuoretta kirjallisuutta tarkastellaan Anna Ilona Rajalan kirja-arviossa Anna Tsingin kirjasta *Lopun aikojen sieni* (2015/2020) sekä Aleksis Okkosen arviossa Thomas Piketty'n teoksesta *Une brève histoire de l'égalité* (2021).

Kaksivuotiskautemme Poliittinen talous -lehden päätoimittajina on nyt loppuillaan. Lehden luotsaaminen on ollut meille suuri ilo sekä mahdollisuus tutustua suomalaisen poliittisen talouden tutkimuksen laajaan kenttään. Vuoden 2023 alussa lehdessä aloittavat uudet päätoimittajat Matti Ylönen ja Laura Nordström. Toimitussihteerinä jatkaa Henni Pajunen. Toivotamme uudet päätoimittajat lämpimästi tervetulleiksi – on hienoa, että meille rakas lehti jatkaa hyvissä käsissä.

Lähteet

- Ahokas, Jussi. 2021 Hyvinvointitalouden idea EU-politiikassa. *Poliittinen talous*, 9:1, 118–126. <https://doi.org/10.51810/pt.107313>
- Autto, Janne ja Törrönen, Jukka. 2019. ‘Yes, but all responsible Finns want to stop living on credit’: Feeling rules in the Finnish politics of austerity. *Citizenship Studies*, 23:1, 78–95. <https://doi.org/10.1080/13621025.2018.1556249>
- Elomäki, Anna, Hoppania, Hanna-Kaisa ja Ylöstalo, Hanna. 2021. Koronakriisistä hoivaavaan talouteen. *Politiikasta*, 3.3.2021. <https://politiikasta.fi/koronakriisista-hoivaavaan-talouteen/> [Luettu 9.12.2022]
- Elomäki, Anna, Kantola, Johanna, Koivunen, Anu ja Ylöstalo, Hanna. 2016. Kamppailu tasa-arvosta: tunne, asiantuntijuus ja vastarinta strategisessa valtiossa. *Sosiologia*, 53:4, 377–395.
- Harjuniemi, Timo ja Ampuja, Marko. 2019. Established ideas from established institutions: Austerity and structural reforms in the Finnish economic policy debate. *Critical Policy Studies*, 13:4, 451–469. <https://doi.org/10.1080/19460171.2018.1451758>
- Heiskala, Risto ja Kantola, Anu. 2010. Vallan uudet ideat: hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.), *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 124–148.
- Ronkainen, Antti. 2021. Euroopan unionin talouspolitiikka koronakriisin jälkeen. *Poliittinen talous*, 9:1, 106–117. <https://doi.org/10.51810/pt.v9i0.107273>

- Pearson, Ruth ja Elson, Diane. 2015. Transcending the impact of the financial crisis in the United Kingdom: Towards Plan F—a feminist economic strategy. *Feminist Review*, 109:1, 8–30. <https://doi.org/10.1057/fr.2014.42>
- Piketty, Thomas. 2021. *Une brève histoire de l'égalité*. Pariisi: Seuil.
- Tsing, Anna Lowenhaupt. 2015/2020. *Lopun aikojen sieni. Elämää kapitalismin raunioissa*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Paradeigma-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.

Alkuperäisartikkeli

Vaihtoehtoisten markkinoiden tilat ja poliittisen kuluttajuuden mahdollisuudet: kuluttajat maailman-kauppojen toimijoiden silmin

Teppo Eskelinen, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto

Abstrakti

Artikkeli analysoi poliittisen kuluttajuuden tiloja, mahdollisuuksia ja haasteita maailmankauppa-toiminnan näkökulmasta. Maailmankaupat ovat yhdistysmuotoisia reilun kaupan erikoisliikkeitä, jotka pyrkivät luomaan tasa-arvoisempaa maailmankauppaa ja tiedottamaan globaalin talouden vääristymistä. Niiden voi katsoa edustavan vaihtoehtoisia markkinoita ja kannattelevan ideaa kuluttajuudesta, jossa kaupankäynti on vain yksi väline pyrkimyksessä laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Artikkelia varten on haastateltu maailmankauppojen aktiivitoimijoita, joiden kuluttajien motivaatioita koskevia ajatuksia analysoidaan ”poliittisen kuluttajan” ja ”eettisen kuluttajan” ideaalityyppien kautta. Poliittisten kuluttajien ideaalityppi tunnistetaan haastatteluissa, mutta maailmankauppojen vaihtoehtoisten markkinoiden tilan ylläpitäminen edellyttää laajempaan joukkoon vetoamista, jolloin poliittisen kuluttajuuden rajat tulevat näkyviin. Eettisestikin motivoituneita kuluttajia pidetään yksilöllisyyttä, konkreettisuutta ja paikallisuutta ylikorostavina sekä potentiaalisesti haluttomina näkemään tuottajien vallan kasvua. Toisaalta myös maailmankauppayhdistysten on tasapainoteltava pyrkiessään tuottamaan tietoa kuluttajien elämästä ja etsiessään relevanttia myytävää. Artikkelii osallistuu keskusteluun vaihtoehtoisten markkinoiden rakentamisen mahdollisuuksista tilanteessa, jossa yhtäältä eettiset motivaatiot kuluttamisessa lisääntyvät mutta toisaalta markkinoiden voimakas yhdenmukaistuminen kaventaa vaihtoehtoisia tiloja.

Avainsanat: kuluttaminen, vaihtoehtoiset markkinat, reilu kauppa, solidaarisuus, maailmantalous

<https://doi.org/10.51810/pt.111127>

Johdanto

Eettisesti motivoidusta kuluttamisesta puhutaan tänä päivänä paljon. Monet pyrkivät toimimaan kuluttajina vastuullisesti, mutta on avoin kysymys, millaista vaikutusvaltaa kuluttajilla tosiasiaassa on ja voi olla (esim. Littler 2010; Adams ja Raisborough 2010). Eettisen kuluttamisen korostamista voidaan myös perustellusti pitää hegemonisten taloudellisten suhteiden ja roolien legitimoitina, huomion kääntämisenä pois talouden rakenteista ja pyrkimyksenä jäsentää ihmiset lähtökohtaisesti markkinasubjekteina. Kuluttajuus voi kuitenkin saada myös poliittisempia muotoja. Tällöin se näyttäytyy yhtenä yhteiskunnallisen muutoksen välineenä muiden joukossa tai voi esimerkiksi merkitä tukea vaihtoehtoisten markkinoiden piiriin kuuluville aloitteille. Myös poliittisen talouden tutkimusta on kiinnostavaa laajentaa tällaisten poliittisuuden muotojen tutkimiseen, siinä missä tutkimusalan fokus on yleensä makrotason instituutioiden poliittisessa luonteessa.

Poliittisemmän kuluttajuuden mahdollisuuksia voidaan tutkia markkinoiden ja aktivismin välimaastossa operoivan toiminnan kautta. Tutkin tässä artikkelissa yhtä tällaista standardimarkkinoista poikkeavaa järjestelyä eli maailmankauppoja, jotka tunnettiin aiemmin – ja osittain myös edelleen – kehitysmaakauppoina. Maailmankaupat osana kehitysmaaliikettä pyrkivät tiedottamaan globaalin etelän olosuhteista ja luomaan globaalisti tasavertaisempia taloudellisia käytäntöjä, mutta ne ovat ilmiänsuhtaan myyntitoimintaa. Tulkitsen tässä artikkelissa poliittista kuluttajuutta maailmankauppojen aktiivitoimijoiden haastattelujen avulla. Kontekstina on maailmankauppojen toiminnan merkittävä supistuminen samaan aikaan, kun eettisestä kuluttamisesta puhutaan entistä enemmän.

Tutkimus perustuu maailmankauppatoimijoiden haastatteluihin, joita analysoin siitä näkökulmasta, miten poliittinen kuluttajuus toimijoille näkyy ja minkälaisina he kokevat laajemman kuluttajajoukon odotukset. Toimijoiden käsitykset maailmankauppojen asiakkaiden motiiveista auttavat selittämään sitä, miksi standardimarkkinoille ominainen eettinen kuluttajuus on syönyt tilaa poliittiselta kuluttajuudelta ja vaihtoehtoiselta taloudelliselta toiminnalta. Käsitykset lisäksi paljastavat, minkälaisia haasteita maailmankaupoilla on ollut niiden tasapainoissa poliittisen ja eettisen kuluttajuuden vaatimusten kanssa.

Esittelen seuraavaksi maailmankauppoja ja reilua kauppaa Suomessa yleisesti. Tämän jälkeen hahmottelen poliittisen kuluttajuuden käsitettä sekä yleisesti että maailmankauppojen erityisessä kontekstissa. Etenen siitä aineiston ja metodin esittelyyn. Varsinainen analyysi jakaantuu kolmeen lukuun. Ensimmäinen luku käsittelee maailmankauppojen asiakaskuntaa, toinen maailmankauppatoimijoiden kuvaa kuluttajista ja heidän vaatimuksistaan, ja kolmas kuluttajien intressien ja maailmankauppojen yhteiskunnallisten tavoitteiden jännitteitä. Näitä alalukuja seuraa vielä johtopäätösluku.

Maailmankaupat ja reilu kauppa Suomessa

Maailmankaupat ovat aatteellisia reilun kaupan erikoisliikkeitä, jotka korostavat mahdollisimman suoraa ja tasavertaista kauppaa globaalin etelän pientuottajien kanssa. Suomessa maailmankauppatoiminta alkoi vuonna 1979 oululaisen Juuttiputiikin avaamisen myötä (esim. Korhonen 2003). Parhaimmillaan kauppoja Suomessa oli ainakin 40. Kaupat toivat aluksi globaalin etelän maiden pientuottajien käsitöitä varsin sattumanvaraisesti (Markuksela 2011), mutta toiminnan systemaattisuus kasvoi ajan myötä. Maailmankaupat korostavat oikeudenmukaista kaupankäyntiä ”almujen” sijaan mutta eivät toimi markkinoiden logiikalla (Murray ja Reynolds 2007): tuottajien valinnassa poiketaan selvästi kaupallisista kriteereistä (Markuksela 2011). Globaalin etelän maiden pienten tuottajaosuuskuntien olisikin erittäin vaikeaa saada tuotteitaan myyntiin globaaliin pohjoiseen ilman maailmankauppoja – tai tarkemmin niiden taustalla toimivia tukkuja.

Maailmankaupat ovat muodoltaan aatteellista yhdistystoimintaa. Vaikka niiden toiminta on ilmiänsuhtaan taloudellista, ne eivät pyri tuottamaan voittoa ja ovat riippuvaisia vapaaehtoisista aktiiveista. Kauppojen taustayhdistykset ovat syntyneet kehitysmaaliikkeen yhteiskunnallisten tavoitteiden ajamiseen, ja niillä on saattanut olla kaupan ylläpidon lisäksi myös esimerkiksi tiedotus- ja kulttuuritoimintaa, toisinaan myös kehitysyhteistyöhankkeita. Erityisesti kauppojen alkuvaiheissa myynti saattoi olla hyvinkin alisteista muulle kansalais-toiminnalle. Myytävät tuotteet ovat monille eettisyyden ja läpinäkyvyyden symboleja ja myös poliittisia viestejä (Laine ja Laine 2009). Aatteellisten painotusten johdosta maailmankaupat voikin luontevasti kategorisoida osaksi

”vaihtoehtoisia markkinoita” (Gibson–Graham 2006). Esimerkiksi radikaalina erottuneen maailmankauppa Aamutähden tavoitteena oli aktiivien sanoin olla ”ei-kauppa-kauppa” (Jaakkola ja työryhmä 2005, 385).

Vuosikymmenten mittaisesta menestyksekkäästä toiminnastaan huolimatta lähes kaikki Suomen maailmankaupat perinteisessä muodossaan joutuivat sulkemaan ovensa 2010-luvun puoliväliin mennessä, joskin monet yhdistykset jatkavat toimintaansa pienemmällä volyyymilla ja uusin toimintamallein, kuten verkko- ja pop-up-kaupat, tapahtumamyynä ja niin edespäin. Kauppojen myynä laski tasaisesti 2000-luvun ja erityisesti 2010-luvun alun aikana. Yhtälö muuttui taloudellisesti mahdottomaksi, kun myös kauppojen liiketilöjen kulut olivat merkittävät. Useissa vertailukelpoisissa maissa maailmankauppojen perinteinen malli elää kuitenkin vielä vahvana: tällaisia maita ovat esimerkiksi Sveitsi, Itävalta, Belgia ja Ruotsi. Tilanne on herättänyt maailmankauppa-liikkeen parissa ihmetystäkin ja herättää kysymyksen näiden kehityskulkujen taustalla vaikuttavista tekijöistä.

Maailmankauppoja eri Euroopan maissa analysoinut Marieke Ebbeng (2016, 33) arvioi, että Suomen maailmankauppojen ongelmien taustalla vaikuttaa Suomen kaupallinen kulttuuri, jossa korostuvat matalan hinnan markkinat ”erikoistumisen ja korkean laadun kauppojen” kustannuksella. Suomessa kauppa on poikkeuksellisen keskittynyttä ostoskeskuksiin ja kaupan suuryksiköihin. Kivijalkakaupan yleiset vaikeudet saattavatkin osaltaan selittää maailmankauppojen tilannetta. Jyväskylässä sijainneen Maailmankauppa Mangon lopettaessa uutisoitiin: ”Tuotteita ei kuitenkaan osteta erikoisliikkeestä vaan marketista tai verkkokaupasta. Niinpä Maailmankauppa Mangon kannattavuus on viime vuosina laskenut ja kehitysmaayhdistyksen hallitus on päättänyt sulkea liikkeen.” (Hyttinen 2014.)

Maailmankauppojen vaikeuksia voidaan myös selittää kansalaistoiminnan muutosten kautta. Pääosin vapaaehtoisvoimin toimivat maailmankauppayhdistykset tarvitsevat ihmisiä konkreettisesti pyörittämään toimintaa, ja vapaaehtoisten löytäminen on vaikeaa kaikille yhdistyksille. Kolmas varsin yleinen selitys maailmankauppojen vaikeuksille on reilun kaupan valtavirtaistuminen. Reilun kaupan merkkituotteiden saapuminen suuriin marketteihin lisäsi reilun kaupan tuotteiden myyntiä huomattavasti (Nicholls ja Opal 2005) mutta marginalisoi maailmankauppoja.

Sen lisäksi, että maailmankauppaliike edustaa kansalaistoimintaa eikä ainoastaan liiketoimintaa, maailmankauppojen tuotteet eroavat valtavirtaisesta reilusta kaupasta. Marketeissa myytävät reilun kaupan tuotteet ovat käytännössä Fairtrade Internationalin (FLO) sertifioimia reilun kaupan tuotteita [1]. FLO:n merkillä sertifioidaan lähinnä vientiin suunnattuja maataloustuotteita raaka-aineina, siinä missä maailmankaupat ovat myyneet ensisijaisesti World Fair Trade Organizationin (WFTO) tuotteita. Nämä ovat pääosin käsitöitä, joilla on myös paikallisia markkinoita [2]. FLO keskittyy suurten volyymien tuotteisiin, mikä käytännössä sulkee WFTO:n edustamat pienet tuottaja-osuuskunnat ulkopuolelleen. FLO:n sertifioimien tuotteiden tuottajat ovat useammin kielitaitoisia ja ovat myös osanneet järjestäytyä ja kommunikoida ostajien kanssa. He siis kaikella todennäköisyydellä eivät ole köyhimmistä köyhimpiä. (Laitila 2005, 372–373.) Reilun kaupan merkin valtavirtaistuminen on myös marginalisoinut maailmankauppaliikkeen tavoitetta nostaa kahvin kaltaisten trooppisten tuotteiden jalostusastetta alkuperämaissa (tavoitteesta esim. Korhonen 2003).

Noin vuosikymmen sitten saattoi näyttää siltä, että maailmankauppaliikkeellä oli valittavana useita kilpailevia suuntia ja identiteettejä poliittisemmasta kaupallisempaan (Laine ja Laine 2009). Suomen maailmankaupat näyttivät olevan matkalla solidaarisuuteen keskittyvästä kaupankäynnistä ”valtavirtamarkkinan kauteen” (Davies 2007) osana yleismaailmallista maailmankauppaliikkeen kaupallistumista (Barrientos ym. 2007). Maailmankaupat ovat kuitenkin näivettyneet pikemmin kuin uineet osaksi kaupallista valtavirtaa, kun reilu kauppa (FLO) on määritellyt kaupallistumisen suunnan. Toisaalta kaupallistuminen olisi joka tapauksessa muuttanut liikkeen toimintaa nyt tapahtuneeseen suuntaan, joten on osittain eri kysymys tutkia maailmankauppojen näkymiä instituutioina kuin niiden näkymiä vaihtoehtomarkkinoina.

Vaikka edellä mainitut tekijät ovat varmasti vaikuttaneet maailmankauppojen toimintaan, maailmankauppatoiminnan edellytyksiä ja hiipumista voidaan tutkia muistakin näkökulmista. Keskityn tässä artikkelissa poliittisen kuluttajuuden näkökulmaan: missä määrin kauppojen aktiivit tunnistavat poliittista kuluttajuutta, joka näkyy sitoutumisena maailmankauppoihin ja niiden käsityksiin yhteiskunnallisesta muutoksesta? Poliittiseen kuluttajuuteen voidaan yhdistää myös halu tukea ja rakentaa vaihtoehtomarkkinoita

ja nähdä kaupat välineenä tasa-arvoisempien globaalien suhteiden tuottamiseen, tiiviisti tiedotusfunktioon kytkeytyen. Maailmankauppatoiminta välttämättä edellyttää sopivalla tavalla motivoituneita ihmisiä, jotka kiinnittyvät kauppoihin kuluttajina, vapaaehtoisina tai molempina. Lisäksi kysyn, miten aktiivit näkevät kuluttajien vaatimukset yleisesti ja miten tarve tasa-painotella sekä poliittisemmän että valtavirtaisemmän kuluttajuuden kanssa on vaikuttanut maailmankauppojen toimintatilaan. Kysymykset laajenevat analyysiksi maailmankauppojen toimintatilasta. Tutkin, miten ei-poliittiseen kuluttajuuteen jouduttiin reagoimaan ja mukautumaan sekä missä tapauksissa maailmankaupat eivät osanneet vastata poliittisen kuluttajuuden vaatimuksiin.

Poliittinen kuluttajuus ja maailmankauppojen konteksti

Eettistä tai ”tiedostavaa” kuluttajuutta on analysoitu jo pitkään (Anderson ja Cunningham 1972; Brooker 1976). Tämä keskustelu kuitenkin tyypillisesti keskittyy yksilöiden moraalisiin motivaatioihin (Chu ym. 2018; Song ja Kim 2018; Verteramo Chiu ym. 2017), toisinaan myös näiden motivaatioiden ja tosiasiallisten kulutus päätösten suhteeseen (Pedrini ja Ferri 2014). Yksilöiden moraalisten motivaatioiden ja tosiasiallisen ostokäyttäytymisen välisen eron tutkimusta on arvosteltu uusliberalistisen markkinarationaliteetin uusintamisesta (Carrington ym. 2015). Tämän kritiikin mukaan vastuullisuus jäsenetään kuluttajien pään sisäiseksi ongelmaksi, jolloin talousjärjestelmän rakenteellisia oikeudenmukaisuuskysymyksiä on vaikea lähestyä. Suoraviivaisimmillaan keskustelu eettisestä kuluttamisesta olettaa markkinatalouden mallin, jossa yksilöiden ostopäätökset vaikuttavat suoraan tuotanto-olosuhteisiin. Kriittisemmässä keskustelussa nähdäänkin, että kuluttajien vaikutusmahdollisuuksia rajaavat monet tekijät, vähintään informaatioesteet ja yritysten haluttomuus toimia: eettisten kuluttajien ja yritysten toimintalogiikan välissä on ”kuilu” (Jones 2017).

Talous ja etiikka sulautuvat myös solidaarisuuden kaupallistumisen, esimerkiksi yrityksiä hyödyntävän kehitysyhteistyön, ja ennen kaikkea yritys-vastuun kautta. Talous ei näissä keskusteluissa jäsenny ainoastaan kuluttajien ja yritysten markkinarationaalisuutena tai johdonmukaisuutena, vaan taloudelliselle toiminnalle asetetaan vaatimuksia, joiden mukaan toiminnan tulee

jollain tavalla ”tuottaa hyvää” tai vähintään ”kantaa vastuuta”. Myös erilaisten vastuullisuussertifiointien määrä on lisääntynyt jatkuvasti. Epäilemättä näin on myös syntynyt eettisempiä taloudellisia käytäntöjä. Samalla tällainen vastuullisuus kuitenkin uusintaa vallitsevia taloudellisia suhteita. Yritysten vastuullisuus on tyypillisesti vaihtoehto yritysten sääntelylle. Erilaisten sertifiointien tapauksessa ”vastuullisuus” taas ymmärretään ensi sijassa arvoketjun tulonjakoilmiönä, esimerkiksi tuottajien sertifioituista tuotteista saamina taloudellisina lisähyötyinä (esim. Jaffee 2014), sen sijaan, että se viittaisi yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuteen.

Usein käytetyn dikotomian mukaan markkinasubjektin vastakohta on poliittinen subjekti. Poliittinen subjektius viittaa kriittisyyteen, julkiseen keskusteluun, demokratian tasa-arvoisiin ihanteisiin ja osallisuuteen poliittisessa yhteisössä. Markkinasubjekti ja poliittinen subjekti eivät kuitenkaan ole ainoita mahdollisia tapoja jäsentää yhteiskunnallista subjektiviteettia. Markkinasubjektin ja poliittisen subjektin välisellä harmaalla alueella voidaan tunnistaa erilaisia poliittisen kuluttajuuden muotoja (Barnett ym. 2010). Tällainen kuluttajuus tarkoittaa kulutuksen näkemistä laajemman poliittisen muutoksen kontekstissa ja/tai konkreettisen tuen antamista vaihtoehtoisen talouden aloitteille sekä sitoutumista niiden käytäntöihin (Seyfang 2005). Samoin poliittinen kuluttajuus voi viitata esimerkiksi suuryritysten kritiikkiin, ”kulutuskarkuruuteen” (Hirvilampi 2003), tai ostoboikottien aktiiviseen mobilisointiin muutosliikkeen osana (Micheletti ja Stolle 2007). Tällöin kuluttaminen ei ole ensisijaista, vaan taloudellinen toiminta on vain yksi, ja rajallinen, väline tuottaa haluttua yhteiskunnallista muutosta. Poliittinen kuluttaja on syytä ymmärtää eräänlaisena ideaalityypinä: kyse ei ole tarkkarajaisesta ryhmästä vaan kuluttajahahmosta, jonka kautta ihmisten toimintamotiiveja ja vaihtoehtoisen talouden tiloja voidaan tutkia.

Poliittista kuluttajuutta voidaan määritellä myös kiinnittymisen kautta: tällainen kuluttaja on sitoutuneempi kuin pelkästään vastuullisuusvaatimuksiin reagoiva markkinasubjekti. Lisäksi poliittinen kuluttajuus merkitsee halua kerätä tietoa ja perustaa toiminta ymmärryksen tuotteiden materiaalisista kytköksistä hyvinkin monimutkaisessa ja dilemmaattisessa yhteiskunnallisessa todellisuudessa (Stolle ym. 2005, 246). Monimutkaisuuden ymmärtämiseen kuuluu myös ymmärrys kuluttajan vallan rajoista.

Maailmankauppojen tapauksessa kehitysmaaliikkeen toimijat ovat halunneet käyttää kauppatilaa maailmantalouden epäkohdista tiedottamiseen, marginaalisten tuottajien tukemiseen ja eräänlaisen tasa-arvoisemman talouden mikromallin rakentamiseen. Maailmankauppoja voi pitää markkinoista poikkeavalla logiikalla toimivana vaihtoehtoisena markkinana (Gibson-Graham 2006) tai eräänä globaalien pohjoisten kontekstiin sopeutuneena yhteisötalouden muotona (Eskelinen ym. 2020). Vaihtoehtoisten markkinoiden aktiivisen luomisen tueksi tarvitaan liikkeen yhteiskunnalliset tavoitteet jakavia, oppimishaluisia ja sitoutuneita ihmisiä. Verrattuna yksittäiseen vastuulliseen kulutus päätökseen, kehitysmaaliikkeen tukeminen on laajempi ja myös toisin jäsenyvä kysymys.

Maailmankauppojen toimintamallia tutkittaessa voidaan erottaa kolme tasoa, jotka luovat erilaista kuluttajan positiota kuin valintojen tekeminen valtavirtamarkkinoilla. Ensinnäkin maailmankauppoja leimaa vahva *sitoutuminen*: kuluttajat hakeutuvat aktiivisesti ostamaan reilumpia tuotteita, mikä vaatii enemmän aktiivisuutta kuin nopeiden ostopäätösten tekeminen sertifikaattiin luottamisen perusteella. Sitoutuminen kohdistuu myös kehitysmaaliikkeen yhteiskunnallisiin tavoitteisiin, ei ainoastaan ostorutiineihin. Eri toimijat – tuottajat, yhdistykset ja kuluttajat – myös luovat aktiivisesti yhteyksiä, minkä vuoksi tällaisella vaihdolla on mahdollisuuksia tavallisen kaupallisen logiikan ylittämiseen (Naylor 2018). Vaihtoehtoisiin markkinoihin liittyy myös markkinoiden ulkopuolisia toimintoja, maailmankauppojen tapauksessa erityisesti tiedotustoimintaa. Maailmankauppojen asiakkuuteen sitoutuminen voi siis tarkoittaa myös sitoutumista siihen ajatukseen, että kaupan käynti on vain väline globaalien taloudellisen epäoikeudenmukaisuuden esiin nostamiseen. Pientuottajien tukeminen yhdistyy käsityöläisyyden perinteisiin ja maantieteelliseen pysyvyyteen. Toki sitoutuminen voi tarkoittaa myös identiteettiä: aktiivinen osallistuminen vaihtoehtoisille markkinoille perustuu myös sosiaalisuuteen ja erottautumiseen (Williams 2003), ja liikkeen kulta-aikoina maailmankauppojen vakioasiakkuus on epäilemättä ollut myös tiettyyn vaihtoehtoidentiteettiin assosioitumisen merkki.

Toiseksi maailmankaupoille ominaista on pyrkiä *siirtämään toimijuutta tuottajille*. Siinä missä maailmankaupat pyrkivät tekemään tuottajia näkyviksi toimijoiksi, eettinen kuluttajuus valtavirtaisilla markkinoilla korostaa kuluttajan toimijuutta (Naylor 2018). Reilun kaupan merkkiä on kritisoitu

globaalin etelän tuottajien vähäisestä vaikutusvallasta (Hussey 2012, 58–59; Esteva ja Renero-Hannan 2012, 21–22), kolonialististen kuluttaja–tuottaja roolien ylläpitämisestä (Hussey 2012, 55–56) sekä tuottajien elämäntilanteita romantisoivasta tiedotuksesta (Adams ja Rainsborough 2010).

Kolmanneksi maailmankauppojen toimintamalliin liittyy *omaehtoisuuden ihanne*, erityisesti suhteessa suurta markkinavaltaa käyttäviin toimijoihin. Reilun kaupan merkin laajentuminen on myös herättänyt keskustelua siitä, missä määrin kyse on itse asiassa vaihtoehdosta (Bacon 2010; Naylor 2014; Ehrstedt ja Leppäkorpi 2012). Suuryritysten katsotaan muokanneen reilua kauppaa kauemmaksi yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävästä liikkeestä (Esteva ja Renero-Hannan 2012, 23–24), esimerkiksi lobbaamalla plantaasien sertifoinnin puolesta (Hussey 2012, 64–65), kun taas maailmankaupat näkevät tehtävänä nykyisen kauppajärjestelmän haastamisen (Laitila 2005, 374). Poliittiseen kuluttajuuteen voidaankin yhdistää suuryritysten kritiikki sekä yleisempi tavoite ”ottaa haltuun” tai ”tehdä itse” taloutta konkreettisten radikaalien vaihtoehtojen rakentamisen kautta (Seyfang 2005).

Seuraavaksi tutkin maailmankauppojen aktiivitoimijoiden käsityksiä kuluttajista suhteessa ideaalityypiseen poliittiseen kuluttajaan. Analysoimalla, miten toimijat kokevat kuluttajat ja heille kommunikoinnin, voidaan tutkia poliittista kuluttajuutta ja toisaalta valtavirtaisen kuluttajasubjektin tunnistamista ja sen tuottamia paineita. Tämä avaa näkymää poliittisen kuluttajuuden mahdollisuuteen laajemminkin. Samalla voidaan myös jäsentää sitä, mikä on maailmankauppojen mahdollinen elintila tilanteessa, jossa globaali vastuu ilmenee entistä useammin reilun kaupan (FLO) kautta ja marketeissa tehtävinä valintoina.

Aineisto, metodi ja tutkimuskysymys

Haastattelin tutkimusta varten 14:ää maailmankauppojen aktiivia, jotka edustavat yhteensä 10:tä olemassa olevaa tai lakkautettua yhdistystä. Kaikki haastatellut aktiivit ovat yhdistystensä keskeisiä toimijoita, kuten hyvin pitkäaikaisia aktiiveja tai puheenjohtajia, joiden voi katsoa tuntevan hyvin sekä maailmankauppatoiminnan monia аспектеja että toiminnan ja sen olosuhteiden muutosta. Haastatteluja voi pitää eräänlaisina asiantuntijahaastatteluina: kaikki

haastateltavat olivat pitkän kokemuksensa johdosta miettineet perusteellisesti, erityisesti maailmankauppojen jouduttua vaikeuksiin, miten suomalaiset saadaan kiinnostumaan kauppojen toimintaideasta ja tuotteista.

Paikansin monet haastateltavat ottamalla yhteyttä yhdistyksiin. Loppujen haastateltavien paikantamisessa minua auttoivat myös kattojärjestöt ja toiset aktiivit. Lisäksi haastattelin tutkimuksen taustaksi Eettisen kaupan puolesta ry:n ja Reilun kaupan toimijoita. Haastattelut on tehty pääosin tavanomaisina haastatteluina, mutta koronaviruspandemiasta johtuen neljä haastattelua on tehty Zoom-videoyhteydellä ja yksi sähköpostitse. Taustahaastattelut olivat noin tunnin mittaisia ja varsinaiset teemahaastattelut kestivät puolesta-toista tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Sähköpostihaastattelu koostui vain muutamasta lyhyemmästä vastauksesta. Yhteensä haastattelunauhaa on noin 24 tuntia. Litteroin haastattelut kokonaisuudessaan aineistona käytettäväksi. Lisäksi käytin sekundaarisena, taustaymmärrystä lisäävänä aineistona *Maailmankauppalehden* kuutta viimeistä julkaistua vuosikertaa vuosilta 2011–2016. Vuosilta 2011–2015 numeroita julkaistiin neljä per vuosi ja vuonna 2016 kaksi.

Haastattelut olivat luonteeltaan varsin vapaamuotoisia ja paikantuivat puolistrukturoidun ja strukturoimattoman haastattelun välimaastoon. Monet haastateltavat muistelivat kauppoja mielellään ja tarjosivat haastatteluissa myös paljon omia tulkintojaan ja puheenaiheitaan. Haastatteluiden pohjana oli kuitenkin lista käsiteltävistä teemoista. Viimeiset haastattelut olivat luonteeltaan refleksiivisempiä, eli tavanomaisen teemahaastattelun ohella esitin haastateltaville alustavia havaintojani ja pyysin heidän arvioitaan näistä. Aineiston saturoituminen (Eskola ja Suoranta 1998, 62–63) oli varsin hidasta. Vaikka tarinat maailmankauppojen elinkaaresta ja 2010-luvun vaikeuksista olivat hyvinkin samanlaisia, uusia tulkintoja ja näkökulmia tuli viimeisiä haastatteluja myöten. Aineisto kasvoikin varsin suureksi ennen kuin sen perusteella saattoi ryhtyä tekemään tulkintoja, eikä varmuutta toki koskaan ole siitäkään, etteikö aineiston kasvattaminen olisi voinut tuoda edelleen lisätietoa (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 90).

Analysoin aineistoa temaattisen ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 105–116; Guest ym. 2012). Aineisto on temaattisesti tätä artikkelia monimuotoisempi ja järjestelty analyysivaiheessa useampaan kokonaisuuteen: muista teemoista on julkaistu omissa artikkeleissaan (Eskelinen

ja Ryytänen 2021, yksi artikkeli ilmestyy myöhemmin). Koko aineistosta on siis aluksi eroteltu tämän artikkelin tutkimuskysymysten kannalta keskeiset osiot ja teemat: käsitykset kuluttajien motivaatioista ja näiden käsitysten suhde maailmankauppojen toimintamahdollisuuksiin. Kuluttajiin liittyvät teemat eivät mukailleet suoraan haastattelukysymyksiä, vaan ne nousivat esille myös yleisemmässä keskustelussa maailmankauppojen toiminnan vaikeutumisesta.

Analyysissa korostuu toistuvien teemojen etsiminen yksittäisten merkitysten-antojen syntetisoimiseksi (Silvasti 2014, 44–45), erityisesti koska haastatteluissa oli paljon henkilökohtaista muistelua. Tutkimusote on kaikkineen tulkitseva, mikä korostaa tutkijan vastuuta ”tärkeimpänä tutkimusvälineenä” (Eskola ja Suoranta 1998, 152). Aineistoa analysoitaessa ”eettinen kuluttaja” ja ”poliittinen kuluttaja” toimivat ideaalityyppeinä, joiden kautta tulkintoja on jäsennetty. ”Poliittinen kuluttaja” on nimenomaan tulkinnan väline eikä ollut haastateltavien käyttämä käsite. Haastateltavat viittasivat pikemmin esimerkiksi ”tosiaktivisteihin”, sitoutumiseen ja ”maailmankaupan ympärillä tiiviisti pyöriineseen porukkaan”.

Tutkimuksen näkökulma on yhdistysten aktiivien, joten se painottuu toiminnan rakentamisen ja ylläpitämisen ehtoihin. Myös kuluttajuutta tutkitaan tästä näkökulmasta. Aineisto ei siis perustu kuluttajien haastatteluihin, eikä tavoitteenani ole selvittää kuluttajien tulkintoja. Sen sijaan aineisto auttaa selvittämään, miten maailmankauppojen kontekstissa poliittisen kuluttajan ideaalityyppi näkyy tai on näkymättä ja minkälaista tasapainottelua valtavirtaisemman eettisen kuluttajuuden kanssa joudutaan tekemään. Analyysi etenee maailmankauppojen asiakaskunnan hahmottelusta käsitykseen valtavirtaisemman eettisen kuluttajan intresseistä ja lopuksi analyysiin maailmankauppojen asiakaskunnan ja yhteiskunnallisten tavoitteiden välisestä tasapainottelusta.

Maailmankauppojen tavoitteet ja asiakkaat

Maailmankauppatoimijoiden haastatteluissa nousee toistuvasti esiin, että maailmankauppojen piirissä on haluttu puolustaa poliittisempaa kuluttamisen ideaa luomalla ja ylläpitämällä toisin tekemisen tiloja – eräänlaisina esimerkeinä siitä, miten taloudelliset suhteet voisivat toimia. Tämä tavoite nousi

haastatteluissa usein esiin, ja sitoutuneiden asiakkaiden uskotaan kunnioitettavan juuri tätä tavoitetta: ”Se paskasti tekeminen [– –] siis sehän lisäänty eksponentiaalisesti. Mutta on joku pieni nurkka sitten.” ”Pieni nurkka” tässä viittaa talouden itse tekemiseen ja tasa-arvoisemman vaihdon rakentamiseen esimerkiksi ja malliksi. Tällaiset ajatukset poikkeavat merkittävästikin siitä, että yhteiskunnallisia ongelmia ratkaistaisiin pelkästään kulutus päätöksillä.

Poliittisen kuluttajuuden ihanne näkyy haastatteluaineistossa myös keskusteluissa vallasta. Yksilön vallan ja vaikutusmahdollisuuksien ei tulisi pelkistyä vain kulutusvalintoihin valtavirtamarkkinoilla:

Sen [maailmankauppojen asiakkuuden] voi nähdä kyllä myös, jos nyt ei kuluskritiikkinä, niin pyrkimyksenä laajentaa kuluttamisen käsitettä. Että sillä on merkitystä, se ei ole vain tuote hyllyssä... ehkä se on edellyttänyt tätä nykyistä tarinakeskeisyyttä.

Maailmankauppojen asiakkaat näyttävät haastateltaville hyvin tunnistettavana, tiedostavana ryhmänä, joka on orientoitunut vastuullisen kuluttamisen lisäksi pienemmän skaalan kaupankäyntiin. Vakioasiakkaat ovat tuttuja ja luotettavia: ”Onhan se niin, että he ovat vähän erilaisia, vähän valveutuneempia ihmisiä, jotka tulevat ostamaan.” Tyypillisten asiakkaiden katsotaan olevan kiinnostuneita maailmantalouden rakenteista ja ymmärtävän niiden monimutkaisuuden. Epäselvään yritys vastuupuheeseen reagoidaan pikemmin sietämällä epävarmuutta ja pyrkimällä oppimaan kuin tyytymällä yksittäisiin luotettavana pidettyihin sertifikaatteihin.

Maailmankauppojen asiakkuus näyttää näin aktiivisena valintana hakeutua tukemaan sellaista talouden mallia, jossa rakennetaan tasa-arvoisempia taloudellisia suhteita. Maailmankaupat pyrkivät poliittisesti ymmärretyn kuluttajuuden vahvistumiseen mutta joutuvat myös tasapainottelemaan, koska tällaisten kuluttajien joukko on rajattu eikä lopulta ole riittänyt pitämään kauppvoja taloudellisesti mahdollisina. Myös väljemmin sitoutuneita eettisiä kuluttajia olisi pystyttävä houkuttelemaan asiakkaiksi, koska aatteellisuudestaan huolimatta maailmankauppojen toiminnassa on taloudelliset reunaehdot. Maailmankauppojen toimijat tuntuvat myös pitävän myönteisenä sitä, että täysin toisenlaisetkin ihmiset löytävät tiensä kauppaan – ei vain maailmankauppojen tiedotustehtävän vaan ennen kaikkea myynnin mahdollistaman

toiminnan jatkuvuuden vuoksi. Tällaiset asiakkaat voivat olla lähinnä lahjatarvaiden ostajia ja käsitöiden sekä muiden autenttisemmiksi koettujen tuotteiden ystäviä. He voivat myös olla jonkinlaisia vakioasiakkaita: ”Ne rupeavat sitten varailemaan, että milloin ne joulumyyjäiset ovat.”

Kuluttajien valtavirrasta piiryy haastatteluissa moniulotteinen ja ristiriitainenkin kuva. Yhtäältä monien nykykuluttajien katsotaan olevan hyvinkin tiedostavia. Vähintään ”joku ikäryhmä”, tai konkreettisemmin opiskelijat, tuntee haastateltavien mukaan maailmantalouden eriarvoisuuden peruskysymykset hyvin. Toisaalta haastatteluissa tuli ilmi vaihtelevia käsityksiä siitä, ymmärtävätkö ihmiset pohjimmiltaan, miksi maailmankaupan tuotteiden hinta vaihtelee rajustikin, kuten kahvin ja sokerin kohdalla. Yksi toimija saattoi sanoa, että sokerin hinnan heilahtelu auttoi havainnollistamaan asiakkaille tuottajamaiden ongelmia, ja toisen mukaan hinnan heilahtelut herättivät monissa lähinnä mielikuvia muuttuvista katteista.

Tasapainoilun tarve näkyy myös *Maailmankauppalehden* artikkeleissa, joista välittyy kuva yhtäältä poliittisille kuluttajille puhumisesta, toisaalta kädenojennuksesta valtavirtaisen kuluttajuuden suuntaan. Lehdessä keskustellaan kriittisesti muun muassa raaka-aineen ja jalostuksen sekä kaupan ja avun suhteesta ja plantaasien ja suuryritysten sertifioinnista. Toisaalta lehdessä tunnutaan luotettavan välillä kuluttajan suoran ostovoiman merkitykseen hyvinkin markkinamyönteisessä hengessä.

Tunnettuuden ja houkuttelevuuden puute vähemmän poliittisten ja sitoutuneiden kuluttajien keskuudessa nähtiin monessa haastattelussa suorastaan tuhon merkinä. Yhden haastateltavan sanoin: ”Loppuvaiheessa kaupalta kahvinsa hakivat enää tosiaktivistit, kun ne olivat niin jumalattoman kalliatkin verrattuna niihin marketeissa myytäviin.” Poliittisten kuluttajien joukko on kyllä tunnistettava mutta liian pieni. Kivijalkamyymälöiden loppuvaiheessa tilanne muuttuikin monessa kaupungissa niin, että maailmankaupan tunnettuus instituutiona heikkeni, koska se on kadonnut moninaisuuteen: ”Vielä 1990-luvulla, puolivälissä, moni tiesi, missä kehitysmaakauppa sijaitsee. Mutta sanotaan 10 vuotta sitten, näiden ihmisten määrä oli laskenut suhteellisesti ja absoluuttisesti valtavasti.”

Eettisen kuluttajan tyyli ja rajoitukset

Maailmankauppojen toimijoiden on siis täytynyt konkreettisesti pohtia, minkälaisia esteitä poliittisemmän kuluttajaidentiteetin esteenä periaatteessa vastuullisilla nykykuluttajilla on ja mitä väljemmin sitoutuneiden kuluttajien houkuttelu merkitsee ja edellyttää. Tutkinakin seuraavaksi, miltä kuluttajien motivaatiot ja subjektiviteetti näyttävät aineiston valossa laajemmin. Ydin-kysymyksiä siis ovat, miltä tiedostavat nykykuluttajat yleisesti maailmankauppa-toimijoiden silmissä näyttävät ja minkälaisia haasteita kuluttajien motivaatiot tuottavat poliittisen kuluttajan roolin rakentumiselle. Erotan kolme kategoriaa: tiedostavuuden painottuneisuuden, konkretian kaipuun sekä yksilöllisyyden ja mukavuudenhalun.

Tiedostava eettinen kuluttaminen suuntautuu haastateltavien mukaan tänä päivänä voimakkaasti ekologiseen ja mahdollisesti paikalliseen, ei niinkään oikeudenmukaisemman, maailmankaupan edistämiseen. Tämä sanottiin haastatteluissa myös suoraan: ”Esimerkiksi luomu/ympäristötietoisuus, söikö se kohtuuttomasti meiltä?” Myös monissa aiemmissa tutkimuksissa näkyy ympäristöön liittyvien motiivien hallitsevuus suhteessa ihmisoikeuksiin liittyviin motiiveihin (esim. Wheale ja Hinton 2005). Ympäristötietoinen kuluttaminen voi toki olla hyvinkin poliittista, mutta haastateltavat arvioivat, että se on ennen kaikkea helpompaa. Tämä on myös tutkimuskirjallisuudessa tehty havainto (esim. Simpson ja Radford 2012).

Ekologisuus tarkoittaa maailmankauppojen näkökulmasta myös vastuullisuuden kriteerien tiukentumista:

On sellainen vaatimus ja paine [– –], että jos aiemmin riitti, että nämä ovat kehityksistä nämä tuotteet ja ne hyödyttävät köyhiä ihmisiä, niin tänä päivänä täytyy olla paljon spesifimpää, että mistä nämä tuotteet tulevat, mikä on materiaali ja ekologinen jalanjälki.

Ostajien katsotaan suuntaavan usein valtavirtaisemmille markkinoille juuri ekologisuuden vaatimuksen vuoksi. Havainto on sikäli mielenkiintoinen, että vielä 1990-luvulla ekologiset kriteerit nimenomaan vetivät ihmisiä maailmankauppoihin (Suominen 2000).

Jos kuluttajat on enemmän alkanut miettiä sitä, että ostaa vain sitä, mitä tarvii, jotta ympäristö säästyisi, niin jos meidän tuotteet ei ole niitä, joita he tarvitsisi säännöllisesti, vaan niitä tullaan ostamaan tukeakseen tätä liikettä, [– –] silloinhan me jäädään marginaaliin.

Tässä kontekstissa haastateltavat arvioivat maailmankauppoja myös itse-kriittisesti, esimerkiksi toteamalla, että kaupassa oli hirveästi ”ei-järkevää myytävää”. Näyttää yleisestikin siltä, että valtavirtamarkkinoiden toimijat ovat kyenneet ottamaan haltuun ekologista tiedostamista, aivan samoin kuin reilun kaupan sertifikaatti vei elintilaa maailmankaupoilta määrittelemällä reilun kaupan omilla ehdoillaan.

Lisäksi haastateltavien mukaan paikallisuus ja kotimaisuus herkästi ylikorostuvat vastuullisuuspuheessa: ”Ehkä meillä on sellainen harhakuva, että se suomalainen työ, Suomessa tehty, on automaattisesti se kestävin peruste jollekin asialle, silloin tehdään sellainen oikotie onneen.” Erityisesti ihmisille, joilla ei ole ”tiedostavaa kuluttamista” ohjaavaa merkittävää tietoperustaa ja sosiaalista identifikaatiota, paikallisen suosiminen voi olla luonnolliselta tuntuva tapa tehdä vastuulliseksi koettuja valintoja (Schoolman 2017).

Haastatteluaineistossa toistuu ajatus siitä, että vastuullisesti orientoituneet kuluttajat kaipaavat usein konkretiaa tavalla, jota maailmankauppojen on vaikeaa tarjota. Poliittinen kuluttajuus merkitsee myös epävarmuuden ja epätäydellisyyden sietämistä: ”Ihmiset haluaisi jonkun aika selkeänkin ratkaisun, että se oma kuluttaminen olisi jonkinlainen vastaus niihin maailman epäkohtiin.” Tuotannon ja inhimillisen kärsimyksen kaikkia tasoja erilaisine dilemmoineen ”ei halua ajatella, kun on ostoksilla”. Monille ihmisille reilun kaupan sertifioitujen tuotteiden ostaminen on riittävä toisin toimimisen tapa, kun ”maailma tuntuu niin äärimmäisen monimutkaiselta ja kompleksiselta paikalta”. Nimenomaan kun ”on hirveä epäily siitä, mihin yritysvastuujuttuun voi luottaa”, uskottavan tuntuiset sertifikaatit menestyvät, ja ainakin reilun kaupan merkki vaikuttaisi kuuluvan tähän joukkoon (Cox Park 2018). Näin hämärä yritysvastuupuhe toimii viime kädessä korkealle kriteerinsä asettavia maailmankauppoja vastaan, vaikka asia voisi epäilemättä olla myös päinvastoin. Maailmankauppa ei pysty tarjoamaan ilmastoalanjaljen kaltaisia selkeitä mittareita kulutuksen vastuullisuudelle, siinä missä markettituotteiden vastuullisuuden havainnollistamiseen on indikaattorinsa, erityisesti

ympäristönäkökulmasta. Osa haastateltavista kytki indikaattorit yksilöllisyyteen, esimerkiksi tähän tapaan: ”Se, että Nepalissa jollakulla menee paremmin [on] kaukainen ajatus, kun siihen ei voinut sitoa mitään, että vähennät omaa hiilijalanjälkeäsi tms.”

Haastateltavat katsovat, että kuluttajilla on erityisiä vaikeuksia ymmärtää raaka-aineen ja työn eroa. Siinä missä suurin osa reiluista tuotteista on vientimarkkinoille suunnattuja sertifioituja raaka-aineita, maailmankaupat keskittyvät nimenomaan työn reiluuteen, kuten haastateltava seuraavassa esimerkissä tarkentaa:

Nykyisinkin näkee vaateteollisuusjutuissa, on hankalampi selittää, että tämä tuote maksaa siksi enemmän, kun se ompelija on saanut siitä enemmän [– –]. Eihän ihmiset ymmärrä käsityön hintaa, koska ”kuka tahansa” osaa neuloa sukat, koska periaatteessa voi.

Vallalla on voimakas yksilökeskeisyys, ”miten minä voin parantaa, minkä tuotteen minä voin ostaa”: ihmiset ovat ”loputtoman kiinnostuneita itsestään ja omista kulutustavoistaan”. Tätä usein tulkitaan mahdollisuutena siihen, että yhä useampi kuluttaja tahollaan pohtii kulutuskäyttäytymistään. Toisaalta ilmiötä on myös tulkittu niin, että nimenomaan yksilökeskeisyys jarruttaa vastuulliselle kuluttamiselle myönteisten asenteiden leviämistä (Cherrier 2012). Haastateltavat uskoivat kuluttajien myös kokevan maailmankauppojen teemat syyllistäviksi. Tämä oli toki tavallaan tarkoituskkin, ainakin sikäli kun maailmankauppojen ydintehtäväksi nähtiin tiedottaminen. Esimerkiksi suomalaista kehitysmalliikettä kronikoivassa *Dreams of Solidarity* -kirjassa Maailmankauppojen liiton silloinen puheenjohtaja Heikki Korhonen selittää, että korkeat hinnat kaupassa tarjoavat tilaisuuden kaupan vapaaehtoisille myyjille lisätä asiakkaiden tietoisuutta etelän tuottajien riistosta (Korhonen 2003, 174).

Marketteihin saapunut reilu kauppa tarjosi kuitenkin vaihtoehdon tälle tiedotukselle altistumiselle. Tämän myötä kehitysmalliikkeen toimijat olivat selvästi huolissaan ihmisten karkottamisesta, jolloin kuluttajien mukavuudenhaluun oli vain sopeuduttava. Syyllistävän tiedottamisen katsottiin torjuvan asiakkaita, ja osa toimijoista koki tärkeäksi tehdä maailmankaupoista paikkoja, joihin ”uskaltaa tulla vaikka edustaisi väärää arvoa”. Siksi maailmankaupoissa

”tähdättiin siihen, että se kouluttaminen pitää tehdä vähän hellävaraisesti, tuodaan vähän ohimennen”. Maailmankauppojen viestin katsottiin liian herkästi päätyvän ”kohtaa huonoutesi” -muotoon, ja maailmankauppojen pelättiin olevan ”ahdistavia paikkoja, joissa käytiin heti päälle”. Kuluttajien vaihtoehtojen lisääntyminen loi näin myös maailmankaupoille painetta muokata tyyliään lähemmäs valtavirtamarkkinoita.

Tuottajien vallan lisääminen ja törmäävät intressit

Poliittisen kuluttajuuden ideaalityyppi voidaan myös ymmärtää sitä kautta, että poliittinen kuluttaja pyrkii aidosti ymmärtämään tuottajien elämää ja olosuhteita ja hyväksyy pyrkimyksen korjata kuluttajan ja tuottajan vallan rakenteellista epäsymmetriaa. Asia on kuitenkin maailmankauppojen(kin) kontekstissa mutkikas. Miten yhteydet tuottajiin ja tuottajien elämän tuntemus voivat kehittyä, ja miten näiden ryhmien intressit kohtaavat? Miten tuottajat tulisi esittää kuluttajille? Valtaansa tottunut kuluttaja ei välttämättä helposti hyväksy maailmankauppojen tavoitetta toimia enemmän tuottajien ehdoilla, jälleen kaikkein sitoutuneimpia lukuun ottamatta.

Ideaalityyppinen poliittinen kuluttaja on siis valmis hyväksymään sen, että kaupankäynti heijastelee tuottajien olosuhteita ja tuen tarpeita eikä ainoastaan kuluttajien muodostamia preferenssejä. Maailmankauppojen näkökulmasta ongelma on kuitenkin se, että tämän pitäisi yhdistyä toisenlaisiin kauppasuhteisiin, ja jotkut haastateltavista näkevät nimenomaan ongelmana sen, etteivät asiakkaat välttämättä ajattele ostoksia kaupankäynnin logiikalla. Maailmanparannushenkisen yhdistystoiminnan ja kaupankäynnin hybridi aiheutti selvästi hämmennystä toimijoille: ”Mä ehkä jopa välillä mietin, että [– –] kun yhdistys myy näitä, nyt kun ostan tämän yhdistykseltä, niin vaikka en tekisi tällä tavaramalla mitään, niin nyt mä olen tehnyt tällä hyvää.”

Valtavirtaisen kuluttajuuden vaihtoehtona saatetaan siis nähdä poliittisuuden sijaan hyväntekeväisyys: joidenkin potentiaalisten asiakkaiden kuvailtiin olleen suorastaan loukkaantuneita siitä, ettei tuotemyynnistä saatua rahaa ”lähetetä kehitysmaihin”. Kaupallisen toiminnan ja hyväntekeväisyystoiminnan dikotomia alkaa herkästi ylläpitämään itseään, kun tavoitteena olisi nimenomaan luoda vaihtoehtoista taloutta. Toisaalta kun ekologiset näkökohdat kasvattavat

jatkuvasti merkitystään, poliittinenkin kuluttaja haluaa ostaa hyödyllisiä ja käyttökelpoisia asioita maailmankauppojen toiminnan tukemisen ohella.

Maailmankaupat ovat solidaarisuustoimintaa, mutta jopa solidaarisuuden kohdetta voi olla vaikea selittää. ”Kehitysmää” toimi pitkään moraalisia merkityksiä kantavana käsitteenä, mutta sanaa on jo pidempään pidetty epäonnistuneena ja ongelmallisella tavalla normittavana. Maailmankaupat ovat halunneet nimeä myöten ottaa etäisyyttä käsitteeseen – tosin eivät kivuttomasti ja ilman sisäistä debattia. Vaikka ”kehitysmään” monista holhoavista assosiaatioista eroon pääseminen on ollut terveellistä, ajatus kehitysmaiden tukemisesta on ylläpitänyt monien ihmisten motivaatiota tukea maailmankauppojen kaltaisia toimijoita eikä vastaavalla tavalla merkityksiä sisältäviä käsitteitä ole ollut helppoa kehittää.

Poliittiseen kuluttajuuteen voidaan yhdistää oppimishalu: mielenkiinto ymmärtää tuottajien olosuhteita ja heille taloudellisia ongelmia tuottavia rakenteita. Yksi maailmankauppojen tärkeimmistä lähtökohdista onkin ollut tiedon levittäminen tuottajien elämästä. Keskeinen slogan kuului ”alkuperä tunnettu”. Kyse ei ole ainoastaan tuotteista vaan todellisista ihmisistä tuotteiden takana. Myös *Maailmankauppalehden* artikkeleissa näkyy hyvin selvästi tuottajien näkyväksi tekemisen tavoite. Käsitellessään tuottajien elämää *Maailmankauppalehti* raportoi hyvin tarkkaan ihmisten arjesta ja joskus myös erityisesti toimeentulosta, kuten palkkatuloista ja elinkustannuksista.

Uudenlaisten taloudellisten suhteiden luomiseksi ihmisiä tulisi kuvata heidän omilla ehdoillaan. Esimerkiksi reilua kauppaa (FLO) kritisoitiin joissain haastatteluissa tuotteiden takana olevien ihmisten kadottamisesta. Yksi haastateltava kuvaa Reilun kaupan edistämisyhdistykseltä saamia materiaaleja näin:

Kysyttiin, että olisiko teenviljelijöistä kuvia, niin sieltä tuli sellainen iso kansio, mutta ei ollut mitään tietoa, ketä ne on. Mä olin tottunut maailmankauppojen toiminnassa kertomaan siitä, että tässä on tämä tuottajayhteisö ja tässä on sen johtaja, sillä oli ehkä nimikin.

Reilun kaupan kuvastoa on kutsuttu myös ”eron tuotteistamiseksi”, jossa tarpeeksi etäiset köyhät näyttäytyvät ”ansaitsevina köyhinä” (Adams ja Raisborough 2008; Lyon 2006). Seurauksena voi olla koloniallisten ajattelutapojen uusintaminen

hyvistä tarkoituksista huolimatta (Hussey 2012, 62). Käytännössä kuitenkin erot eivät ole aivan näin jyrkkiä: myös reilun kaupan parissa on kehitelty välineitä kuluttajien tuntemiseen (Kerr 2012; Ray 2012), ja joissakin haastateluisissa suhtauduttiin (itse)kriittisesti myös maailmankauppojen tapaan esittää tuottajat.

Toisaalta osa haastateltavista näkee maailmankaupoille ominaisen alkuperä-ajattelun valtavirtaistuvan poliittisen kuluttajuuden lokeron ulkopuolelle, esimerkiksi käsitöiden osalta: ”Pitäisi tietää, kuka sen tuottaa. Näen samaa suomalaisen designin liikehännässä, tai trendissä, paljon merkkejä, joissa suunnittelu tapahtuu täällä mutta tuotetaan Nepalissa – mutta tiedetään, kuka ne tekee.” Alkuperäajattelua on kuitenkin myös otettu haltuun tavoilla, jotka eivät vastaa maailmankauppaliikkeen tyyliä ja tavoitteita. Kuten seuraavassa esimerkissä todetaan, jäljitettävyyksi ei takaa, että tuotteen ostamisella olisi positiivisia vaikutuksia:

Monelle riittää kulutuspäätökseen se tarina. Vaikka globaalista etelästä tulevissa tuotteissa sitä on, että meidän kahvi tulee tältä ja tältä tilalta jostain Kolumbian vuoristoylängöltä, ja sitten on jotain muuta kivaa siinä. Ja mä itse olen, että joo, mutta mitä te maksatte tästä, ja onko siellä se perhe töissä vai jotain muita, mitä se perhetila merkkää?

Kuitenkin poliittiseen kuluttajuuteen kytkeytyvä ajatus tasavertaisempien taloudellisten suhteiden tuottamisesta ja tuottajien ”tuntemisesta” merkitsee myös haasteita maailmankaupoille. Maailmankauppahdistyksillä on vaihtelevia valmiuksia tarjota ostajille tietoa tuottajien olosuhteista. Yhteydet kuluttajien ja tuottajien välillä luonnollisesti tapahtuvat helpoimmin, kun toiminta on paikallista (Roos ym. 2007). Maailmankauppatoiminnassa on siis jo maantieteestä johtuvia kommunikaatiohaasteita. Eri yhdistykset ovat kommunikoineet tuottajien kanssa hyvinkin vaihtelevasti.

Monet yhdistykset joutuivat perustamaan ymmärryksensä tuottajista kaupalle ”kansiksi” kerättyyn toisen käden tietoon, joka perustui *Maailmankauppalehteen* tai vastaavaan muiden maailmankauppatoimijoiden tuottamaan tietoon. Oma ongelmansa tällöin kuitenkin on, miten paljon tuottajien olosuhteista – tai maailmantalouden rakenteista – pystytään kertomaan. Toiset yhdistykset ovat taas harjoittaneet suoria tuottajavierailuja:

”Osan on tavannut hyvin monta kertaa, se on sellaista ajatustenvaihtamista, se voi sisältää sellaista henkilökohtaistakin välillä, että keskustelu menee kaupankäynnin ulkopuolellekin.” Keskustelu käytännön asioista koettiin myös kanssakäymisen muodoksi: ”Mutta onhan sekin sellaista kuulumisen vaihtoa se aikatauluista puhuminen vaikka, että mikä on mahdollista. Sieltä tulee sellaista sikäläisen arjen raameja.” Henkilökohtaisten kohtaamisten, myös tuottajien Suomen-vierailujen yhteydessä, katsottiin myös helpottavan ruohonjuuritason näkemistä. Aktiivitoimijoiden yhteydenpito tuottajiin ei kuitenkaan suoraan välity oppimishaluisillekaan kuluttajille.

Maailmankaupan toimijoiden näkökulmasta erityinen ongelma näyttää olevan se, etteivät toiminnan periaatteet ja kuluttajien tarpeet kohtaa kovinkaan helposti. Tarkoitus on tukea pientuottajia, erityisesti osuuskuntia, sekä käsityöläisten osalta erityisesti perinteisten käsityömenetelmien käyttöä ja säilymistä. Tavoitteena on olla myös luotettava toimija, joka ei vaihda tuottajia herkästi: ”Se on tärkeää, että ne on niitä samoja tuotteita, niin me tiedetään, että se jatkuu se työ. Niitä on hirveän paljon sellaisia tuotteita, jotka on olleet koko ajan samat.” Haastateltavat painottivat kuitenkin jatkuvasti, että ei ole itsestään selvää, että tällaisia perinnekäsitöitä saa myytyä muille suomalaisille kuluttajille kapean maailmankauppojen toimintaan sitoutuneen poliittisten kuluttajien joukon lisäksi. Suomalaisille markkinoille pääseminen ei siis takaa perinnekäsitöiden menekkiä, ainakin jos halutaan, ettei niitä osteta pelkän kannatuksen nimissä. Mutta silloinkin on avoin kysymys, kenen ehdoilla tuotantoa ja myyntiä suunnitellaan. Kuluttajien odotukset luovat paineita maailmankauppojen toimintatyylin muuttamiseen.

Ennen kaikkea tuotekehitystä olisi tehtävä jatkuvasti: ”Koko ajan pitää tehdä uutta länsimaiselle ihmiselle, kuulostaa ihan kauhealta, mutta sitä tuotekehitystä olisi tehtävä paremmin.” Haastateltavien mukaan lisäksi valikoimaa olisi kehitettävä: ”Meidän valikoima oli aivan liian suppea nykyihmistä ajatellen. Ihmiset on nykyisin tottuneet varmaan kahdeksaan sesonkiin vuodessa, että ei mennä kauppaan, jos siellä on aina sama tuote.” Tämä johtaa siihen, että maailmankauppojen ”pitäisi osata pyytääkin sieltä tuottajapäästä”. Nämä painotukset kuitenkin herkästi tuottavat ristiriitoja. Haastateltavat näkevätkin tässä merkittäviä käytännöllisiä ongelmia: ”Hankalaa on vaikka tuotetta kehittää sellaiseksi, että se on aina parempi tai lanseerata uusi tuote, jossa on aina riskinä, että sitä ei ostakaan suomalaiset tai eurooppalaiset laajemmin.”

Dilemmoja voi aiheuttaa sekin, että tuottajien ja heitä ympäröivän yhteiskunnan intressit eivät välttämättä ole täysin identtisiä. Tuottajat voivat olla kiinnostuneempia myyntinsä maksimoinnista, siinä missä maailmankauppa- liikkeen parissa on esimerkiksi vierastettu tuotannon vientivetoistumista, mikä voi heikentää paikallista ruokaturvaa (Laitila 2005, 368–369; Jaakkola ja työryhmä 2005, 378). Tuottajien vallan lisääminen ei siis ole intressiristiriitojen yläpuolelle asettumista.

Yhteenvedoa ja johtopäätöksiä

Edellä olen tutkinut poliittisen ja eettisen kuluttajan ideaalityyppisten hahmojen rakentumista maailmankauppojen näkökulmasta ja maailmankauppojen mahdollisuuksia reagoida erilaisten kuluttajuuksien tuottamaan paineeseen. Vaihtoehtoisen talouden tiloina maailmankaupat edellyttävät ja luovat poliittista kuluttajuutta mutta joutuvat neuvottelemaan ja tasapainottelemaan valtavirtaisemman kuluttajamenteliteetin kanssa. Poliittinen kuluttajuus myös luo haasteita maailmankaupoille, kun ne eivät aina pysty vastaamaan odotuksiin, esimerkiksi tiedon jakamiseen tuottajien elämästä. Tutkin näitä kysymyksiä maailmankauppojen aktiivitoimijoiden haastattelujen avulla: näkökulma oli siis vaihtoehtomarkkinoiden konkreettisten rakentajien, ei asiakkaiden.

Tämä on luonnollisesti vain yksi näkökulma poliittisen kuluttajuuden mahdollisuuksiin, mutta se valaisee tasapainoilun tarvetta ja reilun kaupan valtavirtaistumisen vaikutuksia. Näkökulma myös avartaa aiempaa poliittisen kuluttajuuden tutkimusta osoittamalla rajoja ja tasapainottelun tarpeita vaihtoehtomarkkinoiden tilojen ylläpitämisen ehtona. Olennaista on myös huomata, että vaikka markkinatalousmalli olettaa tietynlaisen kuluttajasubjektiviteetin, tuo subjektiviteetti on myös poliittis-kulttuurisen prosessin lopputulos. Poliittista kuluttajuutta onkin syytä tutkia jo siksi, että se laajentaa käsityksiä mahdollisista taloudellisista rooleista ja niiden yhteiskunnallisista kytköksistä.

Käytin poliittista kuluttajaa ideaalityyppinä, jossa kuluttajuus jäsentyy vain yhtenä osana laajempaa yhteiskunnallista muutospyrkimystä. Ideaalityyppi ei luonnollisesti viittaa tarkkarajaiseen olemassa olevaan ryhmään. Lisäksi

erilaisten ihmisryhmien itseymmärryksen muodot voivat jatkuvasti muuttua, ja ihmiset oppivat uusia käyttäytymismalleja.

Maailmankauppojen alkuperäinen toiminta-ajatus oli käyttää kaupankäyntiä välineenä maailmantalouden epäoikeudenmukaisuuksista tiedottamiseen ja tasavertaisempien taloudellisten suhteiden mallin luomiseen. Kuitenkin koska maailmankaupat ovat ilmiänsuultaan myyntitoimintaa, kuuluu niiden toimintaan väistämättä myös taloudellisen logiikan mukainen ajattelu. Vaikka poliittisten kuluttajien joukko tunnistetaan hyvin, laajempien kuluttajajoukkojen tavoittaminen on ollut välttämätöntä ja myös tavoiteltua. Tästä seuraava jännite tekee niistä tutkimuksellisesti kiinnostavan erityistapauksen poliittisen kuluttajuuden kentällä.

Maailmankaupat joutuvatkin jatkuvasti tasapainottelemaan ja tekemään myönnytyksiä valtavirtaisemmalle kuluttajamentaliteetille. Monet kuluttajat saattavat kyllä noudattaa kuluttamisessaan vastuullisia kriteerejä, mutta he eivät jäsenenä taloudellista toimintaansa kuluttajavalintoja laajemmassa kehikossa, johon voisivat kuulua esimerkiksi rakenteellinen muutos, aktiivisten yhteyksien luominen globaaliin etelään tai oppiminen ja vaihtoehtoisen kaupankäynnin konkreettisten tilojen luominen. Sitoutuminen, tuottajien toimijuuden vahvistaminen ja omaehtoisuus edellyttävät kuluttajilta vaivannäköä ja itsekritiikkiä. Maailmankauppojen on silti vastattava ainakin jossain määrin myös tällaisten kuluttajien odotuksiin. Toisaalta maailmankaupat eivät myöskään ole halunneet assosioitua markkinoiden ulkopuolisiin tiloihin (*non-market*). Ne eivät haluaisi ostajien ostavan pelkästään ”hyvää hyvyttään” eli samaistavan maailmankauppoja hyväntekeväisyyteen. Maailmankauppojen tavoitteena on olla sikäli ”kaupallinen”, niin että hyllyissä on jotain ”järkevää myytävää”. Monissa toimijoiden kommenteissa korostuikin tarvelähtöinen ajattelu, eli niissä peräänkuulutettiin tuotevalikoiman uudistamista niin, että se vastaisi kuluttajien tarpeita ja näin reagoisi myös ekologiisiin haasteisiin.

Haastatteluaineistossa eettisesti tiedostavatkin kuluttajat katsotaan helposti syyllistyviksi ja yksilökeskeisiksi. Kuluttajat toivovat selkeyttä ja konkreettisia näkymiä ja mittareita omille valinnoilleen. Reilu kauppa (FLO) ja vastaavat järjestelmät ovat pystyneet vastaamaan näihin tarpeisiin. Niinpä reilu kauppa (FLO) on vetänyt maailmankaupoista pois ihmisiä, jotka eivät olleet ”tosi-aktivisteja”. Reilun kaupan (FLO) keskeinen narratiivi suhteessa maailmankauppoihin on ollut, että kyse on ”samasta asiasta” pelkästään tehokkaammassa

muodossa, ja tämä narratiivi on ollut houkutteleva myös monille maailmankauppojen toimijoille. Tämä on osaltaan marginalisoinut maailmankauppa-toimintaa entisestään.

Myös yksilöllisyyden korostuminen vaikeuttaa sitoutumista vaativien vaihtoehtoisten markkinoiden luomiseen ja tekee globaalien kaupankäynnin epäoikeudenmukaisuudesta yleisesti hankalan aihepiirin. Ideaalittyyppisen eettisen kuluttajan hahmoon siis kytkeytyy sellaisia minäkeskeisyyden elementtejä, joita kuluttajiin usein yhdistetään puhuttaessa yleisemmästä kaupallisuudesta. Eettiset motivaatiot voivat myös olla rajallisia: vaikkapa ilmastokriteerien huomioiminen voi olla helpompaa, koska se mahdollistaa oman yksilöllisen ilmastojalanjäljen ajattelun. Lisäksi haastateltavat arvioivat, että monimutkaisten globaalien tuotantoketjujen pohtimista vaikeuttaa usko kotimaiseen ja lähellä tuotettuun automaattisesti liittyvään vastuullisuuteen. Uudenlaisten taloudellisten suhteiden tuottamisen yhdistäminen minäkeskeiseen kuluttajuuteen on osoittautunut käytännössä hyvin vaikeaksi kuluttajien eettisistä motivaatioista huolimatta.

On myös epäselvää, miten pitkälti kuluttajat ovat valmiita toimimaan tuottajien ehdoilla. Monien maailmankauppojen alkuperäisinä keskeisinä periaatteina oli pientuottajien tukeminen ja jatkuvuus: kun on kerran valittu yksi yhteistyötaho, ei sitä lähdetä helposti vaihtamaan. Lähtökohdan yhdistäminen kuluttajien (oletettuihin) intresseihin ei ole helppoa. Suurempi ja sesonkien mukaan toimiva vaihtuvuus aiheuttaa painetta tuottajille ja johtaa siihen, että tuottajat tunnetaan huonommin.

Tämän artikkelin analyysi auttaa paitsi ymmärtämään poliittisen kuluttajuuden mahdollisuuksia myös maailmankauppojen tai niiden kaltaisen toiminnan tulevaisuuden mahdollisuuksia. Voiko yksilöllistyvää kuluttajuutta rikkoa jonkin yhteistoiminnallisemmän ja poliittisemmän mallin hyväksi? Onko markkinoiden ja hyväntekeväisyyden välissä ylipäänsä olemassa poliittisen kuluttajuuden potentiaalista tilaa? Maailmankaupoilla epäilemättä on tulevaisuuden mahdollisuuksia, jos ne ymmärretään vastuullisena pienimuotoisena liiketoimintana. Toisaalta uusia poliittisemmän kuluttamisen muotoja myös syntyy, esimerkiksi kumppanuusmaatalouden (Hirvilampi ja Joutsenvirta 2020) ja jakamistaloutta poliittisemmän solidaarisuustalouden (Eskelinen ja Kumpuniemi 2017) parissa. Olisi mielenkiintoista kuitenkin selvittää, onko nähtävillä uusia tiloja, joissa poliittinen kuluttajuus yhdistyisi

valtavirtaisempaan eettiseen kuluttajuuteen. Voi olla, että reilun kaupan nykyinen valtavirtaistuminen merkitsee sitä, että tällaiset tilat luultavasti löytyvät tulevaisuudessa muualta kuin reilun kaupan parista.

Viitteet

1) Käytän tästä eteenpäin käsitettä *reilu kauppa (FLO)* viitaten marketeissa myytäviin, FLO-sertifioituihin reilun kaupan tuotteisiin ja *reilu kauppa* -käsitettä yleisesti viittaamaan myös maailmankauppojen tuomiin käsitöihin ja muihin tuotteisiin.

2) Tätä voi luonnehtia tavoitteeksi. Joskus maailmankauppojen tuonnin piirissä on ollut myös sellaisia käsitöitä, joille ei ole juuri kysyntää alkuperämaassa (Ehrstedt 2012, 77).

Lähteet

Adams, Matt ja Rainsborough, Jayne. 2008. What can sociology say about FairTrade? Reflexivity, ethical consumption and class. *Sociology*, 42:6, 1165–1182. <https://doi.org/10.1177%2F0038038508096939>

Adams, Matt ja Rainsborough, Jayne. 2010. Making a difference: ethical consumption and the everyday. *The British Journal of Sociology*, 61:2, 256–274. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2010.01312.x>

Anderson, W. Thomas ja Cunningham, William H. 1972. The socially conscious consumer. *The Journal of Marketing*, 36:3: 23–31. <https://doi.org/10.2307/1251036>

Bacon, Christopher M. 2010. Who decides what is fair in fair trade? The agri-environmental governance of standards, access, and price. *Journal of Peasant Studies*, 37:1, 111–147. <https://doi.org/10.1080/03066150903498796>

Barnett, Clive, Cloke, Paul, Clarke, Nick ja Malpass, Alice. 2010. *Globalizing responsibility*. The political rationalities of ethical consumption. Chichester: Wiley-Blackwell.

Barrientos, Stephanie, Conroy, Michael ja Jones, Elaine. 2007. Northern social movements and fair trade. Teoksessa Laura Reynolds, Douglas Murray ja John Wilkinson (toim.), *Fair trade. The challenges of transforming globalization*. Lontoo: Routledge, 51–62.

Brooker, George. 1976. The self-actualizing socially conscious consumer. *Journal of Consumer Research*, 3:2, 107–112.

Carrington, Michal Jemma, Zwick, Detlev ja Neville, Benjamin. 2015. The ideology of the ethical consumption gap. *Marketing Theory*, 16:1, 21–38. <https://doi.org/10.1177%2F1470593115595674>

Cherrier, H el ene. 2012. Sustainability in practice: Exploring the objective and subjective aspects of personhood. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 24:4, 247–267. <https://doi.org/10.1080/10495142.2012.733639>

Chu, Maggie Y., Yim, Frederick Hong-kit, Wan, Lisa C. ja Chan, Elisa K. 2018. Do moral emotions make people responsible consumers? A preliminary investigation of incidental guilt and shame. Global Fashion Management Conference 2018, 491. <https://doi.org/10.15444/GMC2018.04.07.03>

Cox Park, Kendall. 2018. Understanding ethical consumers: willingness-to-pay by moral cause. *Journal of Consumer Marketing*, 35:2, 157–168. <https://doi.org/10.1108/JCM-02-2017-2103>

Davies, Iain A. 2007. The eras and participants of fair trade: an industry structure/stakeholder perspective on the growth of the fair trade industry. *Corporate Governance*, 7:4, 455–470. <https://doi.org/10.1108/14720700710820533>

Ebbeng, Marieke. 2016. Market research of the European fair trade handicraft market. Ammattikorkeakoulun opinn ytety . Leeuwarden: VHL.

Ehrstedt, Johan. 2012. K yh t tuottajat, rikkaat myyj t? Reilun kaupan k sity t Bangladeshissa. Teoksessa Johan Ehrstedt ja Mervi Leppäkorpi (toim.), *Reilumman kaupan jäljillä – Kirjoituksia reilusta kaupasta ja solidaarisesta vaihdosta*. Helsinki: Into, 71–91.

Ehrstedt, Johan ja Leppäkorpi, Mervi (toim.). 2012. *Reilumman kaupan jäljillä – Kirjoituksia reilusta kaupasta ja solidaarisesta vaihdosta*. Helsinki: Into.

Eskelinen, Teppo, Hirvilammi, Tuuli ja Venäläinen, Juhana (toim.). 2020. *Enacting community economies within a welfare state*. MayFly Books.

Eskelinen, Teppo ja Kumpuniemi, Laura. 2017. Jakamistalous ja solidaarisuustalous. Uusien talousmuotojen erottelun tarpeesta. *Sosiologia*, 54:2, 183–190.

Eskelinen, Teppo ja Ryytänen, Sanna. 2021. Tilaa toiminnalle ja tilan toimijuus. Omaksi tehty tila kansalaistoiminnan mahdollistajana ja muovaajana. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*, 22, 11–41. <https://doi.org/10.30675/sa.103048>

Eskola, Jari ja Suoranta, Juha. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.

Esteve, Gustavo ja Renero-Hannan, Bruno. 2012. Oaxacan kahvikapinalliset. Teoksessa Johan Ehrstedt ja Mervi Leppäkorpi (toim.), *Reilumman kaupan jäljillä – Kirjoituksia reilusta kaupasta ja solidaarisesta vaihdosta*. Helsinki: Into, 15–26.

Gibson-Graham, J. K. 2006. *A postcapitalist politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Guest, Greg, MacQueen, Kathleen ja Namey, Emily E. 2012. *Applied thematic analysis*. Lontoo: SAGE Publications.

Hirvilammi, Tuuli. 2003. Kulutuskarkuruus elämänpoliittisena valintana. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hirvilammi, Tuuli ja Joutsenvirta, Maria. 2020. Diverse work practices and the role of welfare institutions. Teoksessa Teppo Eskelinen, Tuuli Hirvilammi ja Juhana Venäläinen (toim.), *Enacting community economies within a welfare state*. MayFly Books, 47–70.

Hussey, Ian. 2012. Kun reilu kauppa maailman valloitti. Teoksessa Johan Ehrstedt ja Mervi Leppäkorpi (toim.), *Reilumman kaupan jäljillä – Kirjoituksia reilusta kaupasta ja solidaarisesta vaihdosta*. Helsinki: Into, 55–68.

Hyttinen, Marja. 2014. Reilu kauppa käy - netissä. *YLE Uutiset*, 11.6.2014. <https://yle.fi/uutiset/3-7291433> [Luettu 23.3.2022]

Jaakkola, Jyri ja työryhmä. 2005. Reilua ei-kaupallisuutta maailmankauppa Aamutähdessä. Teoksessa Outi Hakkarainen, Jaana Airaksinen ja Tove Selin (toim.), *Talous ja demokratia. Ratkaisuja Suomesta ja muualta maailmasta*. Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat & Like, 375–385.

Jaffee, Daniel. 2014. *Brewing justice. Fair trade coffee, sustainability, and survival*. Oakland: University of California Press.

Jones, Ellis. 2017. Bridging the gap between ethical consumers and corporate social responsibility: An international comparison of consumer-oriented CSR rating systems. *The Journal of Corporate Citizenship*, 65, 30–55.

Kerr, Andy. 2012. Activist commentary on “Drawing on ‘producer-tours’”: A technique for addressing consumer uncertainty surrounding the

consumption of fair trade food products?” by Bob Doherty and Daniel Wade Clarke. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 24:4, 321–322.

<https://doi.org/10.1080/10495142.2012.733661>

Korhonen, Heikki. 2003. Fair trade 100. Teoksessa Outi Hakkarainen, Miia Toikka ja Thomas Wallgren (toim.), *Dreams of solidarity. Finnish experiences and reflections from 60 years*. Helsinki: Kepa & Like, 173–182.

Laine, Eeva L. ja Laine, Matias. 2009. Finnish world shops at a crossroads in the commercialized fair trade market. *Sustainable Development*, 17:5, 274–283. <https://doi.org/10.1002/sd.423>

Laitila, Anastasia. 2005. Reilu kauppa - reilusti kaupallista? Teoksessa Outi Hakkarainen, Jaana Airaksinen ja Tove Selin (toim.), *Talous ja demokratia. Ratkaisuja Suomesta ja muualta maailmasta*. Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat & Like, 366–374.

Littler, Jo. 2010. What’s wrong with ethical consumption? Teoksessa Tania Lewis ja Emily Potter (toim.), *Ethical consumption: A critical introduction*. Lontoo: Routledge, 27–39.

Lyon, Sarah. 2006. Evaluating fair trade consumption: politics, defetishization and consumer participation. *International Journal of Consumer Studies*, 30:5, 452–464. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2006.00530.x>

Markuksela, Elina. 2011. Maailmankauppaliikkeen poliittiset tavoitteet: oikeudenmukaisuutta kulutusta politisoimalla. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Micheletti, Michele ja Stolle, Dietlind. 2007. Mobilizing consumers to take responsibility for global social justice. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 611:1, 157–175.

<https://doi.org/10.1177%2F0002716206298712>

Murray, Douglas L. ja Reynolds, Laura T. 2007. Globalization and its antinomies. Negotiating a fair trade movement. Teoksessa Laura T. Reynolds, Douglas Murray ja John Wilkinson (toim.), *Fair trade. The challenges of transforming globalization*. Lontoo: Routledge, 3–14.

Naylor, Lindsay. 2014. “Some are more fair than others”: fair trade certification, development, and North–South subjects. *Agriculture and Human Values*, 31:2, 273–284. <https://doi.org/10.1007/s10460-013-9476-0>

Naylor, Lindsay. 2018. Fair trade coffee exchanges and community economies. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 50:5, 1027–1046. <https://doi.org/10.1177%2F0308518X18768287>

Nicholls, Alex ja Opal, Charlotte. 2005. *Fair trade: market-driven ethical consumption*. Uusintapainos. Lontoo: SAGE Publications.

Pedrini, Matteo ja Ferri, Laura Maria. 2014. Practice or preach? The actual purchasing behavior of responsible consumers in mass market. *Sinergie Italian Journal of Management*, 32:95, 3–21. <https://doi.org/10.7433/s95.2014.03>

Ray, Nick. 2012. Marketer commentary on “Drawing on ‘producer tours’: A technique for addressing consumer uncertainty surrounding the consumption of fair trade food products?” by Bob Doherty and Daniel Wade Clarke. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 24:4, 323–324. <https://doi.org/10.1080/10495142.2012.733662>

Roos, Gun, Terragni, Laura ja Torjusen, Hanne. 2007. The local in the global – creating ethical relations between producers and consumers. *Anthropology of food*, S2. <https://doi.org/10.4000/aof.489>

Schoolman, Ethan D. 2017. Building community, benefiting neighbors: “Buying local” by people who do not fit the mold for “ethical consumers”. *Journal of Consumer Culture*, 20:3, 285–304. <https://doi.org/10.1177%2F1469540517717776>

Seyfang, Gill. 2005. Shopping for sustainability: Can sustainable consumption promote ecological citizenship? *Environmental Politics*, 14:2, 290–306. <https://doi.org/10.1080/09644010500055209>

Silvasti, Tiina. 2014. Sisällönanalyysi. Teoksessa Ilmo Massa (toim.), *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 33–48.

Simpson, Bonnie J.K. ja Radford, Scott K. 2012. Consumer perceptions of sustainability: A free elicitation study. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 24:4, 272–291. <https://doi.org/10.1080/10495142.2012.733654>

Song, So Young ja Kim, Young-Kyung. 2018. Theory of virtue ethics: Do consumers’ good traits predict their socially responsible consumption? *Journal of Business Ethics*, 152:4, 1159–1175. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3331-3>

Stolle, Dietlind, Hooghe, Marc ja Micheletti, Michele. 2005. Politics in the supermarket: Political consumerism as a form of political participation. *International Political Science Review*, 26:3, 245–269. <https://doi.org/10.1177%2F0192512105053784>

Suominen, Eija. 2000. Vaihtoehtoisen maailmankaupan toteuttajat. Arvojen ja asenteiden heijastuminen kulutuskäyttäytymiseen lappeenrantalaisessa maailmankaupassa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Verteramo Chiu, Leslie J, Liaukonyte, Jura, Gómez, Miguel I. ja Kaiser, Harry M. 2017. Socially responsible products: what motivates consumers to pay a premium? *Applied Economics*, 49:19, 1833–1846.

Wheale, Peter ja Hinton, David. 2005. Ethical consumers in search of markets. *Business Strategy and the Environment*, 16:4, 302–315.
<https://doi.org/10.1002/bse.484>

Williams, Colin C. 2003. Participation in alternative retail channels: a choice or necessity? *International Journal of Retail & Distribution Management*, 31:5, 235–243. <https://doi.org/10.1108/09590550310472406>

Haastattelut

Teemahaastattelu (Zoom) 5.11.2020.

Teemahaastattelu (sähköposti) 10.–30.11.2020.

Teemahaastattelu 17.11.2020.

Teemahaastattelu 18.11.2020.

Teemahaastattelu 19.11.2020.

Teemahaastattelu 19.11.2020.

Teemahaastattelu 20.11.2020.

Teemahaastattelu 25.11.2020.

Teemahaastattelu 26.11.2020.

Teemahaastattelu 30.11.2020.

Teemahaastattelu (Zoom) 11.1.2021.

Teemahaastattelu (Zoom) 12.1.2021.

Teemahaastattelu (Zoom) 22.1.2021.

Teemahaastattelu 16.2.2021.

Refereed journal article

The spaces of alternative markets and the prospects for political consumership: How consumers are seen by world shop activists

Teppo Eskelinen, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto

Abstract

The article is an analysis of the spaces, prospects and challenges of political consumership, as seen from the perspective of world shop activists. As alternative market spaces, world shops encourage the idea of social change through the creation of a model of more egalitarian economic relations. On the basis of research data mostly comprising of interviews, the article shows that the ideal-type of the political consumer is recognised by the world shop activists. Yet maintaining the alternative market spaces of the world shops requires them to appeal also to more mainstream ethical consumers. This group seems to overemphasize individualism and concrete impacts, supports locally produced goods, and is also potentially unwilling to really see the power of producers increase. The article contributes to the literature on alternative markets, in a context where ethical motivations amongst consumers strengthens as alternative spaces diminish due to increased uniformity in the markets.

Keywords: consumption, alternative markets, fair trade, solidarity, world economy

<https://doi.org/10.51810/pt.111127>

Alkuperäisartikkeli

Vastavuoroisuuden jälkeen – Bitcoin-kryptovaluutta ja virtuaalinen luottamusnormi markkinoilla

Samuli Tikkanen, valtiotieteiden maisteri, taloussosiologian yliopisto-opettaja, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Aki Koivula, valtiotieteiden tohtori, taloussosiologian dosentti, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Pekka Räsänen, valtiotieteiden tohtori, taloussosiologian professori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstrakti

Kryptovaluuttojen kasvava suosio on merkittävä trendi 2020-luvulla. Tälle heikosti säännellylle talouden osa-alueelle on virrannut lyhyessä ajassa huomattava määrä varallisuutta. Tässä artikkelissa eritellään Bitcoin-markkinan erityisominaisuuksia sekä kuvataan Bitcoinista nousevia luottamussuhteita. Bitcoin on syntynyt yhteiskunnallisten ja poliittisten kehityskulkujen seurauksena, ja se nojaa arvonmuodostuksessaan erityiseen Bitcoin-ideologiaan. Artikkelissa argumentoidaan, että suurin kryptovaluutta Bitcoin pohjaa luottamusnormin kyseenalaistamiselle. Bitcoin-ideologiasta nousevasta yleisestä epäluottamuksesta poliittisia instituutioita ja inhimillisiä toimijoita kohtaan on muovautunut uusi virtuaalinen luottamusnormi, jossa luottamus rakentuu suhteessa lohkoketju-teknologiaan.

Avainsanat: kryptovaluutta, Bitcoin, markkinat, luottamus

<https://doi.org/10.51810/pt.115201>

Johdanto

Tarkastelemme tässä artikkelissa Bitcoin-kryptovaluutan sidettä yhteiskuntaan luottamuksen näkökulmasta. Millaiset ideologiat ovat muovanneet Bitcoinin luottamuskäsityksen? Millaisia luottamussuhteita Bitcoin-teknologia, siihen kytkeytyvä ideologia ja markkina tuottavat? Toimijoiden välinen luottamus on keskeinen normi taloudellisessa vaihdossa. Luottamus luo mahdollisuuden tehokkaalle ja vastavuoroiselle taloudelliselle toiminnalle tilanteissa, joissa toimijat voisivat hyötyä toistensa huijaamisesta (Granovetter 2017, 58; 1985). Vastavuoroinen kaupankäynti ei olisi mahdollista ilman sosiaalista normia lähtökohtaisesti luotettavista toimijoista. Luottamus mahdollistaa vakaan toimintaympäristön, jossa valvontaan käytettäviä resursseja voidaan ohjata muuhun toimintaan. Argumentoimme, että markkina-arvoltaan ja suosioltaan suurin kryptovaluutta Bitcoin pohjaa luottamuskäsityksensä kyseenalaistamiselle. Niin sanotusta Bitcoin-ideologiasta nousevasta yleisestä epäluottamuksesta poliittisia instituutioita sekä inhimillisiä toimijoita kohtaan on muovautunut uusi *virtuaalinen luottamuskäsitys*, jonka perusolemus on yhteisöllisesti rakentuva usko teknologiaan, erityisesti lohkoketjuun.

Bitcoinin juuret ovat internetin vapausideologioissa, joissa käsitetään, että internet mahdollistaa yksilöiden toiminnan muista ihmisistä ja valtioista vapaina ja riippumattomina (Parkin 2020). Bitcoin nähdään yhtäältä ratkaisuna valtioiden ohjailemien keskuspankkien toimintaa vastaan mutta toisaalta myös turvana muita epäluotettavia yksilöitä kohtaan (Dodd 2018). Raha-politiikan tasolla Bitcoinin katsotaan syntyneen kritiikkinä nykymallisia, hallinnollisesti ja lainsäädännöllisesti tuettuja fiat-valuuttoja ja rahan arvoa kohtaan. Bitcoin-retoriikassa toivotaan konkreettista, kullan kaltaista ”kovaa rahaa” keskuspankissa tulostettujen setelien tilalle (Heiskanen ja Piironen 2021). Konkreettisen rahan kaipuun voi nähdä osana laajempaa rahapolitiikan historiaa, jossa raha pyritään rajaamaan poliittisten instituutioiden ulottuvilta (Eich 2019).

Bitcoin on suunniteltu valuutaksi, joka ei vaadi käyttäjältään luottamusta toisiin käyttäjiin tai taustalla oleviin virallisiin instituutioihin. Teoriassa Bitcoinin käyttäjät voivat luottaa siihen, ettei valuutan alkuperään, aitouteen tai arvoon liittyvää luottamusta horjuteta institutionaalisen keskuspankki-toimijan puolesta. Tällä on kuitenkin hintansa: institutionaaliset toimijat

eivät ole järjestämässä velkapaketteja, jos Bitcoinin arvo romahtaa. Euron ja muiden fiat-valuuttojen maine voi kärsiä inflaation tai rahapolitiikan takia, mutta niiden takana on aina lainsäädännön takaama virallisturva. Lopullisen takaajan puutteen voisikin nähdä yhtenä syynä siihen, miksi Bitcoin-yhteisön merkitys markkinan kehityksen kannalta on niin keskeinen. Koska Bitcoin nojaa arvonmuodostuksessaan yhteisöönsä, ”sijoitushypen” eli ylettömän ja kritiikittömän mainostuksen voisi sanoa toimivan arvon takaajana.

Luottamus on Bitcoin-ympäristön keskeisin elementti. Bitcoin teknologiana ja markkinana on täynnä luottamussuhteita. Toimijat luottavat lohkoketjuun ja teknologian erehtymättömyyteen. Institutionaalinen luottamus rakentuu suhteessa Bitcoin-teknologiaan, sen markkina-arvoon sekä alan yrityksiin, jotka mahdollistavat vaihdannan kryptovaluuttamarkkinoilla. Kaiken teknologian taustalla on luottamus materiaaliseen maailmaan: sähköntuotantoon ja internetin infrastruktuuriin.

Poliittisen talouden tutkimusnäkökulmasta Bitcoin kiinnittää tutkijan huomion ristiriitaisuutensa takia. Bitcoin on kehitetty epäpoliittiseksi valuuttaksi, joka pyrkii minimoimaan sosiaaliset luottamussuhteet vaihdossa sekä hajauttamaan vallankäyttöä lohkoketjuteknologian avulla (Allon 2018; Dodd 2018; Golumbia 2016). Bitcoin-ideologian, kryptovaluuttamarkkinoiden ja Bitcoinin rahamuodon tarkastelun myötä tulee kuitenkin ilmi, että oikeastaan kaikki nämä sosiaalisen muutoksen ideaalit ovat vesittyneet Bitcoinin yleistyessä. Bitcoin on poliittinen teknologia, joka nojaa rahamuodossaan yhteisön muodostamaan arvoon, ja sen hajauttama valta keskittyy jälleen kryptovaluuttapörssien määrittämässä markkinaympäristössä.

Analyysissämme nostamme Bitcoin-ympäristön keskeiset luottamussuhteet esille aiempaa tutkimusta hyödyntäen ja tuomme ne poliittisen talouden tutkimuksen kontekstiin. Keskitymme kahteen luottamussuhteeseen: vastavuoroisessa sosiaalisessa toiminnassa uusinnettavaan luottamukseen ja Bitcoin-ideologiasta nousevaan virtuaaliseen luottamukseen. Esitämme, että Bitcoin-ideologia tarjoaa sosiaalisen luottamusnormin tilalle teknologiseen luottamukseen pohjaavaa virtuaalista luottamusta.

Artikkeli etenee seuraavasti: esittelemme ensin Bitcoinin taustalla vaikuttavan lohkoketjuteknologian periaatteet, avaamme ideologisen kontekstin Bitcoin-teknologialle ja esitämme, että Bitcoin-ideologia luo käsitystä virtuaalisesta luottamusnormista. Tämän jälkeen erittelemme Bitcoin-ideologisen

tulkinnan rahan ominaisuuksista ja tulkitsemme Bitcoin-yhteisön osallisuutta arvomuodostuksessa. Viimeisessä osiossa tarkastelemme virtuaalisen luottamusnormin toteutumista kryptovaluuttamarkkinoilla. Lopuksi pohdimme, millaisen kuvan Bitcoin-markkina antaa markkinavaihdon sosiaalisesta luonteesta.

Bitcoinin teknologia ja taustaideologia

Bitcoin esiteltiin ensimmäisen kerran vuonna 2008 pseudonyymi Satoshi Nakamoton toimesta kryptografia-aiheisella sähköpostilistalla (Golumbia 2016). Nakamoton Bitcoin Whitepaper -julkaisussa ilmenevät valuutan tekniset peruseriaatteen ja sen yhteydessä julkaistu esittelyteksti asemoi sen historialliseen ja poliittiseen ympäristöön, jota määrittää erityisesti vuosien 2007–2009 globaali finanssikriisi ja laaja epäluottamus pankkeihin kohdistettua bail out -politiikkaa kohtaan (Nakamoto 2009). Laajan finanssikriisin jälkeen oli otollinen hetki luoda hajautettu valuutta keskuspankkipolitiikan ja valtiollisen deus ex machina -intervention protestiksi. Ajankohtaisuutta korostaa se, kuinka white paper julkaistiin vain reilu kuukausi investointipankki Lehman Brothersin romahtamisen jälkeen (Schraten 2019).

Lohkoketjuteknologia

Finanssikriisin jälkimainingeissa Nakamoto kirjoitti, että pankkien toiminta kriisissä oli poliittista ja epäluotettavaa. Markkinoilla toimiminen vaatii kuluttajilta ja tuottajilta luottamusta niin sanottuun kolmanteen osapuoleen eli pankkiin, joka ylläpitää markkinavaihdon kannalta elintärkeää rahajärjestelmää. Tähän Bitcoin tarjoaa ratkaisun: keskuspankki voitaisiin korvata neutraaliksi katsotulla lohkoketjuteknologialla, joka nähdään pankkia luotettavampana, koska se toimii ennakoitusti ja on käyttäjille ainakin teoriassa läpinäkyvä, avoimen lähdekoodin ja kauppahistorian takia. Näin markkinoilla toimiessaan Bitcoinin käyttäjien tarvitsisi luottaa vain toisiinsa. (Nakamoto 2008.) Siinä missä pankki on keskusjohtoinen organisaatio, Bitcoin on hajautettu järjestelmä, jolloin yksittäisellä käyttäjällä ei ole valtaa koko Bitcoin-verkosta (ks. taulukko 1). Verkko ei sijaitse keskitetysti missään fyysisessä paikassa, vaan se

syntyy verkon muodostavien tietokoneiden välille internetin kautta. Verkon ylläpito on *noodien* ja *lauhijoiden* vastuulla. (Franco 2015.) Noodit vahvistavat tehtyjä siirtoja, ja lauhijat ylläpitävät infrastruktuuria.

TAULUKKO I. BITCOININ KESKEISET PIIRTEET PERINTEISEEN PANKKI- JA MAKSUJÄRJESTELMÄÄN VERRATTUNA.

	Bitcoin	Keskuspankki
Valta	Hajautettu tietokoneiden välille, jokainen tietokone sisältää identtisen kopion lohkoketjusta.	Keskitetty instituutiolle.
Rahan määrä taloudessa	Rajattu 21 miljoonaan, deflatorinen eli arvoltaan kasvava.	Rajaton, inflatorinen eli arvoltaan laskeva.
Rahapolitiikka	Ei ole käytännössä mahdollista.	Mahdollista velkaelvytyksen tai rahan poisvedon avulla.

Bitcoinissa taloudellisen instituution paikan ottaa *lohkoketju*, johon jokainen valuuttasiirto tai transaktio kirjataan. Lohkoketju on käytännössä pitkä lista menneisyydessä tehdyistä valuuttasiirroista, joka päivittyy kaikille käyttäjille uusien lohkojen syntyessä. Lohkoketju on julkinen, jolloin jokainen tehty Bitcoin-siirto on käyttäjän nähtävissä, anonymisoituna. Lohkoketjua voi muokata vain lauhijoiden enemmistön päätöksellä sen syntymisen jälkeen, eli sen väärentäminen ei ole käytännössä mahdollista. (Nakamoto 2008.) Verkon ylläpito synnyttää kiertoon uusia Bitcoin-kolikoita. Insentiivimalli varmistaa, että ylläpito on lauhijoille taloudellisesti kannattavaa. *Louhintaa* on prosessi, jossa tietokoneen suoritusnopeutta ja sen kuluttamaa sähköä käytetään vertaisverkon ylläpitoon. Kryptografiassa tämän kokonaisuuden nimitys on *proof-of-work* eli työntä. Työntä todistaa, että ylläpitäjä on kuluttanut resurssejaan verkon hyväksi, jolloin tälle voidaan myöntää palkkio. (Franco 2015; Nakamoto 2008.)

Louhintaa kuvataan usein *konsensusmekanismina*, joka on teknologinen metafora demokraattisen päätöksen syntymisestä lauhijoiden ja noodien muodostamassa verkostossa. Uuden lohkon hyväksyminen osaksi lohkoketjua vaatii vahvistajien enemmistön eli 51 %:n hyväksynnän. Verkon kaappaaminen

on käytännössä mahdotonta, koska kaappaavan tahon pitäisi hallita yli puolta koko hajautetun verkon louhintatehosta. Ideaalinen konsensustila on kryptoaktivistien puheissa osoitus ikään kuin suorasta demokratiasta verkostossa, laatua ”yksi kone ja yksi ääni”. On kuitenkin huomattava, että näin päätäntävalta verkostossa jakautuu niille, joilla on eniten louhintatehoa. Päätäntävalta ei siis jakaudu demokraattisesti kaikkien käyttäjien kesken. Louhinta onkin muodostanut merkittäviä vallan keskittymiä tiettyjen *louhintapoolien* ympärille. Pooleissa louhijat yhdistävät laskentaresurssiaan nostaakseen todennäköisyyksiä lohkopalkkioiden saavuttamiseksi. (Vidan ja Lehdonvirta 2018.)

Bitcoin-verkossa poliittiset linjanvedot hyödyntävät konsensusmekanismia. Sovelluskehittäjät esittävät kehityksiä koodiin, jonka käyttöönotto vaatii verkoston enemmistön hyväksynnän, eli käytännössä noodit siirtyvät ajamaan uutta päivitettyä koodia. Verkostossa voi syntyä erimielisyyttä siitä, onko uusi linjanmuutos hyväksyttävissä. Tällöin lohkoketjuun syntyy *forkki*, jossa erimielisten noodien ylläpitämä Bitcoin-verkosto jakaantuu. Esimerkiksi kryptovaluutta Bitcoin Cash syntyi vuonna 2017, kun sovelluskehittäjien muutos ehdotus Bitcoinin koodiin hylättiin. Forkeilla on merkittäviä seurauksia markkinoilla, sillä usein vähemmistöön jäänyt forkki menettää arvonsa: Bitcoinin arvo on kymmenissä tuhansissa, kun Bitcoin Cash puolestaan on jäänyt muutama sataan euroon. Bitcoin-yhteisössä sovelluskehittäjien valtaa ja sen poliittista ulottuvuutta on tyypillisesti vähätelty. Esimerkiksi Nakamoto-näkemyksen mukaan sovelluskehittäjien työ vertautuu järjestelmän putkien rassaamiseen. (Vidan ja Lehdonvirta 2018.)

Verkon ylläpitoa varten on luotu rajausalgoritmi, joka skaalaa tietokoneilta vaaditun louhintatehon sen mukaan, mitä suurempi määrä koneita verkossa on. Mitä enemmän koneita on, sitä enemmän vaaditaan tehoa uusien Bitcoinien luomiseksi. Tämä rajoittaa louhintaan liittyvien koneiden määrää, jos louhinta ei vastaa siitä saatua palkkiota. Lisäksi rajausalgoritmi puolittaa louhinnasta saatavan lohkopalkkion noin neljän vuoden välein, jolloin Bitcoinin tarjonta laskee hiljalleen, kunnes 21 miljoonan louhitun kolikon kohdalla se pysähtyy kokonaan. (Franco 2015.)

Louhinta on hyvin resurssi-intensiivistä, sillä verkon laajentuessa louhimiskulut nousevat. Mitä enemmän on louhijoita, sitä enemmän sähköä kuluu yhtä konetta kohden. Bitcoinin merkittävin ulkoisvaikutus, kasvava sähkönkulutus, onkin ollut tasaisen mediahuomion kohteena, ja sitä pidetään suurimpana

uhkana valuutan tulevaisuuden kannalta. (De Vries 2018; Sedlmeir ym. 2020) Sähkönkulutuksen ohella Bitcoinin ympäristövaikutukseen tuo lisänsä louhintaan käytettävä teknologia, kuten tehokkaat näytönohjaimet.

Bitcoin-medioissa sähkönkulutuksen kritisointiin suhtaudutaan negatiivisesti. Puolustuspuheenvuoroissa Bitcoinin sähkönkulutusta verrataan olemassa olevien pankkijärjestelmien ja jopa kullan louhinnan sähkönkulutukseen (ks. Carter 2020; Lee 2022). Louhinnan perustellaan olevan demokratian edistämistä konsensusmekanismin muodossa. Samoin hajautetun verkon ylläpito nähdään välttämättömänä, koska se estää valtioita sekaantumasta verkon toimintaan. Myös kotimaisen Bitcoin-yhteisön kryptovaluutta-aktiivit kertovat louhinnan hakeutuvan esimerkiksi vesivoimaloiden tuottaman halvan hukkasähkön piiriin ja ollen näin lopulta ympäristöystävällistä, sillä se hyödyntää hukkasähköä (Heiskanen ja Piironen 2021, 115). Tätä vapaisiin markkinoihin ja halvan hukkasähkön logiikkaan perustuvaa teoriaa ei ole kuitenkaan toistaiseksi osoitettu empiirisesti todeksi. On varmasti aivan totta, että jatkuvalla syötöllä sähköä tuottavan vesivoimalan kyljessä on mahdollista louhia hukkasähköllä, mutta Bitcoinin nousukausien aikana pelkkä markkina-arvo voi tehdä korkeasti verotetuista fossiilisista energialähteistäkin louhijalle kannattavia (De Vries 2020). Vielä viime vuonna suurimmassa Bitcoin-louhijamaassa, Kiinassa, joka kielsi louhinnan loppuvuodesta 2021, merkittävä osa kolikoista louhittiin hiilivoimalla tuotetulla sähköllä, jonka hintaa valtio subventoi. (Jiang ym. 2021.)

Bitcoinin mahdollinen ympäristövaikutus rajoittuu kuitenkin louhijoiden määrään. Bitcoin-siirtojen määrä ei vaikuta verkon sähkönkulutukseen, vaikka kasvavat käyttäjämäärät loisivatkin muita merkittäviä haasteita järjestelmälle. Jos Bitcoin syrjäyttäisi eurovaluutan, sen sähkönkulutus ei kasvaisi käytön kasvaessa. Ainoastaan louhijoiden määrä ja sen määrittämä louhinnan vaikeusaste kasvattavat sähkönkulutusta. Bitcoinin lohkopalkkion laskiessa ja rajausalgoritmin pysyessä samana louhinnasta tulee yhä vähemmän kannattavaa, jolloin ei voida myöskään odottaa, että Bitcoinia louhivien koneiden määrä kasvaisi. Toisaalta korkea markkina-arvo voisi pitää louhinnan kannattavana varsin pitkään. Maailmanvaluuttana Bitcoin voisi toimia ainoastaan niin sanotun toisen asteen protokollan, Lightning-verkon kautta, joka käytännössä nojaa keskitettyjen varojen eli likviditeettipoolien synnyttämiseksi. Tässä tilanteessa kyse ei olisi enää välttämättä hajautetusta valuutasta.

Bitcoinin teknologiset toimintaperiaatteet ovat oleellisia luottamus-suhteiden tarkastelun kannalta, sillä louhinta on merkittävä luottamusta tuottava tekijä. Laajan louhijaverkoston nähdään hajauttavan valtaa laajemmalle, jolloin se estää yksittäisiä toimijoita saavuttamasta liian suurta valtaa verkostossa. Seuraavassa osiossa käsittelemme Bitcoinin taustalla olevia poliittisia ideologioita, jotka selittävät, miksi Bitcoinin kannattajat pitävät energia-intensiivistä verkostomallia hyvänä ratkaisuna.

Bitcoin ja internetin vapausideologiat

Hyödynnämme tässä artikkelissa Megan Knittelin, Shelby Pittsin ja Rick Washin (2019) empiirisestä Reddit-keskusteluaineistosta johdettua teoriaa True Bitcoiner -ideologiasta, joka perustuu kolmeen lähtökohtaan. Ensiksi Bitcoin-teknologia on luotettavampi kuin sitä käyttävät ihmiset. Toiseksi Bitcoin on tapa välttyä korruptiolle alttiiden ihmisinstituutioiden muodostamiselta. Kolmanneksi valuutan kerryttäminen eli *hodlaus* (*hold on for dear life*) tulee johtamaan valuutan laajaan menestykseen. Bitcoin-ideologiassa teknologia katsotaan poliittisesti neutraaliksi, koska sitä eivät hallinnoi korruptiolle alttiit ihmistoimijat. Ideologiassa kaikki ihmisten muodostamat instituutiot voidaan nähdä epäluotettavina, sillä vallan keskittymisen ajatellaan johtavan sen väärinkäyttöön. Näistä lähtökohdista katsottuna Bitcoinin neutraali rahamuoto voisi johtaa laajempaan sosiaaliseen muutokseen.

Bitcoin-ideologian voi nähdä osana laajempaa poliittisten ideologioiden kenttää. Bitcoin-ideologiassa on kyse teknologiasta, joka korvaa toiminnassaan epäluotettavan ihmisen, hajauttaa keskitetyn vallan ja johtaa näin yhteiskunnan sosiaaliseen muutokseen. Nämä ideologiset piirteet on Bitcoinia koskevassa tutkimuksessa yhdistetty esimerkiksi anarkokapitalistiseen ajatteluun, kryptolibertarismiin, kyberlibertarismiin, cypherpunktiin, kryptoanarkismiin, friedmanilaiseen monetarismiin sekä itävaltalaiseen taloustieteeseen, erityisesti Friedrich von Hayekin ajatteluun (Allon 2018; Golumbia 2016; Rantala 2018). Bitcoinilla ja internetin yksilökeskeisillä vapausideologioilla on paljon yhteistä: onhan internet alusta asti ollut yksilöiden vapauksia korostava projekti. Vapaus internetissä määritellään erityisesti poliittisen sääntelyn poissaoloksi. (Golumbia 2016, 10–14.) Koska yksilökeskeiset vapausideologiat

painottavat tahoillaan eri arvoja ja ovat myös ajoittain toisiinsa nähden ristiriidassa, on hyvä käydä läpi niiden erityispiirteitä lyhyelti.

Anarkokapitalistisen ajattelun keskiössä ovat yksilön vapaudet, valtion minimaalinen tai olematon rooli sekä markkinoiden ongelmanratkaisukyvyyn korostaminen (Golumbia 2016, Tschorsch ja Scheurmann 2016). Cypherpunkit puolestaan korostavat yksityisyyttä (Hughes 1993) ja kryptoanarkistit edellä mainittujen lisäksi taloudellisen toiminnan yksityisyyttä ja vapautta valtioiden ja yritysten otteesta (May 1992). Kyberlibertaarit katsovat, että vapaus on digitaalisen teknologian kehityksestä nouseva ominaisuus. Tämän takia kyberlibertaareille on tärkeää, että valtiolliset toimijat eivät osallistu internetin sääntelyyn (Golumbia 2016). Internetin vapausideologiat ovat vapautta ja yksilöä korostaessaan luoneet yhteyden erityisesti itävaltalaiseen taloustieteeseen (Allon 2018). Bitcoinin yhteyksiä itävaltalaiseen taloustieteeseen esitetään varsin usein, esimerkiksi Toni Heiskasen ja Janne Piironen omakustanteessa *Bitcoin – Avain vapauteen* (2021) ja taloustieteilijä Saifedean Ammousin kirjassa *The Bitcoin Standard* (2018). Itävaltalaisessa taloustieteessä ”yksilöille luonnollisesta” oman edun tavoittelusta johdetaan pessimistinen arvio myös instituutioiden luotettavuudesta. Esimerkiksi Hayekin näemyksen mukaan yksilö on aina luotettavampi toimija kuin mikä tahansa instituutio. Instituutiot koostuvat omaa etuaan ajavista yksilöistä, jolloin valtioiden kaltaiset vallan keskittymät altistavat ne väärinkäytölle. (Hayek 1988/1998; Rothbard 1974.)

Erilaisia anarkismin sävyttämiä utopioita on leimallisesti yksilökeskeisten internetin vapausideologioiden piirissä niin monia, että yhtä tiettyä poliittista visiota on mahdotonta erottaa. Bitcoinin kautta ajatussuuntauksilla on kuitenkin samankaltaisia tavoitteita, kuten kansallisvaltioiden kaataminen, joka olisi seurausta omaisuuden laajamittaisesta virtaamisesta kryptovaluuttojen piiriin. Kansallisvaltiot eivät voisi tällöin enää verottaa yksityisomaisuutta, sillä omaisuus sijaitisi jäljittämättömissä anonyymeissä lompakoissa. Valtiot lakkaisivat olemasta tai alkaisivat perustua vapaaehtoisuuteen. (Golumbia 2016.) Vapausideologioita yhdistää ajatus maailman kokonaisvaltaisesta sosiaalisesta muutoksesta, esimerkiksi anarkokapitalismia tai abstraktimpaa hajautetun vallan utopiaa kohti, mitä muun muassa cypherpunkien tai kryptoanarkistien manifesteissa maalailtaan (Hughes 1993; May 1992). Ideologioissa

vallan kasaumat nähdään ongelmallisina, mutta pääomien kasautumista pidetään luonnollisena, sillä ne ovat seurausta yksilöiden menestyksestä.

Suhtautuminen Bitcoinin politiikan välineenä vaihtelee internetin vapaus-ideologioissa. Teknologiaa korostavasta näkökulmasta Bitcoin nähdään epäpoliittisena tapana synnyttää uusi rahajärjestelmä. Samaan aikaan kryptoaktivistit liputtavat sen sosiaalisen muutosvoiman puolesta. Bitcoinista voidaan puhua sekä poliittisena että epäpoliittisena, koska valuutta erotetaan retorisesti ihmistoimijoista. Ihmistoimija voi olla poliittinen ja tavoitella Bitcoinin kautta omaa utopiaansa, mutta tämä ei Bitcoin-ideologian näkökulmasta tee itse teknologiasta poliittista. Tässä ideologisessa selitysmallissa on kiinnostavaa se, kuinka ihmisten luoma teknologia nähdään erillisenä muusta, luonteeltaan epävarmasta sosiaalisesta todellisuudesta. (Knittel ym. 2019.)

Bitcoin-ideologian instituutiokäsitys voidaan johtaa suoraan itävaltalaisen taloustieteen ihmiskäsityksestä. Keskitetty hallinto antaa vallan yhdelle toimijalle – oli se sitten yksilö tai instituutio. Tällaisen instituutiokäsityksen näkökulmasta ei ole olemassa legitiimiä keskitettyä valtaa, sillä kaikki keskitetty valta altistaa sen väärinkäytöksille. Ajatus vallan hajauttamisesta ei kuitenkaan koske yrityksiä, joiden nähdään syntyneen yksilöiden vapaan toiminnan tuloksena (Golumbia 2016). Anarkokapitalistisen perinteen isä, Murray Rothbard (1974) perusteli yritysten omaaman vallan legitiimiksi, sillä ne perustuvat vapaaseen osallistumiseen toisin kuin valtiot, joihin yksilö ei voi valita kuuluvansa.

Kryptoanarkistisen ajattelun keskiössä on yrityskriittisempi keskitetyn vallan kritiikki: edes yrityksillä ei saisi olla keskitettyä valtaa, sillä se johtaisi yritysten diktatuuriin. Tästä näkyvin esimerkki on kryptosijoittajien siipi, jonka näkemys tiivistyy yrityskriittiseen lausahdukseen: ”Not your keys, not your coins.” Jos Bitcoinisi sijaitsevat kryptopörssin lompakossa eivätkä omassasi, ne eivät ole turvassa vallan väärinkäytöksiltä. (Vellava 2019.) Ottaen huomioon kuinka kriittisesti Bitcoin-ideologiassa suhtaudutaan vallan kasautumisiin ja toimijoiden välisiin luottamussuhteisiin, on kiinnostavaa, kuinka Bitcoin-markkina on ideologian kannalta ”turmeltunut” suurten keskittyneen vallan käyttäjien toimesta, kun ensimmäiset kryptopörssit alkoivat saavuttaa merkittävää asemaa markkinoilla.

Bitcoin-ideologia auttaa ymmärtämään, miksi kryptovaluutoissa korostuvat epäluotettavien yksilöiden ohella kritiikki valtioita ja instituutioita kohtaan. Bitcoin-ideologia alleviivaa pessimistisen tulkinnan yksilön luotettavuudesta ja

yleistää sen myös ihmisten muodostamien instituutioiden ja lopulta valtioiden tasolle. Ainoa tapa vapautua sosiaalisen maailman luomasta epävarmasta luottamuksesta on siirtyä teknologiseen luottamukseen.

Virtuaalinen luottamusnormi

Tehokkaasti toimivassa markkinataloudessa toimijoiden välisellä luottamuksella on keskeinen merkitys (Arrow 1974, 23; Okun 1980, 86). Luottamus edesauttaa toimijoiden välistä sujuvaa yhteistyötä ja lisää suopeaa suhtautumista muihin toimijoihin enemmän kuin pelkän oman edun tavoittelun pohjalta voisi olettaa (Berg ym. 1995). Luottamus mahdollistaa riskien ottamisen ja tilanteet, joissa *luotettavat toimijat* voivat näyttäytyä myös haavoittuvaisina suhteessa *luottaviin toimijoihin* (Mayer ym. 1995). Yritykset ottavat usein riskejä arkisessa toiminnassaan: ne luottavat siihen, että asiakkaat eivät varasta heiltä. Lisäksi yritykset voivat luottaa siihen, että ne voivat tarvittaessa lainata erilaisia hyödykkeitä muilta toimijoilta toteuttaakseen omaa ydintoimintoaan (Granovetter 2017, 67). Jo pelkkä markkinavaihto edellyttää luottamusta: kuluttajat ja tuottajat (yritykset ja henkilöt) toimivat markkinoilla aina epävarmuuden tilassa ilman varmaa tietoa siitä, takaako toimintaan käytettävä panos, kuten rahallinen sijoitus tai aineellisen resurssin jalostaminen, odotusten mukaisen tuotoksen (Beckert 1996). Markkinoilla luottamusta synnyttävät ja säätelevät erilaiset instituutiot ja valtiolliset toimijat (Fligstein 1996). Pääasiallinen luottamuksen lähde on kuitenkin myyjän ja ostajan välisessä suhteessa (Fligstein ja Dauter 2007; Granovetter 1985).

Granovetterin (2017; 1985) mukaan taloustieteellisessä kirjallisuudessa luottamus nähdään ilmiönä, joka on hyötyjä laskelmoivan toimijan päätettävissä. Toimijoiden voi olettaa huijaavan muita oman etunsa tavoittelun nimissä, jos sosiaalisen luottamuksen sopimukseen liittymällä ei ole saavutettavissa muita etuja. Kyse on valinnasta: huijatako muita sen uhalla, että itse tulee huijatuksi, vai luottaako muihin ja saavuttaa yhteistyöllä etuja? Toisaalta voidaan myös väittää, että varkaudetkin tapahtuvat markkinassa, jossa on taustaletuksena toimijoiden välinen luottamus. Rikkomus on osoitus luottamusnormin olemassaolosta. Näin ollen myös sosiaalisen sopimuksen vastainen käytös perustuu luottamuksen olettamalle. (Granovetter 2017.)

Granovetter tyypittää taloussosiologisen ja taloustieteellisen luottamusta koskevan näkemyseron Thomas Hobbesin vuoden 1651 *Leviathanissa* käsitellyyn ongelmaan, josta kummankin tieteenalan käsitykset nousevat (Granovetter 2017; 1985; Ostrom 2003): Miten yksilöistä muodostuvat yhteisöt ylläpitävät sopimuksia, jotka estävät yksilöä tekemästä hedonistisia valintoja, kun kaikki hyötyisivät, jos jokainen toimisi yhteisen edun mukaisesti. Eli miten intressirikkaista yksilöistä muodostuvassa ryhmässä syntyy toimijoiden välinen luottamus? Taloussosiologisessa näkemyksessä sosiaalinen sopimus tuottaa yksinkertaisesti paljon enemmän hyötyjä kuin luottamukseton luonnontila. Taloustieteessä hobbesilainen käsitys luonnontilasta, jossa yksilöt pyrkivät selviytymään muiden kustannuksella, on jäänyt osaksi tieteenalan teoriapohjaa ja korostaa yksilön omien intressien toteuttamista. Tätä Hobbesin luentaa on kuitenkin kritisoitu siitä, ettei rationaalinen toiminta voisi olla esimerkiksi väkivaltaa, vaan ihmisiä ohjaisi luonnontilassakin moraalilaki, jolloin oman edun tavoittelu olisi ”herrasmiesmäistä”. Tällöin luonnontilaa ei selvästikään ole riisuttu sosiaalisista normeista (Granovetter 2017).

Myös Bitcoinin voisi katsoa syntyneen vastauksena samaan hobbesilaiseen ongelmaan. Kuinka synnyttää luottamus ryhmässä, jossa yksilöt voivat oman edun tavoittelun nimissä sortaa toisiaan, vaikka yhteistyö olisi kaikkein tehokain ratkaisu? Nakamoto on päätenyt yhtä pessimistiseen – tai alisosiaaliseen – tulkintaan ihmisen luonteesta kuin Hobbes. Luottamuksen synnyttäminen vaatii Leviatanin, kaikkia sortavan despoottisen hallitsijan. Hallitsijan välityksellä epäluotettavat yksilöt alkavat luottaa myös toisiinsa rangaistusten pelossa. Bitcoin-ideologiaan nojaten ei ole perusteltua olettaa, että luottamus syntyisi toimijoiden välillä itsestään (A—B). Luottamus tarvitsee absoluutin, jonka myötä toimijoiden ei tarvitse muodostaa luottamusta toistensa välille. Luottamus rakentuukin suhteena lohkoketjuun, joka yhdistää toimijan muihin toimijoihin (A—lohkoketju—B). Suoremmin ilmaistuna: Bitcoin-ideologian ihmiskuvan pohjalta ihmisten ei voida olettaa luottavan toisiinsa, joten luottamus rakennetaan suhteessa teknologiaan, rikkomattoman luottamuksen ideaaliin. Tämä virtuaalinen luottamus korvaa yhtäältä institutionaalisen, rahaa koko taloudessa ylläpitävän luottamuksen.

Taloudessa luottamuksen nähdään yleensä rakentuvan toimijoiden välisissä suhteissa, joiden sisältöinä ovat vaihdettavat hyödykkeet eikä raha. Raha nähdään itsestäänselvyytenä, joka edeltää markkinoiden sujuvaa toimintaa.

Bitcoin Whitepaper -julkaisussa mainittu ”luottamuksen ongelma” tarkoittaa mikrotasolla sitä, että yksilöiden välinen luottamus on tuomittu epäonnistumaan (Nakamoto 2008). Tämä voikin olla syy, miksi toimijoiden välinen luottamus jää pitkälti pohdinnan ulkopuolelle. Bitcoin-ideologiassa luottamus jäsentyy epäluotettavien toimijoiden harjoittaman rationaalisen hyötylaskelmoinnin kautta. Tällöin ainoa ”ratkaisua” vaativa luottamus on rahaa ylläpitävä luottamusrakenne.

Bitcoinin näkökulmasta luottamus on pikemminkin tekninen kysymys kuin jotain ”sosiaalista”, joka syntyisi maailmassa elävien toimijoiden välille. Keskeiset lohkoketjun tarjoamat ratkaisut luottamuksen ongelmaan syntyvät konsensusmekanismin kautta: mekanismi estää petokset tilisiirroissa varmistamalla transaktiot verkoston enemmistöllä (Schraten 2019, 120). Toisaalta näin varmistetaan ennakoitavuus rahamarkkinassa: Bitcoinin rahavarantoa ei voida kasvattaa ilman verkoston enemmistön tahtoa. Oikeastaan luottamuksen ongelman ratkaisussa on kyse Bitcoin-ideologian sisäisestä institution problematisoinnista. Jos ihmistä suurempia vallan kokoumia ei voida perustella, on lohkoketjun varaan rakennettu, yksilöistä riippumaton apparaatti rakennettava virtuaalisen (hyveellinen, latinaksi *virtus*) luottamuksen varaan. Ihmisten välinen luottamus on epävarmaa, koska se rakentuu inhimillisten toimijoiden välille. Luottamuksen ulkoistaminen ikään kuin irrottaa sen ihmisinstituutioista sekä toimijoiden välisestä sosiaalisesta luottamuksesta.

Bitcoin ei muuta kaupankäynnin fundamentteja: raha on vain väline, jolla kauppa tehdään. Markkinoilla vaihdettavat hyödykkeet ovat harvoin omassa lohkoketjussaan, jonka myötä kauppaan liittyvä hyödykkeiden vaihto perustuu kuitenkin ostajan ja myyjän väliselle luottamukselle. Virtuaalinen luottamuskokousnormi asettuu ikään kuin sosiaalisen luottamuskokousnormin rinnalle tarjoamaan luottamussuhteen rahaa ylläpitävään tahoon.

Ideologian muovaama rahakäsitys

Bitcoin-ideologiassa talouden toiminnalle keskeinen luottamuskokousnormi kyseenalaistuu. Tämä vaikuttaa siihen, kuinka Bitcoin-ideologian kautta tulkitaan rahaa sekä rahapolitiikkaa. Sosiologiassa raha nähdään kauttaaltaan sosiaalisena ilmiönä, jonka voisi sanoa pohjautuvan jaettuun uskomukseen tai käytäntöön

rahan arvosta. Bitcoin-ideologiassa rahaa käsitellään hyödykkeenä, jonka ajatellaan sisältävän arvoa sosiaalisista suhteista huolimatta.

Bitcoin-ideologian ”täydellinen raha” on yhdistetty aikakauteen, jolloin Yhdysvaltain dollari oli sidottu kultakantaan. Tällöin rahan määrä ja arvo oli sidottu kullan reaaliseseen määrään maailmassa. Bitcoinin rahamuodon filosofia voidaan johtaa John Locken klassisen taloustieteen näkemyksestä: raha on hyödyke, joka täytyy pitää niukkana, jotta sen arvo säilyisi (Dodd 2018; Golumbia 2016). Tällaista materiaaliseen maailmaan nojaavaa rahaa kutsutaan *hyödykerahaksi*. Hyödykeraha on resurssi, kuten kultakolikko, jonka määrä on rajattu sen hankintaan vaaditun työn vuoksi.

Nakamoton käsityksen mukaan keskuspankin ohjaama valuutta vaatii toimijoilta jatkuvaa luottamusta keskitetyn tahon kykyyn ylläpitää valuuttaa. Keskuspankeilla on vastuu rahan luomisesta mutta toisaalta myös inflaation pitämisestä maltillisena. (Nakamoto 2008). Nykymalliset keskuspankki-valuutat, kuten euro ja dollari, ovat fiat-valuuttoja: fiat-valuutan arvo määrittyy keskuspankkien hallinnoiman rahapolitiikan eikä hyödykerahan sisältämän ”luontaisen arvon” mukaisesti. Nakamoto katsoo, että keskuspankkijärjestelmän keskeinen ominaisuus, *vähimmäisvarantojärjestelmä* (*fraction reserve banking*) eli velkarahan luominen ilman reaalivakuuksia on rahan käyttäjän luottamuksen rikkomista. (Golumbia 2016.)

Taloustieteessä raha määritellään sen käytännön ominaisuuksien kautta. Rahalla on tietyt ominaisuudet, jotka sen on täytettävä ollakseen määritelmällisesti rahaa: *vaihdon väline* (*medium of exchange*), *arvon mitta* (*unit of account*) ja *arvon säilyttäjä* (*store of value*) (Bellinger 2018). Funktionalistisen määritelmän lisäksi raha nähdään *neutraalina verhona* (*neutral veil*) eli erillisenä reaalityyppinä. Se ymmärretään ilmiönä, joka vaikuttaa talouteen lyhyellä aikavälillä muttei ole vaikutuksiltaan niin suuri, etteikö se voisi olla pidemmällä aikavälillä neutraali. Rahan suhde reaalityyppiin on yhä kiistanalainen aihe. Esimerkiksi itävaltalaisessa ja keynesiläisessä näkemyksessä rahaa ei nähdä neutraalina toisin kuin muissa taloustieteen koulukunnissa. (Bellinger 2018.) Juuri rahan funktionalistinen määritelmä on muotoutunut Bitcoin-aktivistien tavaksi perustella, kuinka fiat-valuutta on ”heikkoa rahaa”. Sen ei nähdä täyttävän rahan määritelmää, erityisesti arvon säilyttäjänä (ks. Laamanen 2020). Keskuspankeilla on mahdollisuus luoda tarvittaessa uutta rahaa markkinoille ja samalla kiihdyttää inflaatiota taloudessa. Rahan määrän kasvun seurauksena yksilöiden

omistaman rahan arvo laskee suhteessa liikkeelle laskettuun määrään. Inflaatio merkitsee Bitcoin-ideologian näkökulmasta sitä, ettei euro tai muu fiat-raha ole luotettava arvon säilyttäjä. (Laamanen 2020.)

Bitcoin-ideologiaan peilaten inflaatiokriittisyys ei ole pelkkää käytännönläheistä talousajattelua. Bitcoin-ideologian instituutiokriittisestä näkökulmasta valtioilla ei saisi olla johtavaa roolia taloudessa. Tällöin perusteluksi nousevat erityisesti monetaristiset ja itävaltalaiset näkemykset rahasta ja instituutioista. Tunnetusti Milton Friedmanin monetaristisen käsityksen mukaan rahan määrä taloudessa (*money in circulation*) on ainoa inflaatiota synnyttävä mekanismi: inflaatio on tästä näkökulmasta aina rahapolitiikan aiheuttamaa eikä markkinoille luontaista. Hayek taas on perustellut yksilötasolla, että rajattu rahamäärä synnyttää tehokkaan talouden. Kuluttaja miettii tarkemmin omaa rahankäyttöään, kun säästöjen ostovoima ei heikkene inflaation vaikutuksesta. Tämä näkemys yhdistyy kryptovaluuttayhteisön puheenvuoroissa usein myös kulutuskulttuurin kritiikkiin, jossa vastakkain asetetaan esimerkiksi maltillinen säästäminen ja impulsiivinen kulutus. Tähän tapaan kirjoitetaan esimerkiksi kotimaisen Coinmotion-rahansiirtopalveluyrityksen markkinointimateriaaleissa (ks. Matilainen 2021).

Digitaalinen kulta ja yhteisön ylläpitämä arvo

Sosiologinen käsitys rahasta eroaa Bitcoinin edustamasta objektiivisen rahamuodon ideaalista. Etenkin simmeliläisestä näkökulmasta rahaa tarkastellaan sosiaalisena prosessina. Se syntyy ihmisten välisen vaihdon kristallisoitumaksi – ikään kuin harmaaksi aineeksi, joka ympäröi kaikkea kauppaa. Georg Simmelin mukaan raha on luonteeltaan sosiaalinen, eikä sitä siksi ole mahdollista erottaa yhteiskunnasta. Simmel hylkää myös ajatuksen hyödykerahasta, joka olisi jollain tavalla ”arvokasta itsessään”. Lopulta mikään ei ole itsessään arvokasta. Rahallinen arvo syntyy, kun tavara on vaihdettavissa toiseen välissä kulkevan raha-abstraktin kautta. Samoin hyödykkeiden arvot syntyvät yksilöiden tarpeista ja neuvotteluasemista. (Pyyhtinen 2019.)

Raha voidaan määritellä useiden ilmiöiden *muodostelmaksi* (*assemblage*), jossa kyse ei ole niinkään siitä, mitä raha on, sen käytännöllisten ominaisuuksien mielessä, vaan siitä, kuinka talouteen osallistuvat konstruoivat ”rahan” tässä

digitaalisessa asiayhteydessä ja luovat sosiaalisesti sopivalle hyödykkeelle arvoa (Bellinger 2018.) Se mitä raha on, riippuu sosiaalisesta kontekstista. Taloudellisen toiminnan luonne muovaa sitä, millaiseksi raha muodostuu. Raha on usein kulttuurinen tapa määrittää taloudellista toimintaa (Dodd 2018) sekä lainaamisen ja luoton suhde (Ingham 2006), mutta se voi olla myös tiettyyn asiaan korvamerkittyä valuuttaa (Zelizer 2000) tai jopa digitaalisia Habbo Hotel -pelin tuoleja (Lehdonvirta ja Castronova 2014).

Bitcoin-ideologian näkökulmasta hyvä raha ei ole sosiaalisesti määritetyn luottamuksen piirissä. Ihmisten valtapyrkimyksistä ja korruptiosta vapaa raha hyödyttäisi kaikkia, koska tällöin yksi epäluotettava elementti sosiaalisessa todellisuudessa olisi poistettu. (Dodd 2018.) Bitcoin-ideologiassa Bitcoin nähdään digitaalisena kultana, joka on sellaisenaan arvokasta. Sen arvoon eivät vaikuta instituutiot tai sosiaalisesti syntyneet arvokäsitykset. Bitcoin-ideologian periaatteita mukaillen voisi sanoa, että Bitcoin saa rahamuotonsa ainakin retoriikan tasolla sen materiaalisista lähtökohdista eli louhinnasta.

Bitcoin perustuu *digitaalisen metallismin* semiotiikkaan: valuuttaa yrittään retorisesti samaistaa kultaan (Maurer ym. 2013). Sitä louhitaan fyysisin suorittein, sen arvo nousee ajan mittaan ja sen louhiminen vaikeutuu resursien huvetessa. Louhiminen eli tässä yhteydessä sähkönkulutus on linkki materiaaliseen maailmaan ja hyödykkeeseen, joka luo Bitcoinille arvoa. Tästä näkökulmasta katsottuna voisi sanoa, että Bitcoinin luontainen arvo on sen louhintaan käytetyn sähkön hinta. Bitcoinin lopullinen arvo ei kuitenkaan määriy sen louhintakustannusten perusteella vaan markkinaperusteisesti. Louhintakustannukset eivät voi muodostaa Bitcoinille luontaista arvoa. Jos Bitcoinin kupla puhkeaa lopullisesti, ei rahakkeita voi myydä alkuperäisellä louhinta-arvolla eteenpäin. Bitcoinin arvo on yhteisen uskomuksen harteilla. Tästä syystä yhteisöllinen koheesio, luottamus, on merkittävä tekijä arvon ylläpidossa. Voisi sanoa, että Bitcoinissa tiivistyy itävaltalaisen taloustieteen subjektiivisen arvoteorian ja toisaalta marxilaisen työnarvoteorian välinen ratkaisematon kitka: vaikka Bitcoin-ideologiassa louhinnalla hyödykerahaan ladattu objektiivinen arvo katsotaan tärkeäksi, yhtä tärkeää on markkinoiden kyky antaa tavaralle hinta.

Tärkein Bitcoin-ideologiaan liittyvä sosiologinen ristiriita onkin käsitys hyödykerahasta, joka olisi arvokasta myös yhteiskunnasta irrallisena. Sosiologisen rahakäsityksen kautta tulkittuna voi väittää, että Bitcoinin arvo ei

muodostu koneiden suorittamasta työstä vaan yhteisöllisesti synnytetystä rahamuodosta. Yhteisöä sitovat sekä Bitcoin-ideologia että käsitykset kryptovaluutan ominaisuuksista: niin teknologian toimivuus ja rahan ominaisuudet kuin Bitcoinin markkina-arvo ja jatkuva arvonnousu.

Bitcoin-yhteisöön uppoudutaan kolmen vaiheen kautta (Kinney 2021). Ensin tutustutaan Bitcoiniin ja huomataan sen olevan ristiriidassa valtavirtaisten, ihmistä ja taloutta koskevien näkemysten kanssa. Uusi käyttäjä ryhtyy vertaamaan Bitcoin-ideologian näkemyksiä ympäröivän maailman taloudelliseen arkijärkeen. Kun uusi käyttäjä kohtaa arvodissonanessin, tämä sitoo hänet osaksi yhteisöä, jolla on jaettu käsitys siitä, millaista rahan tulisi olla. Lopulta käyttäjä vihkiytyy osaksi yhteisöä omistautumisen rituaalien kautta eli hankkimalla Bitcoin-valuuttaa. Bitcoin-yhteisössä näkyy se, mitä Janine Nahaphiet ja Sumantra Ghoshal (1998) kutsuvat sosiaalisen pääoman kolmanneksi ulottuvuudeksi. Kognitiivisessa ulottuvuudessa korostuu, kuinka hyödykkeitä koskeva tieto ja merkitykset rakentuvat sitä ympäröivässä yhteisössä. Bitcoinia käyttävät ihmiset, joilla on jaettu käsitys Bitcoinin arvosta ja esimerkiksi ajatus sen vallankumouksellisesta potentiaalista sekä keskuspankkijärjestelmän korruptiosta. Bitcoin-ideologian ja todellisuuden välissä on kuitenkin syvä lupauksen kuilu (*promissory gap*) (Vidan ja Lehdonvirta 2018). Bitcoin-yhteisöä ylläpidetään diskursiivisin strategioin, joilla keskeiset ideologian ja todellisuuden väliset ristiriidat, kuten louhijoiden vallan keskittyminen, perustellaan väliaikaisiksi (Vellava 2019; Vidan ja Lehdonvirta 2018).

Sanna Vellavan (2019) mukaan Bitcoin vetoaa ajatukseen *meidän taloudesta* (*economy of just us*). ”Meidän taloudessa” tasa-arvoiset yksilöt vaihtavat hyödykkeitä hierarkiavapailla markkinoilla. Bitcoin-yhteisö on korostetun yksilöllinen, ja se painottaa päätösvallan olevan rationaalisella toimijalla itsellään. Jokaista kehoitetaan ”tekemään oma pohjatyönsä”, jolloin lopullinen vastuu mahdollisista taloudellisista tappioista sysätään sijoittajan hartioille. Sijoittamalla Bitcoiniin ostaja voi saada etumatkan uuteen maailmantalouteen. Kaikkien vapaa osallistuminen on silti vain ideaali. Vaikka osallistuminen onkin kotimaisten kryptopörssien avaimet käteen -tyyppisten sijoitusmallien myötä helpottunut huomattavasti, se vaatii silti tietoresurssin Bitcoinin olemassaolosta. Lisäksi oman pohjatyön tekemiseen kuluu aikaa. Siltikin suurin osa Bitcoineista on jo louhittu. Ne, jotka ovat olleet ensimmäisenä Bitcoinien äärellä, käärivät huomattavat voitot verrattuna myöhemmin aloittaneisiin.

Bitcoin-ideologian kautta tarkasteltuna raha poikkeaa merkittävästi sosiologisesta tulkinnasta. Sosiologian näkökulmasta millään hyödykkeellä ei ole rahallista arvoa ilman ostajan ja myyjän välistä jaettua näkemystä rahasta arvon mittana. Bitcoin-ideologiassa raha saa arvonsa hyödykkeen materiaalistien ominaisuuksien kautta, kuten niukkuuden ja suoritetun ”louhintatyön” perusteella. Bitcoinin pohjana on yhteisön luoma arvo.

Rinnakkaiset luottamusnormit markkinoilla

Bitcoin toimii kolmilla markkinoilla. Ensimmäkin Bitcoin on osa valuuttamarkkinoita, jossa se suhteutuu muihin valuuttoihin kelluvien hintojen kautta. Toiseksi Bitcoin pyrkii olemaan raha, joten sen voi ainakin teoriassa nähdä osana myös hyödykemarkkinoita, joissa rahaa käytetään eurojen tapaan hyödykkeiden vaihtamiseen. Kolmanneksi Bitcoin muodostaa muiden digitaalisten valuuttojen kanssa kryptovaluuttamarkkinat.

Bitcoin on spekulatiivisen sijoittamisen kohde, jolloin sen sijoittajat toivovat joko lyhyen tai pitkän ajanjakson sijoitusvoittoja. Tämä perustuu Bitcoinin suureen volatilitettiin eli hintaheiluntaan. Bitcoinin päiväkauppa on verrattain vilkasta. Sitä vaihdetaan päivätasolla jopa 10 miljardin euron arvosta (Bitwise 2022). Tällaisen *päivätreidaamisen* lisäksi suosittua on myös *hodlaaminen* eli pitkän ajanjakson sijoittaminen. Hodlaamiseen liittyy uskomus Bitcoinin jatkuvasti kasvavasta arvosta, jolloin sen myyminen pienten voittojen toivossa ei ole mielekästä. Bitcoin-ideologian esitaistelijat, *Bitcoin-maksimalistit*, ovat hodlaajia, jotka uskovat, että Bitcoinin arvonnousu tulee romahduttamaan perinteisten valuuttojen asemat (ks. Carl Mengerin rahan evoluutioteoria; Hodgson 1992). Hodlaajat tapaavat rinnastaa Bitcoinin kullankalaiseksi sijoituskohteeksi, jolla torjutaan inflaation vaikutusta omaisuuteen, eivätkä he välttämättä pidä sitä kelvollisena maksuvälineenä suuren hintavaihtelun takia. Päiväkauppaa käyviä sijoittajia kutsutaan foorumeilla pilkkanimellä *degens* (*degenerates*). ”Rappiolliset” sijoittajat eivät osaa sitoutua tulevaan maailmanvaluuttaan vaan toivovat nopeita sijoitusvoittoja. Näin myös toiminnan markkinoilla voisi ajatella heijastavan sijoittajan suhtautumista Bitcoin-ideologiaan ja virtuaaliseen luottamusnormiin, kun tämä valitsee omaa sijoitusstrategiaansa.

Bitcoin-markkinoihin liittyy laaja kolmansien yritysosapuolien verkosto, joissa sijoittajat voivat ostaa ja myydä Bitcoineja. Pörssissä kryptovaluuttoja voi vaihtaa eurovaluuttaan tai toiseen kryptovaluuttaan, käyttää johdannais-markkinoiden futuurien ostoon, myydä lyhyeksi (*short selling*) velkavivulla tai lukita pääoma kasvamaan passiivista korkoa lompakkoon yhdistämällä se lainanantoäly sopimukseen. Kryptopörssit voi jakaa kahteen tyyppiin: keskitettyyn pörssiin, joita ovat esimerkiksi markkinajohtajat Binance, Coinbase ja Crypto.com, ja hajautetussa verkossa toimiviin DEX:eihin (Decentralized Exchange), joita ovat esimerkiksi Uniswap ja Pancakeswap. Coinbasen ja Binancen kaltaisia suuria toimijoita on kritisoitu siitä, että niiden kohdalla Bitcoinin teoriassa hajauttama valta keskittyy jälleen, koska kuluttaja on yritysten ylläpitämien spot-markkinoiden, komissiohinnoittelun ja lompakko-palveluiden varassa (Vidan ja Lehdonvirta 2018). Alan yritysten toiminta on synnyttänyt ristiriidan Bitcoin-ideologian ja tosiasiallisten markkinoiden välille, sillä yritysten myötä myös Bitcoinin luoma lohkoketjupohjainen luottamusuhde horjuu.

Kryptovaluuttojen liikuttaminen tililtä toiselle maksaa käyttäjille rahaa. Kysynnän ja tarjonnan mukaan vaihtelevia *siirtomaksuja* (*gas fee*) vältelläkseen suuret kryptopörssit vähentävät omia kustannuksiaan säilyttämällä omissa lompakoissaan varoja kaikilta niiltä asiakkailta, jotka eivät ole siirtäneet rahojaan ulkoiseen lompakkoon. Asiakkaidensa varojen haltioina pörssit voivat käydä varoillaan kauppaa liikuttamatta itse valuuttoja. Yrityksen sisäisessä markkinassa kryptosijoittamista voi harrastaa tekemättä yhtäkään muokkausta varsinaiseen lohkoketjuun. Lohkoketjuun tehdään merkintä vain, jos käyttäjä siirtää omalla kustannuksellaan valuuttansa ulkoiseen lompakkoon. *Lohkoketjun ulkopuoliset kaupat* (*off-chain transactions*) herättävät kysymyksen siitä, mihin lohkoketjua edes tarvitaan, jos suurimmat markkinatoimijat eivät aina hyödynnä sitä vaan toimivat käytännössä kuin keskitettyä valtaa käyttävät pankit mutta ilman institutionaalista takausta tai laillista vastuuta. Bitcoinin vaihtelevien siirtomaksujen ratkaisuksi on esitetty Lightning-verkkoa, joka laskee siirtomaksut hyvin pieniksi. Valitettavasti Lightning-verkko on muodostanut tiiviitä varantokeskittymiä ja täten altistaa noodit *split-hyökkäyksille*, joissa lohkoketju jaetaan kahdeksi erilliseksi osaksi. (Lin ym. 2020.)

Bitcoinin käyttö arkisessa sijoittamistarkoituksessa tuntuu vieroksuvan lohkoketjun käyttöä. Siirtomaksut häiritsevät kenttää, jolla kätevien ja kohtuuhintaisten transaktioiden pitäisi olla tärkeä kilpailuetu. Asiaan tutustuneet kryptovaluuttasijoittajat voivat olla tietoisia lohkoketjun ulkopuolisten kauppojen yleisyydestä, mutta harva on kiinnostunut maksamaan korkeita siirtomaksuja, vaikka ulkopuoliset kaupat vievät pohjan kokonaan lohkoketjun luotettavuudelta ja siirtää sen yrityksen ohjattavaksi. Vaikka yritykset hallinnoivat niin sanottuja vapaita kryptopörsssejä, käyttävät ne silti merkittävää valtaa, usein mielivaltaisesti. Tarvittaessa esimerkiksi Binance on jäädyttänyt pörssin vaihtopareja hetkellisesti ja vaikuttanut näin markkinoihin (Singh 2022; Shen ja Baydakova 2021).

Alan yrityksille lohkoketjun ”rikkomaton luottamus” vaikuttaa olevan mielikuvamarkkinoinnin keino. Yritysten käytännöt eivät välttämättä perustu lohkoketjupohjaisiin siirtoihin, vaan ne toimivat asiakkaidensa varainhaltijoina. Tämän lisäksi kryptopörssien heikon sääntelyn seurauksena kulutajiin kohdistuu merkittäviä riskejä. Viimeisen kymmenen vuoden aikana asiakkaiden varoihin on kajottu pörssien tai hakkerien puolesta jo monia kertoja: tunnetuimpia ovat vuoden 2014 Mt. Gox -palvelun hakkerointi, jossa varastettiin 840 000 Bitcoinia, sekä vuoden 2016 Bitfinex-hakkerointi, jossa vietiin 120 000 Bitcoinia. Esimerkiksi Bitfinex reagoi hakkerointiin viemällä kaikkien asiakkaidensa tileiltä 30 % omistuksista ja myöntämällä kahta uutta luomaansa kryptovaluuttaa näiden tilalle. Näillä rahakkeilla olisi mahdollista saada tulevaisuudessa menetetyt rahat takaisin, jos hakkeri paljastuisi tai yritys onnistuisi muin tavoin palauttamaan menetyksen varoihinsa. Näin yritys onnistui kajoamaan kaikkien asiakkaidensa varoihin ja saamaan monet vielä tyytyväisenä odottamaan uusien rahakkeiden arvonnousua, sen sijaan että yritystä olisi vaadittu vastuuseen hakkeroinnista (Ishikawa 2017).

Kryptovaluuttamarkkinoilla toinen merkittävä riski muodostuu markkinamanipulaatiosta. Yritysten tasolla tyypillisiä ovat ”rug pull” -poistumiset, joissa ylettömän ja kritiikittömän mainostuksen, ”hopen”, keskellä markkina-arvoaan kasvattanut valuutta tehdään hetkessä arvottomaksi myymällä yrityksen omistama enemmistö rahakkeista (Mazorra ym. 2022). Myös niin sanottujen valaiden eli suuromistajien tekemät osto- ja myyntiliikkeet vaikuttavat laajasti koko markkinaan, jolloin hintojen manipulointi on suurien toimijoiden näkökulmasta mahdollista (Wheatley ym. 2019). Samoin myös

pesukaupat (*wash trading*) eli samojen rahakkeiden kierrättäminen eri hinnoilla yhden tahon hallinnoimien lompakkojen välillä olivat vielä muutama vuosi sitten hyvin tyypillinen tapa vaikuttaa markkinahintoihin. Pesukauppaongelmaan vastattiin, kun pörssit alkoivat vaatia käyttäjätilien yhdistämistä henkilöllisyyksiin, jolloin yksi ihminen ei voinut enää kierrättää varallisuuttaan anonyymien tilien kautta ja näin vaikuttaa hintoihin. (Le Penneec ym. 2021.)

Kryptovaluuttapörssien dominoimalla kentällä Bitcoin-ideologian kannalta keskeiset ominaisuudet, kuten vallan hajauttaminen ja lohkoketjuvetoinen virtuaalinen luottamus, asettuvat kyseenalaisiksi. Alustatalouden, sijoittamiseen liittyvien riskien ja keskitettyjen pörssien toiminnan perusteella markkinan tilanne on paradoksaalinen. Toisaalta koko kryptovaluutta-ala pohjaa hajautetun vallan ja rikkomattoman luottamuksen ideaaleihin, mutta toisaalta hakkerointien yleisyys sekä kryptovaluuttapörssien epäluotettavat toimintamallit vaikuttavat varsin huterilta järjestelmiltä verrattuna kansainväliseen institutionaaliseen pankki- sekä pörssijärjestelmään.

Johtopäätökset

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet Bitcoin-ideologian ja kryptovaluuttamarkkinan välistä ristiriitaa käsittelemällä luottamussuhteita Bitcoin-teknologiassa, markkinoilla ja toimijoiden välisessä kanssakäymisessä. Tulkintamme mukaan Bitcoin-kryptovaluutta on synnyttänyt uuden taloudelliseen toimintaan liittyvän luottamusnormin, jota kutsumme virtuaaliseksi luottamusnormiksi. Virtuaalinen luottamusnormi korvaa rahaan liitetyn institutionaalisen takauksen. Toisaalta luottamusnormi sitoo yhteen myös yksilötason toimijat lohkoketjun välityksellä. Kun virtuaalinen luottamusnormi tuodaan osaksi markkinoiden tarkastelua, voidaan sanoa, ettei se korvaa de facto -markkinoissa sen paremmin institutionaalista takausta kuin toimijoiden välistä luottamustakaan. Kryptovaluuttapörssit ovat siirtyneet markkinoiden keskiöön, jolloin ne mahdollistavat kryptovaluuttojen laajamittaisen käytön, usein lohkoketjuteknologiaa hyödyntämättä.

Nakamoton ideologisilla lähtökohdilla on näkyviä seurauksia teknologisten ratkaisujen lisäksi myös Bitcoin-yhteisön retoriikassa (Bellinger 2018; Knittel

ym. 2019). Ei voida olettaa, että teknologisen innovaation käyttäjäkunta tulisi omaksumaan kehittäjänsä edustaman ajatusmaailman. Nakamotoa pidetään kuitenkin Bitcoin-yhteisössä eräänlaisena messiaana, jonka näkemystä arvostetaan. Bitcoinin luojan lähtökohdat ovat internetin vapausideologioissa, joiden pohjalta syntynyt ideologia edustaa eräänlaista puhdasta ideaalia Bitcoinista.

Bitcoinin visiona on luopua ihmiskeskeisestä luottamuksesta markkinoilla ja poistaa instituutioilta niille keskittyneet valtaresurssit. Toiminnan tavoitteet johtavat usein ennalta-arvaamattomiin lopputuloksiin. Bitcoinin kohdalla voidaan sanoa, että ”vallan uusjako” ei ole johtanut hajautettuun utopiaan, vaan markkinoille on syntynyt institutionaalisia toimijoita, kryptopörsejä. Samalla Bitcoinin arvomuodostuksen objektiivinen ideaali sähköstä taotuista digitaalisista kolikoista on muotoutunut pikemminkin retoriseksi strategiaksi, jolla Bitcoin-yhteisö pitää yllä valuutan arvoa ja luottamusta. Bitcoin-yhteisössä sijoittajat jakavat saman kognitiivisen todellisuuden, jossa Bitcoin on arvokas ja sen arvon nähdään kasvavan tulevaisuudessa (Nahaphiet ja Ghoshal 1998). Bitcoin nojaa arvomuodostuksessaan ideologiaan, koska sille ei taata eurovaluutan tavoin institutionaalisia takuita.

Tästä tutkimuksesta nousevat jatkotutkimuskysymykset ovat: Missä määrin internetin vapausideologiat näkyvät kryptovaluuttasijoittajien näkemyksissä? Millaisia toimintamalleja sijoittajat ovat sisäistäneet toimiakseen kryptovaluuttamarkkinoilla? Empiirinen tutkimus auttaisi selvittämään näkemyksiä kryptovaluutoista, joita teoreettisissa tutkimuksissa on esitetty jo lähes kymmenen vuoden ajan. Kryptovaluuttojen tutkimuksessa voisi olla myös otollista perehtyä yksittäisten valuuttojen purkamisen lisäksi markkinoiden yritystoimijoiden kuvaamiseen. Teoreettisella tasolla kryptovaluuttojen tutkimus hyötyisi analyysistä, jossa perehdyttäisiin luottamuksen käsitteeseen erityisesti anonyymissä markkinatilassa. Millaista toimijoiden välinen luottamus on anonyymiteetin vallitessa?

Bitcoin ja muut kryptovaluutat näyttävät markkinoiden sosiaalisen ja pelillisen puolen talouden sielunelämää tuntemattomille kuluttajille. Kryptovaluutat voivat toimia tahattomana sosiaalisena kritiikkinä finanssikapitalismia kohtaan, vaikka ne ideologisella tasolla liputtavatkin sen puolesta. Nopeat ja sattumanvaraiset hinnanvaihtelut saattavat herättää toiveita sääntelystä tai äkkirikastumisesta. Bitcoinille voidaan maalata monenlaisia tulevaisuudenkuvia. Jos kryptovaluutoista yleensäkin tulee koko kansan sijoitusvarallisuutta,

on todennäköistä, että niiden taustaideologiat tulevat näkymään julkisissa ulostuloissa yhä vähemmän. Mikäli näin todella tapahtuu, kryptovaluuttojen merkitys kansallisen ja kansainvälisen talouden vakiintuneena instituutiona korostuisi vähitellen. Jos kehityssuunta on vastakkainen, jatkuu kryptovaluuttojen käyttö pienemmissä kehitysyhteisöissä ja alakulttuureissa. Molemmilla tapauksilla kryptomarkkinoiden yhteydet yhteiskuntaan ja kulttuuriin säilyvät myös jatkossa.

Lähteet

- Allon, Fiona. 2018. Money after blockchain: Gold, decentralised politics and the new libertarianism. *Australian Feminist Studies*, 33:96, 223–243.
<https://doi.org/10.1080/08164649.2018.1517245>
- Ammous, Saifedean. 2018. *The Bitcoin standard*. Hoboken: Wiley.
- Arrow, Kenneth. 1974. *The limits of organization*. New York: W.W. Norton.
- Beckert, Jens. 1996. What is sociological about economic sociology? Uncertainty and the embeddedness of economic action. *Theory and society*, 25:6, 803–840. <https://www.jstor.org/stable/657829> [Luettu 31.10.2022]
- Bellinger, Matthew. 2018. *The rhetoric of Bitcoin: Money, politics, and the construction of blockchain communities*. PhD thesis. University of Washington.
- Berg, Joyce, Dickhaut, John ja McCabe, Kevin. 1995. Trust, reciprocity, and social history. *Games and economic behavior*, 10:1, 122–142.
<https://doi.org/10.1006/game.1995.1027>
- Bitwise. 2022. Bitcoin Trade Volume. <https://www.bitcointradevolume.com/> [Luettu 31.10.2022]
- Carter, Nic. 2020. The last word on Bitcoin's energy consumption. <https://www.coindesk.com/business/2020/05/19/the-last-word-on-bitcoins-energy-consumption/> [Luettu 1.6.2022]
- De Vries, Alex. 2018. Bitcoin's growing energy problem. *Joule*, 2:5, 801–805.
<https://doi.org/10.1016/j.joule.2018.04.016>
- De Vries, Alex. 2020. Bitcoin's energy consumption is underestimated: A market dynamics approach. *Energy Research & Social Science*, 70.
<https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101721>

- Dodd, Nigel. 2018. The social life of Bitcoin. *Theory, Culture & Society*, 35:3, 35–56. <https://doi.org/10.1177%2F0263276417746464>
- Eich, Stefan. 2019. Old utopias, new tax havens: The politics of Bitcoin in historical perspective. Teoksessa Philipp Hacker, Ioannis Lianos, Georgios Dimitropoulos ja Stefan Eich (toim.), *Blockchain: Techno-social and legal challenges*. Oxford: Oxford University Press, 85–98.
- Fligstein, Neil. 1996. Markets as politics: A political-cultural approach to market institutions. *American Sociological Review*, 61:4, 656–673. <https://doi.org/10.2307/2096398>
- Fligstein, Neil ja Dauter, Luke. 2007. The sociology of markets. *Annual Review of Sociology*, 33, 105–128. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131736>
- Franco, Pedro. 2015. *Understanding Bitcoin. Cryptography, engineering and economics*. Chichester: Wiley.
- Golumbia, David. 2016. *The politics of Bitcoin. Software as right wing extremism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Granovetter, Mark. 1985. Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91:3, 481–510. <https://www.jstor.org/stable/2780199> [Luettu 31.10.2022]
- Granovetter, Mark. 2017. *Society and economy. Framework and principles*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Hayek, Friedrich, A. von. 1988/1998. *Kohtalokas ylimieli*. Kääntäneet Joose ja Matti Norri. Helsinki: Art House.
- Heiskanen, Toni ja Piironen, Janne. 2021. *Bitcoin: Avain vapauteen*. Omakustanne.
- Hodgson, Geoffrey. M. 1992. Carl Menger's theory of the evolution of money: Some problems. *Review of Political Economy*, 4:4, 396–412. <https://doi.org/10.1080/09538259200000026>
- Hughes, Eric. 1993. A cypherpunk's manifesto. <https://www.activism.net/cypherpunk/manifesto.html> [Luettu 16.11.2021]
- Ingham, Geoffrey. 2006. Further reflections on the ontology of money: Responses to Lapavistas and Dodd. *Economy and Society*, 35:2, 259–278. <https://doi.org/10.1080/03085140600635730>

- Ishikawa, Mai. 2017. Designing virtual currency regulation in Japan: Lessons from the Mt Gox case. *Journal of Financial Regulation*, 3:1, 125–131. <https://doi.org/10.1093/jfr/fjw015>
- Jiang, Shangrong, Li, Yuze, Lu, Quanying, Hong, Yongmiao, Guan, Dabo, Xiong, Yu ja Wang, Shouyang. 2021. Policy assessments for the carbon emission flows and sustainability of Bitcoin blockchain operation in China. *Nature Communications*, 12:1938. <https://doi.org/10.1038/s41467-021-22256-3>
- Kinney, Alexander. 2021. Embedding into an emerging money system: The case of Bitcoin. *Sociological Focus*, 54:1, 77–92. <https://doi.org/10.1080/00380237.2020.1845260>
- Knittel, Megan, Pitts, Shelby ja Wash, Rick. 2019. "The most trustworthy coin": How ideological tensions drive trust in Bitcoin. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 3. <https://doi.org/10.1145/3359138>
- Laamanen, Niko. 2020. Voiko Bitcoinista tulla rahaa? Medium. <https://omnifinn.medium.com/voiko-bitcoinista-tulla-rahaa-3897d66d6fa6> [Luettu 1.6.2022]
- Le Pennec, Guénolé, Fiedler, Ingo ja Ante, Lennart. 2021. Wash trading at cryptocurrency exchanges. *Finance Research Letters*, 43. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.101982>
- Lee, Bobby. 2022. Bitcoin's 'energy problem' is overblown. <https://www.coindesk.com/layer2/2022/02/16/bitcoins-energy-problem-is-overblown/> [Luettu 1.6.2022]
- Lehdonvirta, Vili ja Castronova, Edward. 2014. *Virtual economies – design and analysis*. Cambridge, MA: the MIT Press.
- Lin, Jian-Hong, Primicerio, Kevin, Squartini, Tiziano, Decker, Christian ja Tessone, Claudio, J. 2020. Lightning network: a second path towards centralisation of the Bitcoin economy. *New Journal of Physics*, 22. <https://doi.org/10.1088/1367-2630/aba062>
- Matilainen, Pasi. 2021. Bitcoin on hyödyksi ympäristölle, ei haitaksi. <https://coinmotion.com/fi/bitcoin-on-hyodyksi-ymparistolle-ei-haitaksi/> [Luettu 1.6.2022]
- Maurer, Bill, Nelms, Taylor C. ja Swartz, Lana. 2013. When perhaps the real problem is money itself?: the practical materiality of Bitcoin. *Social Semiotics*, 23:2, 261–277. <https://doi.org/10.1080/10350330.2013.777594>
- May, Timothy C. 1992. The Crypto-Anarchist Manifesto. Activism.net. <https://activism.net/cypherpunk/crypto-anarchy.html>. [Luettu 16.11.2021]

- Mayer, Roger C., Davis, James H. ja Schoorman, F. David. 1995. An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20:3, 709–734. <https://doi.org/10.2307/258792>
- Mazorra, Bruno, Adan, Victor ja Daza, Vanesa. 2022. Do not rug on me: Leveraging machine learning techniques for automated scam detection. *Mathematics*, 10:6, 949. <https://doi.org/10.3390/math10060949>
- Nahapiet, Janine, ja Ghoshal, Sumantra. 1998. Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23:2, 242–266. <https://doi.org/10.2307/259373>
- Nakamoto, Satoshi. 2008. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> [Luettu 26.10.2022]
- Nakamoto, Satoshi. 2009. Bitcoin open source implementation of P2P currency. <https://satoshi.nakamotoinstitute.org/posts/p2pfoundation/threads/1/> [Luettu 16.11.2021]
- Okun, Arthur. M. 1980. *Prices and quantities. A macroeconomic analysis*. Washington, DC: Brookings Institution.
- Ostrom, Elinor. 2003. Toward a behavioral theory linking trust, reciprocity, and reputation. Teoksessa Elinor Ostrom ja James Walker (toim.), *Trust and reciprocity: Interdisciplinary lessons from experimental research*. New York: Russell Sage Foundation, 19–79.
- Parkin, Jack. 2020. *Money code space: Hidden power in Bitcoin, blockchain and decentralisation*. Oxford: Oxford University Press.
- Pyyhtinen, Olli. 2019. Georg Simmel: Sosiaalinen yhteiskunta suhteina. Teoksessa Ilkka Kauppinen, Miikka Pyykkönen ja Olli-Pekka Moisio (toim.), *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus, 93–113.
- Rantala, Juho. 2018. Lohkoketjuteknologian yhteiskunta. Osa II: rajatut, desentralisoidut markkinat. *niin & näin*, 1:2018, 151–163.
- Rothbard, Murray. N. 1974. *Anatomy of the state*. Auburn: Mises Institute.
- Schraten, Jürgen. 2019. The economic sociology of digitalised payment services. *Przegląd socjologiczny*, 68:2, 107–131. <https://doi.org/10.26485/PS/2019/68.2/5>
- Sedlmeir, Johannes, Buhl, Hans Ulrich, Fridgen, Gilbert ja Keller, Robert. 2020. The energy consumption of blockchain technology: Beyond myth. *Business & Information Systems Engineering*, 62, 599–608. <https://doi.org/10.1007/s12599-020-00656-x>

- Shen, Muyao ja Baydakova, Anna. 2021. Binance freezes Doge withdrawals as users report being asked to return coins they don't have. <https://www.coindesk.com/business/2021/11/12/binance-freezes-doge-withdrawals-as-users-report-being-asked-to-return-coins-they-dont-have/> [Luettu 1.6.2022]
- Singh, Manish. 2022. Binance halts Luna and UST trading following meltdown. <https://techcrunch.com/2022/05/12/binance-halts-luna-and-ust-trading-across-most-of-its-spot-pairs-following-meltdown/> [Luettu 1.6.2022]
- Tschorsch, Florian ja Scheuermann, Björn. 2016. Bitcoin and beyond: A technical survey on decentralized digital currencies. *IEEE Communications, Surveys & Tutorials*, 18:3, 2084–2123. <https://doi.org/10.1109/COMST.2016.2535718>
- Vellava, Sanna. 2019. Osta paikkasi tulevaisuudesta! Kryptovaluutta-aktivistit rahamarkkinoilla. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115:1, 66–79.
- Vidan, Gili ja Lehdonvirta, Vili. 2018. Mine the gap: Bitcoin and the maintenance of trustlessness. *New Media & Society*, 21:1, 42–49. <https://doi.org/10.1177/1461444818786220>
- Wheatley, Spencer, Sornette, Didier, Huber, Tobias, Reppen, Max ja Gantner, Robert N. 2019. Are Bitcoin bubbles predictable? Combining a generalized Metcalfe's law and the log-periodic power law singularity model. *Royal Society Open Science*, 6:6. <https://doi.org/10.1098/rsos.180538>
- Zelizer, Viviana. 2000. Fine tuning the Zelizer view. *Economy and Society*, 29:3, 383–389. <https://doi.org/10.1080/03085140050084570>

Refereed journal article

After reciprocity – Bitcoin cryptocurrency and the virtual trust norm in the market

Samuli Tikkanen, valtiotieteiden maisteri, taloussosiologian yliopisto-opettaja, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Aki Koivula, valtiotieteiden tohtori, taloussosiologian dosentti, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Pekka Räsänen, valtiotieteiden tohtori, taloussosiologian professori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstract

The popularity of cryptocurrencies is a major trend of the 2020s. In a short period of time, a considerable amount of wealth has flowed into this poorly regulated field of economy. This article portrays the defining qualities of Bitcoin markets and describes the ties of social trust that emerge from the system. The article examines the relationship between Bitcoin technology and political ideologies and the societal factors that have given Bitcoin its ideological foundation. Bitcoin's value is backed by Bitcoin ideology, which is defined by presenting technology as non-political and human actors as untrustworthy. The article argues that the biggest cryptocurrency Bitcoin is based on questioning the social trust norm. From the general distrust of political institutions and human actors that emerged from the Bitcoin ideology, a new virtual norm of trust has emerged, where trust is built in relation to blockchain technology.

Avainsanat: cryptocurrency, Bitcoin, markets, trust

<https://doi.org/10.51810/pt.115201>

Katsausartikkeli

Ekofeministinen kohtuutus ja ekososiaaliset kriisit

Eeva Houtbeckers, kauppatieteiden tohtori, apurahatutkija, Untame-kollektiivi & Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto-yliopisto

Abstrakti

Ekososiaaliset yhteen kietoutuvat kriisit aiheuttavat lukuisia ongelmia ihmisyyden ja muunlajisten elämän jatkuvuudelle. Ekososiaalisten kriisien juurisyyt palautuvat poliittiseen talouteen. Kohtuutusajattelijat ovat osoittaneet, miten kapitalistinen järjestys mahdollistaa jatkuvan talouskasvun, joka on johtanut ylituotantoon ja -kulutukseen, kun taas ekofeministit muistuttavat, että kaikki eivät ole vastuussa näistä kriiseistä. Lisäksi dualistiset ja hierarkkiset ajattelutavat ylläpitävät naisten, vähemmistöjen ja muunlajisten hyväksikäyttöä. Yhteyden luominen näiden keskusteluiden välille on tärkeää, mikäli halutaan yhtäältä purkaa sukupuolittunutta taloudellista hyväksikäyttöä ja toisaalta kapitalistista kasvutaloutta. Tämä katsaus esittelee lyhyesti ekofeminismin historiaa ja ekofeminististä poliittista taloutta. Lisäksi se erittelee ekofeministisen kohtuutusajattelun teemoja Ariel Sallehin ja Stefania Barcan teoksissa. On tärkeää tuoda esille ekofeminististä kohtuutusajattelua, jotta ajankohtaisissa keskusteluissa ei sivuutettaisi naisten, vähemmistöjen ja muunlajisten institutionalisoitunutta hyväksikäyttöä taloudellisessa toiminnassa.

Avainsanat: ekofeminismi, kohtuutus, poliittinen talous, ekososiaaliset kriisit, Ariel Salleh, Stefania Barca

<https://doi.org/10.51810/pt.111959>

Johdanto

Ekososiaaliset yhteen kietoutuvat kriisit, kuten ilmastokriisi, luontokato ja hoivakriisi, aiheuttavat lukuisia ongelmia ihmisyyshäiriöiden ja muunlajisten elämän jatkuvuudelle. Ekososiaalisten kriisien juurisyys palautuvat poliittiseen talouteen. Kohtuusajattelijat ovat osoittaneet, miten kapitalistinen järjestys mahdollistaa jatkuvan talouskasvun, joka on johtanut ylituotantoon ja -kulutukseen (Muraca 2012; Kallis ym. 2012). Ekofeministit muistuttavat, että kaikki eivät ole vastuussa edellä mainituista kriiseistä. Lisäksi dualistiset ja hierarkkiset ajattelutavat ylläpitävät naisten, vähemmistöjen ja muunlajisten institutionaalista hyväksikäyttöä (MacGregor 2017; Warren 2000).

Yhteyden luominen näiden keskusteluiden välille on tärkeää, mikäli halutaan yhtäältä purkaa sukupuolittunutta taloudellista hyväksikäyttöä ja toisaalta kapitalistista kasvutaloutta. Ekososiaalisten kriisien aikana murtunut maailma hyötyisi juuri ekofeministisen ja kohtuutalouden yhteen tuomisesta, jolloin olisi mahdollista haastaa totut ajattelutavat taloudesta, luonnosta ja toimijuudesta. Kuitenkin ekofeminististä ajattelua, kuten ympäristöliikettä kritisovia tekstejä ja suoran toiminnan kuvausta, on sivuutettu, kun on luotu ympäristöliikkeen kaanonin Yhdysvalloissa (Sturgeon 1997). Myös kohtuusajattelussa on havaittavissa samankaltaista aikaisempien ekofeminististen kohtuusajattelijoiden sivuuttamista (Gregoratti ja Raphael 2019).

Ekofeministisestä kohtuutaloudesta käydään vielä vähän suomenkielistä keskustelua, vaikka ekofeminismistä ja kohtuutaloudesta (degrowth) erikseen löytyykin kirjallisuutta (ks. esim. Paavilainen 2022; Suopajarvi 2009; Kainulainen 2005; Joutsenvirta ym. 2020; Houtbeckers ym. 2020). Tämä katsaus esittelee lyhyesti ekofeminismin historiaa ja ekofeminististä poliittista taloutta. Lisäksi erittelen ekofeministisen kohtuutalousajattelun teemoja Ariel Sallehin teoksessa *Ecofeminism as politics: nature, Marx, and the postmodern* (1997/2017) ja Stefania Barcan teoksessa *Forces of reproduction: notes for a counter-hegemonic Anthropocene* (2020). Barca ja Salleh ovat molemmat kirjoittaneet aktiivisesti ekofeminismistä ja poliittisen talouden kysymyksistä myös muualla (ks. esim. Barca 2019; Salleh 2009). Lisäksi he ovat osallistuneet degrowth-konferensseihin ja feministisen kohtuusverkoston Feminism(s) and Degrowth Alliancen (FaDA) toimintaan. Tämän katsauksen tavoitteena on teosten temaattisen käsittelyn avulla esittää suomenkieliselle yleisölle esimerkkejä

ekofeministisestä kohtuutaloudesta, joka käsitteenä yhdistää feminististä kohtuusajattelua ja ekofeminististä poliittista taloutta.

Motiivini katsauksen tuottamiselle on myös käytännöllinen, sillä tutkija-aktivistina kaipaan ekofeministisen kohtuutalouden käsitteiden selkeyttämistä suomen kielellä. Toimin Kohtuusliikkeessä (Kohtuusliike 2021) sekä edellä mainitun feministisen kohtuusverkosto FaDA:n koordinaatioryhmässä, jossa olen osaltani fasilitoinut keskusteluita muun muassa ekofasismista ja hoiva-tulosta sekä keväällä 2020 ollut mukana laatimassa kannanottoa hoivan merkityksestä pandemian aikana (FaDA 2020). Kohtuutalouden tutkimus on tullut minulle entistä tutummaksi aloitettuani tieteellisen *Degrowth*-aikakauslehden toimituskunnassa loppuvuonna 2020.

Ekofeminismin historia lyhyesti

Sukupuolta ja ympäristöä (*gender and environment*) käsittelevä tutkimuskenttä tuo yhteen sekä ympäristö- että sukupuolentutkimusta, jotka erillisinä käsitteinä yleistyivät länsimaisessa ajattelussa 1960-luvulta alkaen (MacGregor 2017, 2). Yleisesti tämä kenttä on laaja, ja sen alla on erilaisia suuntauksia, kuten feministinen tieteen tutkimus, ekologinen feminismi, materialistinen feminismi ja ekofeminismi (emt., 7–8). Tässä katsauksessa syvennyn ekofeminismiin, joka kokoaa yhteen moninaista toimintaa ja ajattelua, erityisesti poliittisen talouden teemoissa.

Ekofeminismi pitää sisällään aktivismia, suoraa toimintaa ja akateemista työtä, jotka ovat kaikki vaikuttaneet toisiinsa. Tutkijat ovat toimineet osana sosiaalisia liikkeitä ja suoraa toimintaa samalla, kun aktivistit ovat kehittäneet uusia käsitteitä ja tuoneet keskusteluun vaiettuja epäkohtia (Sturgeon 1997). Ekofeminismistä on saatavilla erinomaisia katsauksia esimerkiksi ekofeministisestä ympäristöfilosofiasta (Warren 2000) tai ekofeministisestä toiminnasta, politiikasta ja akateemisesta tutkimuksesta (Sturgeon 1997). Kuitenkin kirjoittajat huomauttavat, että heidän ekofeministinen kuvauksensa on puutteellinen silloin, kun se on kirjoitettu länsimaisesta näkökulmasta. Ekofeminismistä globaalissa etelässä ovat kirjoittaneet muun muassa Maria Mies ja Vandana Shiva (2014) sekä Bina Agarwal (1992; 1998).

Taloustieteilijä Bina Agarwal (1992) kirjoitti jo 1990-luvulla sukupuolen ja muunlaisen luonnon materiaalisesta yhteydestä. Hänen mukaansa feministisessä ympäristöajattelussa tulee huomioida ympäristöongelmien erilaiset vaikutukset ihmisiin sukupuolesta ja sosioekonomisesta asemasta riippuen. Lähes 30 vuotta myöhemmin Agarwal esitti ekologisen taloustieteen ja kohtuutalouden konferenssissa, että ekologisen taloustieteen ja feministisen taloustieteen rajapinta on edelleen niukka (ISEE & Degrowth Conference 2021). Ekososiaalinen kriisi ilmenee muun muassa ilmaston lämpenemisenä, luonnon monimuotoisuuden köyhtymisenä ja lisääntyvänä sosiaalisena epätasa-arvona. Sen ymmärtämiseksi tarvitaan samanaikaista feministisen ja ekologisen talouden tutkimusta.

Ekofeminismi yhdistää feministisen ja ympäristöajattelun traditiot. Ekofeministit ovat yhtäältä esittäneet feminististä kritiikkiä ympäristöajattelua ja suoraa toimintaa kohtaan samalla, kun he toisaalta ovat myös osoittaneet ympäristöajattelun vähäisyyden feminismissä (Sturgeon 1997). Karen Warren (Sturgeon 1997, 46 mukaan) esittää seuraavia ekofeminististä ajattelua yhdistäviä minimikriteereitä: 1) Ajattelussa osoitetaan tärkeitä linkkejä naisten ja luonnon sarron välillä. 2) Näiden linkkien ymmärtäminen on tärkeää, jotta voidaan ymmärtää naisten ja luonnon sortoa. 3) Feministisen teorian ja toiminnan tulee sisältää ekologista ajattelua. 4) Ekologisten ongelmien ratkaisussa tule olla feministisiä näkökulmia. Ekofeminismin erityinen ansio on se, kuinka se osoittaa enemmän-kuin-inhimillisen (*more-than-human*) luonnon, muunlaisien, naisten ja vähemmistöryhmien hyväksikäytön perustuvan dualistiseen ja hierarkkiseen ajatteluun (Warren 2000; Sturgeon 1997).

Ekofeministisessä ajattelussa laajasti ymmärrettynä ollaan kiinnostuneita valta-aseman väärinkäytöksistä, joissa perusteettomasti alistetaan muita, kuten naisia, vähemmistöjä, muunlaisia eläimiä tai ekosysteemejä. Ekofeministisessä filosofiassa tunnustetaan ainakin viisi alistamisen ajattelu- ja toimintatapaa (Warren 2000, 46–48): 1) Hierarkkisessa ajattelussa jokin arvotetaan paremmaksi kuin toinen, jolloin se on korkeammalla arvoasteikossa. Esimerkiksi “mies” on ylempänä kuin “nainen” tai “ihminen” on ylempänä kuin “luonto”. 2) Asioille annetaan vastakkaiset arvot ja siten kannustetaan dualismeihin. Ominaisuudet ja asiat nähdään poissulkevinä eikä sallivina sekä vastakkaisina eikä täydentävinä. Esimerkiksi “valkoinen”, “miehisuus”, “rationaalinen” ja

“kulttuuri” sulkevat pois “värillisen”, “naiseuden”, “tunteellisen” ja “luonnon”, jolloin on hyödyllisempää kuulua ensin mainittuihin kategorioihin.

3) Valtaa käytetään muita kohtaan, usein ylhäältä alaspäin, eikä muiden kanssa. Vaikka osa on oikeutettua vallankäyttöä, kaikki ei ole. Etenkin silloin vallankäyttö on ongelmallista, kun se mahdollistaa alempaan asemaan asetettujen sarron. 4) Etuoikeuden katsotaan kuuluvan korkeammassa asemassa oleville, ja tätä asetelmaa ylläpidetään aktiivisesti. Toisinaan alempaan asemaan asetetuille annetaan joitakin etuoikeuksia, jotta he eivät kyseenalaistaisi etuoikeuksien jakamisen järjestystä. 5) Koko järjestelmä perustellaan ylivalan logiikalla, missä ylempi asema oikeuttaa alistamisen. Ylempää asemaa määrittävät tietyt ominaisuudet, kuten rationaalisuus, jota ei katsota olevan alemmassa asemassa olevilla tai heidän edustajillaan.

Näistä periaatteista huolimatta ekofeminismi ei ole yksiaäninen kenttä. Noél Sturgeon (1997, 28–29) erittelee viisi lähestymistapaa, joista ainakin toinen ja neljäs ovat ilmeisessä ristiriidassa keskenään. Ensimmäisessä lähestymistavassa ajatellaan, että patriarkaatti pitää naisia ja luontoa samanarvoisina – eli arvottomimpana kuin miehet ja kulttuuri. Tällöin ne ymmärretään loppumattomana hyödynnettävänä resurssina, jonka avulla voi tehdä taloudellista voittoa (Oksala 2018). Siksi feministisessä analyysissä on huomioitava ympäristökysymykset. Toinen lähestymistapa on ensimmäisen kaltainen, sillä myös siinä naisten alisteisen aseman ymmärtäminen vaatii ympäristötutkimusta: miesten kulttuurin ylemmyys naiseen ja luontoon nähden toiseuttaa naisia ja muita ei-miehiä. Erityisen vaarallista naisten emansipoituminen on sen takia, että se haastaa käsityksen muunlaisesta luonnosta passiivisena ja aineettomana entiteettinä, jota voi loputtomasti kohdella objektina. Kolmannessa lähestymistavassa ajatellaan, että naisilla ja luonnolla on erityinen suhde, sillä eri aikoina ja eri kulttuureissa naiset ovat hoitaneet kotitaloutta sekä tehneet maa- ja hoivatyötä, jolloin ympäristöongelmat näkyvät ensin heidän työssään.

Neljännessä lähestymistavassa naisten ajatellaan olevan biologisesti lähempänä luontoa kuin miesten, sillä naiset uusintavat kehollaan ja työllään ihmiskuntaa muun muassa synnyttämällä, imettämällä ja hoivalla. Lisäksi kuukautisten, raskauksien ja synnytyksen ajatellaan tuovan naiset lähemmäs luonnollisia rytmejä sekä elämän ja kuoleman kysymyksiä, minkä takia heillä on myös enemmän myötätuntoa ei-inhimillistä luontoa kohtaan. Viidennessä lähestymistavassa keskitytään feministiseen henkisyuteen, mikä ammentaa

luontopohjaisista uskonnoista, kuten paganismista, noituudesta, jumalattarien palvonnasta ja alkuperäiskansojen maailmankuvista, joissa kaikissa naisjumaluudet ovat joko pääosassa tai samanarvoisia miesjumaluuksien kanssa.

Sturgeon (1997) ja muut hänen jälkeensä aihetta tutkineet ovat ansiokkaasti analysoineet näiden positioiden välisiä jännitteitä ja sitä, miten myös ekofeminismissä vaarana on hierarkkisen ja dualistisen ajattelun tuottaminen eri suuntauksien ja niiden harjoittajien välille. Osa (eko)feministeistä pitää vahingollisena ajatusta naiseudesta suurempana yhteytenä muunlajiseen luontoon, sillä vaarana on naiseuden essentialisointi ja sorron jatkamisen perusteleminen naiseudella. Suoremman yhteyden kriitikot edustavat usein akateemista (eko)feminismia, kun taas yhteyden puolesta puhujat toimivat akatemian ulkopuolella. Sukupuolen ja muunlajisen luonnon yhteyksien ymmärtäminen kietoutuu yhteen muun muassa globaalin oikeudenmukaisuuden ja luokkakysymysten kanssa.

Kohtuuden poliittinen talous

Kohtuus (*degrowth*) on moninaisten toimijoiden liike, joka kyseenalaistaa kasvutalouden ideologisen aseman kulttuurissa, politiikassa ja taloudessa. Aktivistit, ajattelijat ja tutkijat vaativat kokonaisvaltaista kulttuurinmuutosta, jossa inhimillinen ja muunlajinen hyvinvointi asetetaan politiikanteon prioriteetiksi – taloudellisen tehokkuuden, näennäisen kehityksen ja kasvutalouden sijaan (Muraca 2012; Kallis ym. 2020). Kohtuuden poliittinen talous ei ole ylituotannon ja -kulutuksen teknistä laskemista keinolla millä hyvänsä, vaan olennaista siinä on yhteiskunnallisten, historiallisten ja paikallisten erojen huomioiminen prosessissa (Barca ym. 2019, 2).

Koska kysymys yhteiskunnista kasvutalouden jälkeen on monitahoinen, se edellyttää myös kohtuuden poliittisen talouden analyysia. Yleisesti kohtuuden poliittinen talous tähtää kokonaisvaltaiseen muutokseen (Buch-Hansen 2018). Useimmat kohtuusajattelijat hylkäävät joidenkin talousteorioiden taustalla olevan kulutus-, työ-, ja yksilökeskeisen ihmiskuvan, käsityksen monoliit-tisestä taloudesta sekä elämän ja talouden kaupallistamisen prosessit (Barca ym. 2019, 4). Näiden sijaan talous ymmärretään moninaisena, ja elämän eri osa-alueiden kaupallistamista vastustetaan. Tämä heterodoksinen orientaatio

on mahdollistanut ruohonjuuritason ideoiden omaksumisen ja erilaisten ideoiden teoreettisen kehittelyn. Kuitenkin juuri kohtuuden poliittisen talouden moninaisuus voi estää näiden näkökulmien leviämisen poliittiseen päätöksentekoon (Paulson 2017).

Talousskasvukritiikki on reilussa kymmenessä vuodessa siirtynyt aktivistikoouksista kestäväen kehityksen korkean profiilin tapahtumiin ja Suomen Euroopan unionin puheenjohtajakauden teemoihin (Mikola ja Saikkonen 2020). Vaikka talousskasvun jälkeisestä todellisuudesta on tullut salonkikelpoisempaa, kohtuusajattelulla on edelleen radikaali maine, mikä tulee ilmi vähättelevinä tai pelokkaina kommentteina julkisissa puheenvuoroissa (Jälkipörssi 2020).

Vaikka kohtuutaloudessa pyritään oikeudenmukaisempaan maailmaan, siinä puhutaan sukupuolesta hyvin vähän. Ekofeminismi mainitaan usein kohtuutta käsittelevissä teksteissä mutta yleensä vasta johtopäätöksissä yhtenä potentiaalisena tienä eteenpäin. Joissakin johtopäätöksissä ekofeministinen ajattelu nähdään kokonaisvaltaisena vaihtoehtona kapitalistiselle kasvutaloussajattelulle (Kallis ym. 2012). Näitä viittauksia tuottavat sekä feministiset kohtuusajattelijat että he, joiden perehtyneisyys ekofeminismistä ei ole muissa yhteyksissä selvää. Silloinkin kun ekofeminismi mainitaan, sen sovellukset saattavat jäädä lukijalle epäselviksi. Hämäräksi esimerkiksi jää, millaista on ekofeministinen poliittinen (kohtuu)talous, miten se saavutettaisiin, miten nykyisiä instituutioita tulisi muuttaa ja miten muuten ekofeminismi ilmenee kuin hoivatyön politisoitu(mis)ena.

Catia Gregoratti ja Riya Raphael (2019) osoittavat, miten (eko)feministinen traditio on jäänyt piiloon kohtuusajattelussa. He nostavat esille Maria Miesin ja Marilyn Waringin työn, jonka merkitys kohtuusajattelulle on ilmeinen, mutta johon viitataan harvoin kohtuutta koskevissa esittelyissä. Mies on tutkinut ansiokkaasti moninaisen toimeentulon (*subsistence*) näkökulmaa ja Waring urauurtavasti sitä, miten naisten (hoiva)työn, muunlajisten ja luonnon arvo puuttuu politiikanteossa käytetyistä laskentatavoista.

Yleisesti sukupuoli ja hoiva eivät ole saaneet samanlaista huomiota kuin vihreän työn ohjelmat, vaikka panostukset hoivaan ja uusintavaan työhön ovat tärkeitä yhteiskuntien jatkuvuuden kannalta (Elomäki ja Ylöstalo 2020). Vaarana on, että sukupuolen ja hoivan merkitys sivuutetaan myös kohtuusajattelussa. Mikäli kohtuusajattelussa huomioidaan ekofeministiset näkökulmat

ja kehitetään ajattelua niiden perusteella, voi tämä lisätä sukupuolen ja hoivan huomioimista poliittisen talouden keskusteluissa laajemmin.

Hubert Buch-Hansenin (2018, 161–162) mukaan siirtymä degrowth-yhteiskuntaan edellyttää neljää tekijää: syvää kriisiä, vaihtoehtoista poliittista ohjelmaa, kokonaisvaltaista koalitiota ohjelman valtavirtaistamiseksi ja enemmistön (hiljaista) hyväksyntää. Buch-Hansenin mukaan kaksi ensimmäistä kohtaa jo toteutuvat mutta ohjelman valtavirtaistaminen enemmistön tuella jää uupumaan. Gregorattin ja Raphaelin (2019) hengessä voi kuitenkin kysyä, miten (eko)feministisen (kohtuus)ajattelun suppea tuntemus vaikuttaa kestävyysmurroksessa ja pyrittäessä kohti ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä yhteiskuntia. Jos merkittävä osa sukupuolta ja ympäristöä käsittelevästä tutkimuksesta jää piiloon tai typistetään pelkäksi hoivakysymykseksi (emt., 95), vaarana on, että sukupuolittuneet oletukset jäävät vallalle myös kohtuusajattelussa ja -ohjelmissa, joiden taakse yritetään saada kokonaisvaltaista koalitiota ja enemmistön hyväksyntää.

Ekofeministinen poliittinen talous

Yleisesti ekofeministit tekevät näkyväksi kapitalismia ajallisesti vanhempaa patriarkaalista järjestystä, jossa muun muassa luonto ymmärretään feminiiniksi ja naiset luonnollisiksi. Tämän kuvauksen lisäksi ekofeministit tuottavat paikallista ymmärrystä kapitalistisista logiikoista, jotka määrittelevät sukupuolittunutta taloutta ja työnjakoa (Oksala 2018).

Ekofeministinen analyysi osoittaa, kuinka vallalla oleva ja neutraaliksi väitetty taloustieteen ihmiskäsitys on pohjimmiltaan vinoutunut. Mary Mellorin (2017) mukaan ekofeministinen poliittinen talous palaa kasvutaloutta edeltäneeseen traditioon, jossa taloudellista toimintaa analysoitiin moninaisemmista näkökulmista ja yhteiskunnallisena toimintana muiden ilmiöiden joukossa. Mellor (2017) yhdistää analyysissään marxilaista materialismia, ekologista taloustiedettä ja feminististä taloustutkimusta sukupuolittuneesta työnjaosta. Mellorin mukaan naisten työhön keskittyminen voidaan leimata essentialistiseksi: vaarana ajatellaan olevan tiettyjen ominaisuuksien liittäminen naisiin, ja siten sukupuolittuneen työnjaon uusintaminen. Kuitenkin hänen mukaansa ekofeministinen analyysi paljastaa, miten naisten työ on ensin ulkoistettu

talouden laskentamalleista, minkä jälkeen sitä kuitenkin käytetään jatkuvasti hyödyksi talouden ylläpitämiseksi. Vaikka naisten työ pitää yllä yhteisöjen jatkuvuutta, se leimataan feminiiniseksi, jolloin sen status on alempi kuin maskuliinisen ja kapitalistisessa järjestelmässä voittoa tavoittelevan työn. Lisäksi taloudellista rationaalisuutta korostavissa käsityksissä luonnolla katsotaan olevan arvoa vain, mikäli se on laskettavissa ja myytävissä edelleen.

Ekofeministinen poliittinen talous siis haastaa sukupuolettoman ymmärryksen kapitalistisesta kasvutaloudesta ja pyrkii hylkäämään dualismit kaikessa taloudellisessa ajattelussa (Mellor 2006). Ekofeministinen analyysi tekee näkyväksi kaksiportaisen järjestelmän, jossa ihmisten on ensin löydettävä palkkatyö tullakseen toimeen (Mellor 2017). Tämän sijaan tavoitteena on yksiportainen järjestelmä, jossa ihmiset työskentelevät tyydyttääkseen omat ja yhteisönsä tarpeet. Tätä tavoitetta varten Mellor (2017, 91–97) esittelee joukon toimenpiteitä. Vaihtoarvon korostamisesta on luovuttava ja arvottamisessa on siirryttävä *käyttöarvoon*. Tämä on mahdollista, kun talous ymmärretään laajemmin elättämisenä tai *turvaamisena (provisioning)*, joihin kuuluu ihmisten hyvinvoinnin takaava ja tarpeet tyydyttävä palkaton ja palkallinen työ. Turvaamiseen tulee lisätä ajatus *riittävydestä (sufficiency)*, joka tähtää ekologisesti kestävään elämään. Tämä toteutuu jo nykyisin joidenkin alueiden pienviljelijöiden, alkuperäiskansojen sekä hoivatyöntekijöiden työssä.

Riittävyden tavoittelun ei kuitenkaan tule johtaa vain varakkaiden, vahvojen tai kyvykkäiden omavaraiseen elämään, vaan yhteisöjen on kyettävä järjestämään lasten, vanhusten ja sairaiden hoiva. Koska perinteisesti naisille on jäänyt kyseinen hoivatyö, on olennaista jakaa työ kaikkien kesken ja kiinnittää huomiota naisten neuvotteluasemaan kohtuuteen tähtäävissä järjestelmissä. *Rahan demokratisoiminen* mahdollistaisi neuvottelun siitä, miten hoivaa arvotetaan. Lisäksi rahasta tulisi tehdä *yhteisöllistä* lisäämällä vaihtoehtoisten valuuttojen järjestelmiä. Jos yksityisiltä pankeilta poistettaisiin oikeus luoda rahaa ja niille palautettaisiin *lainananto vain talletuksia vastaan*, vähenisi paine pelastaa yksityisiä pankkeja finanssikriiseissä julkisilla varoilla. Tämä edelleen vähentäisi tarvetta leikata julkisia menoja, joiden pienentäminen vaikeuttaisi erityisesti naisten, lasten, vanhusten, sairaiden ja vähävaraisten toimeentuloa. Rahasta tulisi tehdä *yhteistä (commons)*, ja sitä tulisi käyttää esimerkiksi kansalaispalkan maksamiseen, jolloin ihmiset voisivat käyttää aikansa muuhun kuin kaksiportaisen järjestelmän ylläpitoon.

Johanna Oksala (2018) pitää tärkeänä sitä, että ekofeminististä ajattelua talouden instituutioista päivitetään. Ensimmäinen päivitys koskee taloudellista laskentaa, jota varten on viime aikoina luotu joukko *ekologisia hyödykkeitä*, kuten päästökauppa. Ekologisten hyödykkeiden luomisessa kapitalistisen järjestelmän ulkopuolella toteutuvat luonnonprosessit kaupallistetaan luomalla niille vaihtoarvo, minkä jälkeen ne voidaan ottaa osaksi kapitalistista järjestelmää. Joidenkin, usein rikkaiden, kulutus mahdollistetaan, kun kulutusta kompensoidaan toisaalla, esimerkiksi metsien hakkaamatta jättämisellä, usein köyhimmissä trooppisissa maissa. Sama logiikka koskee Oksalan mukaan naisten palkatonta hoivatyötä, joka on yhä enenevässä määrin otettu osaksi kapitalistista palkkatyöjärjestelmää. Kuitenkin nämä uudet, monesti matalasti palkatut työntekijät ovat usein köyhiä etnisiin vähemmistöihin kuuluvia naisia, jotka lähtevät kotimaastaan työn perässä pois joko vapaaehtoisesti tai orjuutettuina.

Toinen Oksalan (2018) ehdottama päivitys tekee näkyväksi yhä intensiivisemmäksi muuttuvan luonnon sisällyttämisen kapitalistiseen arvonluontiin siten, että luonnollisia prosesseja tietoisesti muokataan tuottavammiksi ja kilpailukykyä lisääviksi tai prosessien esteitä poistetaan. Luonnollisesti tapahtuvia prosesseja ei siis vain hyödynnetä kaupallisesti, vaan nopeasti kehittyvän teknologian avulla niitä *vauhditetaan* voittojen kasvattamiseksi samalla, kun niiden ympäristöriskejä vähätellään tai ei huomioida (Oksala 2018). Esimerkiksi metsistä ei hakata enää puuta, joka kasvaa omia aikojaan, vaan istutettuja puita lannoitetaan ja puutuholaisia myrkytetään paremman sadon saamiseksi. Oksalan mukaan näitä *bioteknologioita* esitellään tehokkaina vastakeinoina ekologisen kriisin mukanaan tuomiin ongelmiin. Väitteenä tehokkuus voidaan kyseenalaistaa kohtuusajattelun näkökulmasta, sillä tehokkaampi tuotanto ei merkitse automaattisesti kokonaiskulutuksen vähenemistä. Samaa tehokkuusajattelua sovelletaan naisten hedelmällisyysteknologioitten kaupallistamiseen, mikä on johtanut merkittävän uuden globaalien markkinan syntyyn – sukusolujen tuotannon lisäämisestä sijaissyntyttäjiin (Oksala 2018).

Ekofeministinen kohtuutalousajattelu Stefania Barcan ja Ariel Sallehin teoksissa

Jos kohtuusajattelu ja ekofeminismi ovat itsessään (vielä) vähemmän sovellettuja käsitteitä poliittisessa taloudessa, on ymmärrys ekofeministisestä kohtuusajattelusta vieläkin vähäisempää. Käsite esiintyy sellaisenaan harvoin, vaikka sen avulla voi tuoda yhteen yhtäältä feminististä kohtuusajattelua ja toisaalta ekofeminististä talousajattelua.

Seuraavaksi esittelen tarkemmin kahden aktiivisen ekofeministisen kohtuutalousajattelijan tekstejä. Stefania Barca on kotoisin Portugalista ja toimii Euroopassa. Barca on kirjoittanut työn ja vihreän uusjaon teemoista, ja hän on puhunut hoivatulon puolesta. Ariel Salleh on kotoisin Australiasta, ja hän on toiminut yliopistoissa Etelä-Afrikassa ja Saksassa. Hänen 1980-luvulta alkava tuotantonsa on laaja, ja hän on ollut perustamassa tieteellistä aikakauslehteä *Capitalism Nature Socialism*. Koska molemmat ovat kirjoittaneet erityisesti poliittisen talouden kysymyksistä, on heidän tuotantonsa kiinnostavaa tämän katsauksen näkökulmasta. Lisäksi linkki kohtuusajatteluun on elävä: Barca toimii kohtuusliikkeessä ja sekä Barca että Salleh ovat olleet läsnä kansainvälisissä degrowth-konferensseissa. He molemmat ammentavat marxilaisesta traditiosta, mikä näkyy heidän kritiikkinsä kohteissa ja viitteissä, joita he käyttävät julkaisuissaan.

Esittelen kummankin ajattelijan tuotannosta yhden ekofeminismiin voimakkaasti nojautuvan kirjan, joka käsittelee talouspolitiikkaa. Nostan näistä yhteneväisiä ja eroavia teemoja, joita täydennän soveltuvien osien heidän muulla tuotannollaan. Barcan 79-sivuinen teos *Forces of reproduction: notes for a counter-hegemonic Anthropocene* vuodelta 2020 purkaa nimensä mukaan antroposeenin totalitaarista narratiivia ja tuo esille inhimillistä ja muunlajillista uusintavaa työtä. Kirja lähtee liikkeelle konflikteista Latinalaisessa Amerikassa, jossa alkuperäiskansoihin kuuluvat ihmiset puolustavat jäljellä olevia monilajisia elinympäristöjään tuholta. Osa maksaa tästä hengellään. Sallehin 369-sivuinen teos *Ecofeminism as politics: nature, Marx, and the postmodern* on alansa klassikko alun perin vuodelta 1997. Teos jakautuu kolmeen osaan: naiset ja ekopolitiikka, kehollinen materialismi ja jälkikolonialistinen järki (käännös kirjoittajan). Tässä katsauksessa käytän 20 vuotta myöhemmin

julkaistua juhlapainosta, jossa Salleh kommentoi teoksen ajankohtaisuutta 15 sivun mittaisessa uudessa johdannossa (Salleh 2017).

Teokset eroavat pituudeltaan, rakenteeltaan ja kirjoitusajankohdaltaan, minkä takia ne täydentävät toisiaan. Siinä missä Barcan *Forces of reproduction* on kirjan otsikon teemasta kirjoitettu pitkä essee, Sallehin *Ecofeminism as politics* esittelee eri alojen aikaisempaa tutkimusta laajasti ja rakentaa argumentointia sen päälle dialektiseen tapaan. Kummassakaan ei eksplisiittisesti kommentoida kohtuutalouden (*degrowth*) ajankohtaisia akateemisia keskusteluita, mikä vuonna 1997 ilmestyneen teoksen osalta olisi ollut myös vaikeampaa vielä tuolloin marginaalissa olevan käsitteen takia. Materiaalisuus on kuitenkin molemmissa kirjoissa yksi olennainen läpileikkaava teema. Seuraavaksi esiteltävät teemat osaltaan avaavat sitä, mitä ekofeministinen (kohtuu) talouspolitiikka voi olla. Ne kaikki ovat tavalla tai toisella läsnä feministisissä kohtuutalouden analyyseissä (ks. esim. Dengler ja Lang 2021; Saave ja Muraca 2021; Dengler ja Strunk 2018; Paulson 2017; Paulson ym. tulossa).

Ihmis- ja mieskeskeisyyden kritiikki

Ekologinen kriisi ei näyttäydy kaikille ihmisryhmille samana, ja siksi siihen viitataan ekososiaalisena kriisinä. Tällä pyritään alleviivaamaan sitä, että teknologiset ratkaisut yksinään eivät riitä muuttamaan materiaalien ja energian kokonaiskulutusta, vaan tarvitaan myös kulttuurista muutosta. Barca purkaa teoksessaan *Forces of reproduction* sitä näennäistä tapaa, jolla tämä asetelma on otettu osaksi puhetapoja. Hän analysoi vuonna 2012 Rion Earth Summit -ympäristö- ja kehityskonferenssissa esitettyä 3 minuutin videota otsikolla ”Welcome to the Anthropocene”, joka kuvaa teollisen kehityksen kulkua edellisen 250 vuoden aikana. Vaikka video esittelee tarpeen pysyä planetaarisissa rajoissa (Rockström ym. 2009), se puhuttelee ihmiskuntaa yhtenäisenä joukkona: me olemme saavuttaneet öljyn kysynnän huipun, me tuotamme yhä enemmän kasvihuonekaasuja ja me olemme saaneet aikaan reiän otsonikerrokseen (Barca 2020, 8). Tosiasiassa vain vähemmistö maapallon asukkaista on osallistunut tähän toimintaan, vaikka se on aiheuttanut haittaa suurimmalle osalle. Siksi Barca viittaa tähän puhetapaan isännän puhetapana (*master narrative*), joka edustaa ekokapitalistista realismia (emt., 15).

Isännän puhetapa sivuuttaa monia ekofeministien ja muiden kriittisten ajattelijoiden esittämiä havaintoja kolonialistisista, sukupuolittuneista, luokkaan ja muunlajisiin liittyvistä suhteista (Barca 2020, 18). Puhuttaessa ihmiskunnasta kokonaisuutena tuotetaan usein uudelleen monia ääneen lausumattomia oletuksia: Ainoa merkittävä sivilisaatio on länsimainen; ainoaa historiallista toimijuutta on tuotannossa, joka perustuu länsimaiseen tieteseen, teknologiaan ja teollisuuteen; yhteiskunnalliset eriarvoisuudet ja niihin perustuva hyväksikäyttö eivät ole olennaista; muunlajisilla ei ole merkitystä (emt., 18). Barca (emt., 59–60) ehdottaa näiden oletusten hylkäämistä ja ekofeministisen historiallisen ja materialistisen analyysin tekemistä.

Sallehin teoksen *Ecofeminism as politics* alaotsikko kuvaa sitä poliittista kenttää, johon teos liittyy: *nature, Marx, and the postmodern*. Salleh viittaa useampaan kertaan Marxin teoksiin ja niitä kehittäviin teksteihin. Hän osoittaa, että kapitalismin vaihtoehdossa sosialismissa naisten ja muunlajisten merkitys järjestelmälle on myös jätetty piiloon, sillä huomion kohteena on ollut sorrettu (sukupuoleton) työläinen (Salleh 2017, 145). Salleh (emt., 239–240) nimeää neljä tapaa, jolla naisten suhde luontoon, työhön ja pääomaan eroaa miesten vastaavista: 1) naisten keho toimii synnyttäjänä ja imettäjänä, mutta 2) historiallisesti nämä erot on valjastettu hoivaan ja tehtäviin, jotka luovat siltaa miesten ja luonnon välille. Siksi 3) naisille on säilytetty manuaalista työtä maanviljelijöinä, kutojina, yrttien osaajina ja ruukkujen valmistajina, mikä on johtanut 4) symbolisiin representaatioihin, jotka tuottavat uudelleen feminiinistä yhteyttä luontoon runoudessa, maalauksissa, filosofiassa ja arkisessa puheessa. Näiden kehityskulkujen myötä naisten elämää ylläpitävä työ on eriytynyt miesten työstä.

Sallehin teoksessa liikutaan lähellä niitä sanamuotoja, joiden perusteella ekofeminismi on leimattu essentialistiseksi. Teoksessa hän kommentoi tätä asetelmaa. Sallehin (2017, 19) mukaan naisilla on jo aktivistien peräänkuuluttama vaihtoehtoinen suhde luontoon, minkä avulla yhteiskunnan suhteita voidaan muuttaa poliittisesti. Myöhemmin hän toteaa, että naisilla ei ole ontologisessa mielessä läheisempää suhdetta luontoon kuin miehillä (emt., 36) ja että feminiininen kärsimys on universaalia, koska se manifestoi sitä, miten naisia ja muita (*others*) – kuten etnisiä vähemmistöjä, lapsia, eläimiä, kasveja, kiviä, vettä ja ilmaa – käytetään hyväksi (emt., 37). Tällöin ekofeministit eivät vaadi itselleen mitään erityistä vaan kaikille tasapuolisesti. Myöhemmin Salleh

(emt., 251) nojaa Gayatri Spivakin käsitteeseen *strateginen essentialismi*. Siinä perusolemuksen paljastaminen dialektisesti tekee mahdolliseksi sen, että ne rakenteelliset suhteet, jotka määrittävät ihmisten paikkaa yhteiskunnallisessa kokonaisuudessa eivätkä heidän psykologisia ominaisuuksiaan, voidaan tehdä näkyviksi. Salleh (emt., 251–252) kuvaa tätä poliittiseksi työksi, joka hyötyy ekofeministisestä, materiaalisesta analyysistä.

Esimerkkejä ekofeministisestä materiaalisesta analyysistä

Materiaalinen analyysi on niin saumaton osa Barcan ja Sallehin kirjoituksia, että sen erittely on osin keinotekoista. Kuitenkin seuraavat esimerkit konkreettisemmin näyttävät, miten materiaalista analyysia on tehty ekofeministisessä traditiossa. Val Plumwood, jonka työhön molemmat viittaavat, on tehnyt teemasta ansiokkaan teoksen *Environmental culture: the ecological crisis of reason* (2002).

Barca (2020, 21) osoittaa, miten aikaisempi materiaalinen analyysi jäljittää kapitalistisen ja teollisen järjestelmän synnyn 1500-luvun plantaasi-järjestelmään, joka käytti hyväkseen globaalia orjakauppaa ja perusti valtavia monokulttuureja tuottaakseen hyödykkeitä. Isännän puhetapa ekososiaalisesta kriisistä tulee tästä näkökulmasta auttamattomasti liian myöhään, sillä monet ihmiset ja muunlaiset ovat jo kohdanneet kolonialistista väkivaltaa vuosisatojen ajan (emt., 26). Tämän seurauksena lukemattomat ihmiset ovat pyrkineet vapautumaan sorrosta perustamalla antikapitalisia alueita ja aloitteita. Ihmisyyttä yhtenä kokonaisuutena kohtelevan antroposeenin käsitteen on todettu olevan rasistinen ja kolonialistinen, mikä kannustaa kolonialistisuutta purkavaan ajatteluun ja toimintaan ekokriisin aikana (emt., 20). Kriittömässä antroposeenin tulkinnassa nykyistä järjestelmää ei muutettaisi vaan järjestelmän kolonialistinen historia hiljennettäisiin ja sen jatkuvuutta tuettaisiin pelastamalla järjestelmä.

Sallehille (2017, 61) ekofeministinen materiaalinen analyysi jäljittää maskuliinisuuden hegemonisuutta yli ajan kulttuureissa, luonnossa, kehoissa, työssä, logiikoissa ja teknologioissa – palaten uudelleen kulttuureihin, luontoon ja niin edelleen. Tämä analyysi osoittaa, miten moninaisista lähtökohdista ponnistavat sosiaaliset liikkeet tosiasiaassa pyrkivät osoittamaan kulttuurisesti syvään juurtuneita käytänteitä. Toimijat, jotka eivät sovi hegemoniseen

maskuliinisuuteen, voivat tulla tietoisiksi fragmentoituneista identiteeteistään (emt., 259–260). Lisäksi ekofeministisessä materiaalisessa analyysissä tätä feministisen näkökulman (*standpoint*) epistemologiaa eli tietämisen tapaa täydennetään ymmärryksellä toimijoiden arjessa hallitsemista taidokkaista taidoista, joilla he elävät maailmassa osana luontoa eivätkä siitä irrallaan (emt., 262). Materiaalinen epistemologia muodostuu, kun poliittinen ymmärrys sidotaan osaksi naisten kohtaamien kärsimyksien ja kätkeytyjen merkitysten osoittamista (emt., 263).

Uusintava työ ja kapitalismin velka

Barcan teoksen nimi *Forces of reproduction* viittaa suoraan uusintamiseen tai uusintavaan työhön, joka mahdollistaa ihmisyyhteisöjen ja yhteiskuntien toiminnan. Barca (2020) ei lähesty uusintamista suoraan vaan piirtää sen moninaisesti esille purkamalla antroposeenin käsitettä. Hän erittelee kolonialistisia, sukupuolittuneita sekä luokkien ja lajien välisiä suhteita aikaisempaan kirjallisuuteen perustuen. Barcan analyysi tekee näkyväksi ne monet tavat, joilla etnisten ryhmien, naisten, alempien luokkien ja muunlajisten (orja)työ on otettu osaksi kapitalistista arvonluontia palkatta ja alistamalla.

Salleh (2017, 67) osoittaa kehoa esimerkkinä käyttäen, miten elämän luominen ja sen riskeeraaminen osana maailmassa toimimista on asetettu vastakkain länsimaisessa ajattelussa. Naiset on asetettu alempaan arvoon väittämällä, että he eivät osallistu yhteiskunnassa vaaralliseen työhön, sillä he kantavat ja synnyttävät elämää. Tosiasiassa raskaus ja synnytys voivat olla naisille hyvin kuormittavia, vaarallisia ja traumatisoivia. Sallehin analyysin mukaan Marxin teksteissä on samankaltaista hierarkkisuutta, ja ihmisten työ itsensä toteuttamisen välineenä hyödyntää naisten ja luonnon “tuottamatonta” uusintavaa työtä (emt., 117). Siksi Salleh (emt., 113) kyseenalaistaa tuotannon (*production*) keskeisyyden marxilaisessa ajattelussa, sillä uusintava työ (*redproduction*) olisi ollut luontevampi lähtökohta. Hän päättelee, että länsimaisilla miesajattelijoiden on erityinen suhde tuotannon (*production*) käsitteeseen (emt., 127). Oksalan (2018) bioteknologiaa koskevien havaintojen tapaan Salleh (2017, 129) toteaa, että miehet ovat mahdollistaneet tieteeseen perustuvan lisääntymisteknologian avulla ihmisyyden uusintamisen, joka voidaan valjastaa palvelemaan taloudellisia intressejä. Tästä seuraava tarpeellinen kysymys on Sallehin (emt., 129)

mukaan se, miten miehet ja maskuliinisuutta uudelleen tuottavat naiset voivat luoda materiaalisen ja diskursiivisen yhteyden ekologisen kriisin aikaan, jossa kapitalismin ja sosialismin lineaariset ja eksponentiaaliset ajattelumallit tulevat haastetuiksi.

Uusintavan työn yhteydessä on aiheellista esitellä Sallehin toisaalla esittämä *kapitalismin velka* -käsite. Se koostuu yhteiskunnallisesta, ekologisesta ja kehollisesta velasta (Salleh 2009, 4–5). Kapitalistisille työnantajille on muodostunut *yhteiskunnallinen velka*, kun työtä tekevät kehot ja mielet tuottavat arvoa teollisessa palkkatyöjärjestelmässä tai palkattomina orjina. *Ekologista velkaa* on taas muodostunut globaalin pohjoisen ja etelän välille, kun tuotannossa hyödynnetään etelän luonnonvaroja tai heikennetään teollisen järjestelmän ulkopuolella elävien globaalin etelän ihmisten toimeentulon mahdollisuuksia. *Kehollista velkaa* on muodostunut globaalissa pohjoisessa ja etelässä uusintavan työn tekijöille, jotka tuottavat käyttöarvoa ja mahdollistavat tuotannon synnyttämällä uusia työntekijöitä kapitalistiseen järjestelmään. Siksi kapitalismia vastustavien liikkeiden tulee huomioida työläiset, naiset, alkuperäiskansat, talonpojat ja ympäristönsuojelijat, joiden on mahdollista avata patriarkaalisesta järjestelmästä mustaa laatikkoa (Salleh 2009, 5).

Ekofeministinen organisoituminen

Salleh (2017, 263) kokoaa neljä periaatetta, joilla ekofeministit haastavat länsimaisen, eurosentrisen maailmankuvan: 1) luonto ja historia muodostavat materiaalisen kokonaisuuden, 2) luonto, naiset ja miehet ovat samalla sekä aktiivisia subjekteja että passiivisia objekteja, 3) naiseuden ja luonnon aineenvaihdunnassa on avain historialliseen nautintoon oikeuksista, omaisuudesta että seksuaalisuudesta (*jouissance*), 4) uusintava työ on malli kestävyydelle (*sustainability*).

Teoksen *Forces of reproduction* johtopäätöksissä Barca (2020, 60) viittaa metateollisiin työläisiin, joista Salleh on kirjoittanut (Salleh 2009). Metateolliset työläiset pitävät yllä metateollista taloutta, jonka näkyvin osa on esimerkiksi taloudellinen tuottavuuspuhe, palkkatyö ja vaihtoarvo, joka hyödyttää pientä joukkoa (Salleh 2009, 24). Tämä puhe ja toiminta kätkyvät alleen uusintavan työn, jota muun muassa naiset, maatyöläiset ja alkuperäiskansat tekevät, joka perustuu metaboliseen ja käyttöarvoon ja jota kompensoidaan toisinaan (tosin

minimaalisesti). Alimpana on ekologinen puhe luonnosta ja termodynamiikasta, jossa toimijuutta on energialla ja materiaalilla ja joka ilmenee kasveissa ja eläimissä. Näiden arvo on metabolista, ja niitä ei kompensoida millään tavalla.

Barca toteaa, että työläisten ja metateollisten työläisten allianssin yhteinen päämäärä on pitää ”maailma elossa” (*world alive*) hyödyntämällä jo olemassa olevia antroposeenin ja isännän puheen vastavoimia. Tämä edellyttää uusintavien voimien vapauttamista: plantaaseista luopumista, alkuperäiskansojen omaehtoisia luonnonsuojeluprojekteja, teollisten tuotantovälineiden haltuunottoa työläisille, ammattiliittojen ympäristökampanjointia, yhteisöviljelyä ja uudelleenmetsitystä, agroekologiaa, permakulttuuria ja teolliselta käytöltä vapautettuja maa-alueita (Barca 2020, 61).

Ekofeministinen mobilisaatio edellyttää ymmärrystä siitä, miten naisten kokemukset ovat itse asiassa jaettuina niiden rajojen yli, joita tuotetaan tilassa ja puheessa (Salleh 2017, 250). Olennaista ei ole luokan, etnisyyden tai iän korostaminen vaan se, miten toimitaan yhdessä. Salleh kuitenkin toteaa, että pohjoisen pallonpuoliskon feminismin on oltava ymmärtäväisempi luokka- ja etnisille eroille (emt., 153). Vaikutusvaltainen sosiaalinen liike edellyttää riittävän suurta osallistujamäärää sekä heidän ymmärrystään siitä, miksi ongelma on olemassa, ketkä sitä haluavat muuttaa, millaisia vaihtoehtoja on olemassa ja miten ne saadaan toteutettua (emt., 269).

Suuntia ekofeministiselle kohtuutaloudelle

Annan tässä osiossa joitakin suuntaviivoja Mellorin (2017) peräänkuuluttamaan kohtuutalouden poliittiseen talouteen ja sen ekofeministiseen analyysiin. Oksalan (2018) ehdotuksessa feministisellä liikkeellä ja ympäristöliikkeellä tulisi olla yhteinen tavoite: kapitalismin haastaminen. Feministinen ja ekologinen taloustiede ovat molemmat osoittaneet sen, että naisten, sorrettujen tai luonnon tekemää työtä ei voi yksiselitteisesti ilmaista rahassa tai sisällyttää kapitalistiseen markkinatalouteen. Siksi Oksalan mukaan tavoitteeksi ei riitä hoivatyön tai luonnonsuojelun asettaminen kapitalismin ”ulkopuolelle”, vaan tavoitteen on oltava radikaalimpi: kapitalismin haastaminen.

Ekofeministinen ajattelu pitää sisällään jännitteen. Vaikka ekofeministinen filosofia on holologista, sen toiminta ponnistaa paikallisesta ymmärryksestä.

Tähän jännitteeseen perustuu muun muassa ekofeminististen aloitteiden ja ajattelun kritiikki. Pohdittavana on siis se, miten saavutetaan ekofeministinen yhteiskunta, kun monet paikalliset liikkeet muodostavat oman näkemyksensä hyvästä elämästä. Warrenin (2000) arvion mukaan tämä yhteiskunta saavutetaan vasta satojen vuosien päästä. Ruohonjuuritason toimeentulon varmistaminen (*subsistence*) ei kuitenkaan Miesin mukaan tarkoita automaattisesti pientä ja paikallista, vaan se on mahdollista laajentaa globaaliksi talousjärjestelmäksi, jossa tuottamattomana pidettyä työtä, kuten kotityötä, arvostettaisiin. Silloin järjestelmä perustuisi elämän ylläpitämiseen eikä ylikulutukseen ja voittojen tavoitteluun (Gregoratti ja Raphael 2018, 90).

Miten ekofeminististä kohtuutalouden ajattelua ja toimintaa voi edistää Suomessa? Rahan demokratisointia edistää Suomessa Talousdemokratia ry. Lisäksi käytännön aloitteet, kuten Stadin Aikapankki ja Sysmän paikallisvaluutta, pyrkivät tekemään rahasta yhteistä. COVID-19-pandemian myötä muuttuneissa yhteiskunnissa hoivasta on puhuttu enemmän julkisuudessa, kun hoivan merkitys tuli näkyvämmäksi julkisissa palveluissa ja kotitalouksissa. Siten feministinen talous on saanut medianäkyvyyttä Suomessa, ja esillä on ollut hankkeita, henkilöitä sekä järjestöjä, jotka edistävät feminististä ymmärrystä taloudesta.

Suomessa voidaan edistää ekofeminististä organisoitumista monin tavoin. Esimerkiksi valtavirtaisen talouspolitiikan kritiikkiä esittävät feministit, ekologisen taloustieteen tutkijat sekä ihmiset, jotka edistävät feminististä ja ekologista talouspolitiikkaa työssään, voivat tulla yhteen laajalla rintamalla nostamalla (eko)feministisen talouspolitiikan keskustelun aiheeksi. Erilaiset koalitiot voivat tehdä feminististä analyysia ehdotetuista talouspoliittisista aloitteista, kuten vihreän uusjaon ohjelmista (Green New Deal). Lisäksi ympäristöliikkeessä ja kohtuusliikkeessä on mahdollista järjestää toimintaa, joka kutsuu mukaan (eko)feministejä. Yksi vaihtoehto on luoda Feminism(s) and Degrowth Alliancen (FaDA) toiminnasta inspiroitunut vertaisverkosto Suomeen.

FaDA tekee osansa ekofeministisen kohtuutalouden esittelyssä. Verkosto kokoontuu kansainvälisissä degrowth-konferensseissa, ja se kokoaa yhteen feminististä kohtuustutkimusta ja -aktivismia myös konferenssien välillä (ks. esim. FaDA 2020). Verkoston jäsenet pitävät esillä feminististä kohtuusajattelua, jossa korostetaan sukupuolen ja hoivan merkitystä kohtuuden

ymmärryksessä (Dengler ja Lang 2021; Saave ja Muraca 2021; Dengler ja Strunk 2018; Paulson ym. tulossa).

Koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa voi huomioida (eko)feministiset toimijat ja ajattelijat paremmin sisällyttämällä materiaaleihin uudenlaisia aineistoja. Lisäksi ekofeministinen analyysi voi saattaa julkisuuteen piiloon jääneitä oletuksia esimerkiksi varhaiskasvatuksessa (Paavilainen 2022). Vaikka ”ekofeministinen osio” on hyvä alku, on ekofeministisillä ajattelijoiden ja toimijoiden myös tarjota kokonaisvaltaista ajattelua hoivasta, poliittisesta taloudesta ja muista yhteiskunnallisista ilmiöistä.

Yhteenveto

On tärkeää tuoda esille ekofeminististen ajattelijoiden toimintaa, ajattelua ja tekstejä, jotta keskusteluissa ei sivuutettaisi naisten, vähemmistöjen ja muunlajisten institutionalisoitunutta hyväksikäyttöä taloudellisen toiminnan vapaasti hyödynnettävissä olevana resurssina. Ekofeministinen kohtuutalous-ajattelu tuo tärkeitä näkökulmia kapitalismin haastamiseen. Tässä katsauksessa esitellyt ekofeministiset ajattelijat ja toimijat osoittavat, että hoivan poliittisen talouden lisäksi aikaisemmassa tutkimuksessa on eritelty monia muita yhteiskunnallisen analyysin kannalta olennaisia teemoja, kuten ihmiskeskeisyys, uusintava työ ja ekofeministinen organisoituminen. Kahden kirjan teemojen esittely yhdessä muun ekofeminististä poliittista taloutta koskevan kirjallisuuden kanssa on vasta pintaraapaisu sisällöllisesti rikkaaseen kenttään. Ekofeministit ovat esimerkiksi käsitelleet laajasti ruokaa, vegaanisuutta ja muunlajisten poliittisuutta (ks. esim. Gaard 2011). Lisäksi sukupuolen moninaisuus tuo mukanaan tarpeita päivittää ekofeminististä ajattelua 2020-luvulla (Gaard 2015).

Jatkotutkimuksessa on kiinnostavaa tuottaa aineistoja ekofeminististen ajattelijoiden ja toimijoiden kanssa ja dokumentoida esimerkiksi keskusteluita, haastatteluita ja tapaamisia. Ekofeministinen kirjallisuus, ajattelu ja toiminta on varsin rikasta. Näihin tutustuminen avaa uusia tapoja ajatella ja toimia ekologisen kriisin aikana sekä kommentoida ajankohtaisia poliittisia ehdotuksia monitieteisestä näkökulmasta. ekologisen kriisin aikana sekä kommentoida ajankohtaisia poliittisia ehdotuksia monitieteisestä näkökulmasta.

Lähteet

- Agarwal, Bina. 1992. The gender and environment debate: lessons from India. *Feminist Studies*, 18:1, 119–158. <https://doi.org/10.2307/3178217>
- Agarwal, Bina. 1998. Environmental management, equity and ecofeminism: debating India's experience. *Journal of Peasant Studies*, 25:4, 55–95. <https://doi.org/10.1080/03066159808438684>
- Barca, Stefania. 2019. The labor(s) of degrowth. *Capitalism Nature Socialism*, 30:2, 207–216. <https://doi.org/10.1080/10455752.2017.1373300>
- Barca, Stefania. 2020. *Forces of reproduction: Notes for a counter-hegemonic Anthropocene*. 1. painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barca, Stefania, Chertkovskaya, Ekaterina ja Paulsson, Alexander. 2019. Introduction. The end of political economy as we knew it? From growth realism to nomadic utopianism. Teoksessa Ekaterina Chertkovskaya, Alexander Paulsson ja Stefania Barca (toim.), *Towards a political economy of degrowth*. Lontoo: Rowman & Littlefield Publishers, 1–18.
- Buch-Hansen, Hubert. 2018. The prerequisites for a degrowth paradigm shift: insights from critical political economy. *Ecological Economics*, 146, 157–163. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.10.021>
- Dengler, Corinna ja Lang, Miriam. 2021. Commoning care: feminist degrowth visions for a socio-ecological transformation. *Feminist Economics*, 28:1, 1–28. <https://doi.org/10.1080/13545701.2021.1942511>
- Dengler, Corinna ja Strunk, Birte. 2018. The monetized economy versus care and the environment: degrowth perspectives on reconciling an antagonism. *Feminist Economics*, 24:3, 160–183. <https://doi.org/10.1080/13545701.2017.1383620>
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2020. Feministisempää poliittisen talouden tutkimusta. *Poliittinen talous*, 8:1, 87–99. <https://doi.org/10.51810/pt.101636>
- FaDA. 2020. Collaborative feminist degrowth: Pandemic as an opening for a care-full radical transformation. Degrowth. <https://degrowth.info/en/blog/collective-research-notebook> [Luettu 1.5.2020]
- Gaard, Greta. 2011. Ecofeminism revisited: Rejecting essentialism and re-placing species in a material feminist environmentalism. *Feminist Formations*, 23:2, 26–53.

- Gaard, Greta. 2015. Ecofeminism and climate change. *Women's Studies International Forum*, 49, 20–33. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2015.02.004>
- Gregoratti, Catia ja Raphael, Riya. 2019. The historical roots of a feminist “degrowth”: Aria Mies’s and Marilyn Waring’s critiques of growth. Teoksessa Ekaterina Chertkovskaya, Alexander Paulsson ja Stefania Barca (toim.), *Towards a political economy of degrowth*. Lontoo: Rowman & Littlefield Publishers, 83–98.
- Houtbeckers, Eeva, Ahvenharju, Sanna, ja Heikkurinen, Pasi. 2020. Pääkirjoitus: Kohtuullistamalla toivottuun tulevaisuuteen. *Futura*, 39:3, 3–9.
- ISEE & Degrowth Conference 2021. 2021. Plenary: Mainstreaming a new economics: Levers for change in a post-COVID economic recovery. Youtube, 17.8.2021. https://youtu.be/2tN_kqrIxlq [Viitattu 26.11.2021]
- Jälkipörssi. 2020. Vastaamon tietomurto. Yritysten vastuu työntekijöistään. EU etsii rahaa työllisyystoimiin. *Yle*, 21.10.2020. <https://areena.yle.fi/1-50664561>
- Joutsenvirta, Maria, Hirvilampi, Tuuli, Ulvila, Marko ja Wilén, Kristoffer. 2016. *Talous kasvun jälkeen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kainulainen, Pauliina. 2005. *MAAN VIISAUS. Ivone Gebaran ekofeministinen käsitys tietämisestä ja teologiasta*. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 13. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kallis, Giorgos, Kerschner, Christian ja Martinez-Alier, Joan. 2012. The economics of degrowth. *Ecological Economics*, 84, 172–180. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.08.017>
- Kohtuusliike. 2021. Kohtuusliike. <https://kohtuusliike.fi> [Luettu 26.11.2021]
- MacGregor, Sherilyn. 2017. Gender and environment: An introduction. Teoksessa Sherilyn MacGregor (toim.), *Routledge handbook of gender and environment*. Lontoo: Routledge, 1–24.
- Mellor, Mary. 2006. Ecofeminist political economy. *International Journal of Green Economics*, 1:1–2, 139–150. <https://doi.org/10.1504/IJGE.2006.009341>
- Mellor, Mary. 2017. Ecofeminist political economy: A green and feminist agenda. Teoksessa Sherilyn MacGregor (toim.), *Routledge handbook of gender and environment*. Lontoo: Routledge, 86–100.
- Mies, Maria ja Shiva, Vandana. 2014. *Ecofeminism*. Lontoo: Zed Books.
- Mikola, Elina ja Saikkonen, Enni. 2020. Conference Report – Beyond Growth – Indicators and politics for people and planet. https://fingo.fi/wp-content/uploads/2020/10/beyondgrowth_raportti_web.pdf [Luettu 20.5.2021]

- Muraca, Barbara. 2012. Towards a fair degrowth–society: justice and the right to a ‘good life’ beyond growth. *Futures*, 44:6, 535–545.
<https://doi.org/10.1016/j.futures.2012.03.014>
- Oksala, Johanna. 2018. Feminism, capitalism, and ecology. *Hypatia*, 33:2, 216–234. <https://doi.org/10.1111/hypa.12395>
- Paavilainen, Aleks. 2022. Sosialisaatio ja varhaiskasvatus kapitaloseenin aikakaudella: ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki. *Kasvatus & Aika*, 16:3, 9–24. <https://doi.org/10.33350/ka.111727>
- Paulson, Susan. 2017. Degrowth: culture, power and change. *Journal of Political Ecology*, 24:1, 425–448. <https://doi.org/10.2458/v24i1.20882>
- Paulson, Susan, Dengler, Corinna, Gerner, Nadine, Sonetti Gonzalez, Taiz, Hansen, Lina, Mookerjea, Sourayan ja Saave, Anna. Tulossa. Why are feminist perspectives, analyses and actions vital to degrowth? *Degrowth*.
- Plumwood, Val. 2002. *Environmental culture: the ecological crisis of reason*. Lontoo: Routledge.
- Rockström, Johan, Steffen, Will, Noone, Kevin, Persson, Åsa, Chapin, Stuart F., Lambin, Eric F., Lenton, Timothy M, Scheffer, Marten, Folke, Carl, Schellnhuber, Hans Joachim, Nykvist, Björn, de Wit, Cynthia A., Hughes, Terry, Leeuw, Sander van der, Rodhe, Henning, Sörlin, Sverker, Snyder, Peter K., Costanza, Robert, Svedin, Uno, Falkenmark, Malin, Karlberg, Louise, Corell, Robert W., Fabry, Victoria J., Hansen, James, Walker, Brian, Liverman, Diana, Richardson, Katherine, Crutzen, Paul ja Foley, Jonathan A. 2009. A safe operating space for humanity. *Nature*, 461, 472–475.
<https://doi.org/10.1038/461472a>
- Saave, Anna ja Muraca, Barbara. 2021. Rethinking labour/work in a degrowth society. Teoksessa Nora Räthzel, Dimitris Stevis ja David Uzzell (toim.), *The Palgrave handbook of environmental labour studies*. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 743–767.
- Salleh, Ariel. 2009. Ecological debt: embodied debt. Teoksessa Ariel Salleh (toim.), *Eco-sufficiency & global justice*. Women write political ecology. (pp. 1–40). Lontoo: Pluto Press, 1–40.
- Salleh, Ariel. 2017. *Ecofeminism as politics: nature, Marx, and the postmodern*. 2. painos. Lontoo: Zed Books.
- Sturgeon, Noël. 1997. *Ecofeminist natures: race, gender, feminist theory and political action*. Lontoo: Routledge.

- Suopajarvi, Tiina. 2009. *Sukupuoli meni metsään: Luonnon ja sukupuolen polkuja metsäammattilaisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Warren, Karen. J. 2000. *Ecofeminist philosophy: a western perspective on what it is and why it matters*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Lektio

Kohti startup-Suomea?

Henri Koskinen, valtiotieteiden tohtori, erikoistutkija, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Avainsanat: yrittäjyys, startup-yrittäjyys, tietotalous

<https://doi.org/10.51810/pt.119525>

Marraskuussa 2015 *Helsingin Sanomissa* julkaistussa artikkelissa Timo Tuomi, tuusulalainen autokauppias, osallistui Slushiin, suomalaiseen ja nopeasti kansainvälistyneeseen startup-tapahtumaan, joka järjestetään vuosittain Helsingin messukeskuksessa (Ala-Kivimäki 2015). Artikkelissa ja sen kyljessä ilmestyneessä lyhyessä videossa seurataan, miten 65-vuotias Tuomi kiertelee hämärässä, neonvalaistussa messukeskuksessa suu mutrussa ja päätään puistellen. Hän esimerkiksi kommentoi virtuaalitodellisuuslaitteita esittelevää demonstraatiota sarkastisesti sanoen: ”Tämä on näköjään uusi urheilulaji.” Sitten hän hymähtää ja sanoo ”en näe kyllä mitään järkeä tuossa”.

Artikkelin ilmiselvä idea on esittää Tuomi jonkinlaisena vanhan maailman jäänteenä, joka kiertele Slushin edustaman uudenlaisen yrittäjyysmaailman eteisaulassa pääsemättä kuitenkaan kynnystä pidemmälle. Asetelma laajenee myöhemmin symboloimaan koko yrittäjyyden muodonmuutosta Suomessa. Artikkelin päättyy pohdiskeluvaan toteamukseen, että ehkäpä ”sana yrittäjä tuo ihmisten mieleen entistä useammin jotakin, joka nousee Slushista eikä Tuusulasta”. (Ala-Kivimäki 2015.) Yrittäjyys tarkoittaa siis nykyään jotakin muuta kuin mitä Tuomen katsotaan edustavan.

Sosiologian väitöstutkimuksessani *Towards startup-Finland? The Shifting Meanings of Entrepreneurship in Post-industrial Finland* (Koskinen 2022) olen pureutunut siihen,

mitä tuo ”jotakin muuta” on. Tutkimuksessani analysoin yrittäjyydelle annettuja merkityksiä suomalaisten korkeakoulujen yrittäjyystoiminnassa, suomalaisissa 2010-luvun startup-oppaissa ja -tietokirjoissa sekä Suomen hallituksien ohjelmissa vuosilta 1979–2015. Lähestymistapani on ollut diskurssianalyttinen: olen pyrkinyt perkaamaan, millaisia erilaisia merkityksiä yrittäjyys aineistoistani saa. Tutkin, millainen niin sanottu ihanneyrittäjä aineistoista hahmottuu, millaista todellisuutta aineisto yrittäjyyden ympärille rakentaa ja millaiset asiat jäävät tästä todellisuudesta pois. Tutkimukseni tarkastelee yrittäjyyden merkitysten muutoksia osana laajempaa poliittista ja taloudellista murrosta.

Yrittäjyyden monitulkintaisuus

Helsingin Sanomien artikkelissa yrittäjyyden ”jokin muu” tarkoittaa tietysti startup- eli kasvuyrittäjyyttä. Se ymmärretään yleensä nopeaa kasvua tavoittelevaksi teknologia- tai palveluyrittäjyydeksi, jota luonnehtivat uudet innovaatiot, tuotteet ja palvelut, nopea ja tempoileva tuotekehitys sekä ulkopuolisen sijoituspääoman haaliminen yrityksen toiminnan takaamiseksi. Tällaisena se on pääpiirteittäin ymmärretty myös aihepiirin tutkimuksessa (ks. esim. Maliranta ym. 2018).

Startup-termin käyttö on yleistynyt 2000- ja 2010-luvuilla. Viimeistään piilaaksolaisten teknologia- ja alustayhtiöiden, kuten Facebookin ja Instagramin, taksipalvelu Uberin sekä majoituspalvelu Airbnb:n, maailmanvalloituksen jälkeen startup-yrittäjyys on alkanut tarkoittaa hiukan epämääräisesti korkean osaamisen riskialtista ja innovatiivista yrittäjyyttä sekä toisaalta yrityskulttuuria, jossa korostuu epämuodollisuus, visionäärimäisyys, intohimo ja työlle omistautuminen.

Startup-yrittäjyydellä on myös merkittävä kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuus. Suomalaiset kasvuyrittäjät ovat pyrkineet esiintymään uudistajina, ja startup-maailmassa alleviivataan kapina-asennetta perinteistä yritysmaailmaa kohtaan. Kyse on siksi paitsi yrittäjyydestä myös yhteiskunnallisesta liikehinnästä, joka tähtää kulttuuriseen muutokseen. Kuten Slush-tapahtuma nettisivuillaan toteaa, tapahtuman alkuperäisenä tavoitteena oli muuttaa asenteita yrittäjyyttä kohtaan.

Tämä uudistus- ja edistämisretoriikka tuntuu hiukan hassulta, koska viimeisen noin 25 vuoden aikana yrittäjyyttä on niin Suomessa kuin maailmallakin toisteltu kaikissa mahdollisissa yhteyksissä. Yrittäjyyttä ovat kilvan edistäneet ja ylistäneet kansainväliset toimijat, kuten Euroopan unioni ja taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD, kotimaiset poliittiset puolueet, kunnat, työ- ja elinkeinopalvelut, koulutusjärjestelmä sekä työnantajien ja työntekijöiden etujärjestöt. Tästä pääsemme tärkeän kysymyksen äärelle: mitä ”yrittäjyys” näiden erilaisten tahojen tulkinnoissa oikeastaan tarkoittaa?

On selvää, että yrittäjyys on muutakin kuin vain työmarkkina-asema, kuten startup-yrittäjyyden kulttuurinmuutospuhe antaa ymmärtää. Viimeaikainen kriittinen yhteiskuntatieteellinen tutkimus on osoittanut, että yrittäjyyden käsite on laajentunut tarkoittamaan eräänlaista kaikenkattavaa ja yleispätevää elämänasennetta, mentaliteettia ja olemisen tapaa. Tutkimuksessa puhutaan *itsen yrittäjyydestä*: oma itse nähdään yrityksenä, ja yrittäjämäisesti käyttäytyminen ja ajattelemisen ovat sopivia ja tarpeellisia missä tahansa tilanteessa. (Esim. Bröckling 2016; Pyykkönen 2014.) Tämä on väljentänyt yrittäjyyden merkitystä ja tehnyt siitä joustavan sanan, jota voi käyttää monenlaisiin, keskenään ristiriitaistenkin päämäärien ajamiseen ja perustelemiseen. Yrittäjyys tuntuu olevan kuin saippuaa: se liukenee kaikkeen, mutta siitä on hyvin vaikea saada kiinni.

Silmiinpistävästi yrittäjyys tuntuu kuitenkin aina olevan lähtökohtaisesti positiivista, mikä tarkoittaa, että sen edistäjä tekee automaattisesti hyvää työtä. Siksi yrittäjyyden puolesta voivat puhua niin monenlaiset eri tahot. Tutkimuksessani totean, että yrittäjyys on *epämääräisen positiivista*: se on melko tarkentumaton mutta yhtä kaikki hyvä asia.

Samaan aikaan on kuitenkin selvää, että yrittäjyys on myös työmarkkina-asema. On siis ihmisiä, jotka ovat yrittäjiä eivätkä esimerkiksi palkansaajia. Suomessa yrittäjiä on noin 13 %:a kaikista työllisistä. Pahaksi onneksi yrittäjyys on kovin monitulkintainen ja laeva käsite myös työmarkkinoilla. Yrittäjyys tilastollisessa mielessä ymmärrettynä pitää sisällään niin maanviljelijät kuin toisia työllistävät työnantajayrittäjät sekä niin kutsutut itsensä työllistäjät eli muun muassa freelancerit ja itsenäiset ammatinharjoittajat. Yrittäjiä on kaikilla aloilla ja kaikissa tuloaluokissa, ja ylivoimaisesti suurin osa yrittäjistä on yksinyrittäjiä. (Ks. Pärnänen ja Sutela 2018.)

Työmarkkinoilla yrittäjyys siis viittaa hyvin monenlaisissa tilanteissa oleviin ihmisiin, joilla ei ole keskenään välttämättä muuta yhteistä kuin se, että heitä ei luokitella palkansaajiksi. Suomi on perinteisesti ollut hyvin palkan- saaja- ja palkkatyövaltainen maa, jonka yhteiskunta on pitkälti muotoutunut työmarkkinajärjestöjen, suuryritysten ja valtion välisessä vuorovaikutuksessa erityisesti 1900-luvun puolivälin jälkeen. Tätä taustaa vasten yrittäjät ovat ikään kuin välimaastossa – ainakin, jos ajattelemme yksittäisiä yrittäjiä.

Yrittäjyyden monitulkintaisuus ei lopu vielä tähänkään. Viime vuosien aikana ovat lisääntyneet työllisyyden muodot, jotka putoavat ikään kuin yrittä- jyyden ja palkkatyön väliin. Niistä on vaikea sanoa, ovatko ne jompaakumpaa vai molempia yhtä aikaa. Hyvä esimerkki tästä on viime aikoina julkisuu- dessa käyty keskustelu niin sanottujen ruokalähettien asemasta. Ruokalähetit tekevät työtään ikään kuin yrittäjinä, vaikka työnsä piirteiden perusteella heidän asemansa muistuttaa kovasti palkansaajaa. Alustayhtiöt, joiden kautta he työskentelevät, voidaan hyvin perustein samaistaa työnantajaan tai sitten olla samaistamatta.

Yrittäjyyden laajennetun merkityksen ja keskenään hyvin hajanaisen ja monitulkintaisen todellisuuden välillä on siis ristiriita. Oman lisänsä tähän tuo startup-yrittäjyys, joka ei sekään ole yksiselitteinen ilmiö. Tuntuukin siksi hedelmälliseltä lähestyä startup-yrittäjyyttä niin sanotun itsen yrittäjyyden näkökulmasta: millaiseksi hahmoksi startup-yrittäjä voidaan ymmärtää erityi- sesti Suomessa, ja mitä tästä seuraa?

Startup-yrittäjyys poliittisessa taloudessa

Tutkimuksessani kysyn, miten startup-yrittäjyyttä voidaan ymmärtää osana laajempia yhteiskunnallisia rakenteita ja muutoksia. Startup-yrittäjyys näyt- täytyy Suomessa tyypillisesti historiattomana. Sitä määrittävät uutuus, tulevaisuusorientaatio, vallankumouksellisuus ja perinteidenvastaisuus, jotka ilmenevät yrittäjien kapinallisuutena ja kuvia kumartelemattomuutena. Kasvuyrittäjät ikään kuin tulevat ja jättävät vanhan maailman taakseen. Tätä kertomus autokauppias Tuomen retkestä Slushiin kuvastaa hyvin.

Sosiologina minulle on kuitenkin selvää, että ilmiöt eivät ole historiattomia tai synny tyhjiössä. Päinvastoin ilmiöt kehkeytyvät tietystä ajassa ja paikassa,

osana jotakin yhteiskunnallista tilannetta, kehityskulkua ja valtasuhteita. Ilmiöiden merkityksestä ja tulkinnoista käydään jatkuvaa yhteiskunnallista kamppailua ja neuvottelua. Tutkimukseni tavoite onkin ollut suhteellista ja ryhdistää startup-yrittäjyyttä. Päädyin siksi tarkastelemaan sitä, miten yrittäjyydelle annetut merkitykset ovat muuttuneet siirryttäessä niin sanottuun jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Jälkiteollisella viitaan 1900-luvun puolivälin jälkeen alkaneeseen kehitykseen, jossa teollisuuden asema taloutta, yhteiskuntaa ja työtä määrittävänä asiana väistyy palveluiden tieltä.

Tutkimuksessani havaitsen, että hallitusohjelmissa yrittäjyys alkaa muuttaa 2000-lukua lähestyttäessä muotoaan. Muutos on vähittäinen mutta selkeä: vielä 1980-luvulla yrittäjyydestä ei juuri puhuta kuin harvakseltaan, ja huomio on etupäässä pienten ja keskisuurten yritysten toimintaedellytyksissä ei niinkään yrittäjyyteen kannustamisessa. 1990-luvun alussa ja 2000-luvun kuluessa yrittäjyys aletaan nähdä yhä enemmän innovatiivisena, korkean osaamisen toimintana, joka luo talouskasvua. Kasvuyrittäjyydelle annetaan merkittävä rooli, ja poliittisen puheen ”yrittäjä” alkaakin muistuttaa innovatiivista startup-yrittäjää.

Samalla yrittäjyys irtautuu työmarkkinoiden viitekehuksesta, ja sen merkitys laajenee tarkoittamaan kaikilta kansalaisilta odotettavaa käyttäytymismallia ja ajattelutapaa. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tätä on kutsuttu *yrittäjä-kansalaisuudeksi*. Ihannekansalainen on vastuullinen, aktiivinen toimija, joka vastaa itse omasta hyvinvoinnistaan, toimeentulostaan ja elämänsä järjestämisestä. Valtio siirtyy taustalle, mitä on kuvattu esimerkiksi valmentajavaltion käsitteellä. (Esim. Saarinen ym. 2014.)

Voimme siis tarkastella 2010-luvun taitteessa julkisuuteen ponnahtanutta startup-yrittäjyyttä osana laajempaa yrittäjyyden muutosta. Muutosta voidaan ymmärtää niin sanotun tietotalouden kautta. Tietotaloudessa valtioiden kilpailukyky rakentuu tiedon luomisen, käsittelyn, analysoinnin, jakelun ja muokkaamisen varaan. Talous ja kilpailukyky perustuvat enemmän aineettomiin hyödykkeisiin, kuten palveluihin, innovaatioihin ja kokemusten tuottamiseen. (Esim. Brunila ym. 2015.)

Suomi on 1980-luvun taitteesta alkaen määrätietoisesti siirtynyt kohti tietotaloutta poliittisin päätöksin. Esimerkiksi koulutuspolitiikkaan ja väestön koulutustasoon on panostettu, samoin yritysten tutkimus- ja kehitystyöhön. 1990-luvun lama toimi kynnyksenä, jonka jälkeen tietotalousajattelu nousi

vallalle käsi kädessä Nokian siivittämän, korkeaan osaamiseen perustuvan kansallisen menestyksen kanssa. Tietotaloudessa yrittäjyys siirtyy työmarkkinoilta ihmisten korvien väliin. Kyky innovoida, luoda ja konseptoida näytättyy yrittäjyyden edellytyksenä, mikä vaatii panostamista *potentiaaliseen yrittäjyyteen* eli ihmisten kykyyn keksiä ja ryhtyä yrittäjiksi.

Korkeakoulut on tietotaloudessa varsin ymmärrettävästi kytketty tiiviisti osaksi kansallista kilpailukykyä. Viime vuosina korkeakoulut ovatkin pyrkineet edistämään yrittäjyyttä monin tavoin. Yrittäjyysaiheisia opintoja tarjotaan tieteenalaan katsomatta, ja korkeakoulujen yhteyteen on perustettu erilaisia yritys-kiihdyttämöjä, -hautomoita ja -yhteisöjä. Yrittäjyyden edistämistä luonnehtii poikkitieteellinen yhteistyö yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välillä, korkeakoulujen ja elinkeinoelämän välillä sekä henkilökunnan ja opiskelijoiden välillä.

Startup-yrittäjän hahmon muodostuminen

Tutkimuksessani olen pohtinut yrittäjyyden merkityksiä korkeakoulujen yrittäjyystoiminnassa. Etsin ”ihanneyrittäjää” yrityshautomoiden, -kiihdyttämöjen ja yhteisöjen verkkosivuilta ja toimintakuvauksista. Havaitsin, että – tietotalouteen sopivasti – yrittäjyys on näissä ympäristöissä ennen kaikkea startup-yrittäjyyttä mutta ei välttämättä yrityksen perustamisen mielessä vaan asenteen, olemisen tavan eli ”itsen yrittäjyyden” mielessä. Yrittäjyys on intohimoista oman vision etsimistä ja edistämistä sekä luovaa itsensä toteuttamista. Samalla yrittäjyys on kivaa ja rentoa tiimityötä, yhdessäoloa ja innostumista yhdessä toisten kanssa.

Yrittäjä on siis paitsi intohimoinen visionääri myös rento ja leikkisä tiimipelaaja. Katsonkin, että korkeakoulujen tuottama yrittäjyys on rentoa yhdessäoloa vakavin tavoittein, ja tällaista identiteettiä tarjotaan hautomoissa vierailleville opiskelijoille ja henkilökunnalle. Kuva myös vastaa sitä ihanneyrittäjää, jollainen muodostuu analysoimistani suomalaisista startup-oppaista ja -tietokirjoista.

Rento asenne yrittäjyyteen on startup-yrittäjyyden keskeinen piirre, ja sen voi nähdä alussa kuvaamani Slushin yrittäjyysasenteiden muuttamistavoitteen ytimessä. Asenne tiivistyy suhtautumisessa epäonnistumiseen. Kasvuyrittäjien

puheenvuoroissa tärkeää on ollut epäonnistumisen kulttuurinen uudelleenkirjoittaminen. Epäonnistumisesta tulee tehdä sallitumpaa ja arkipäiväisempää kuin mitä se nyt on – ei ainoastaan startup-yrittäjien kohdalla vaan koko yhteiskunnassa.

Hyvä esimerkki tällaisesta on Supercell-peliyhtiöön liitetty epäonnistumisen juhlimiskulttuuri. Supercellissä on käytäntönä, että aina, kun joku projekti kaatuu tai epäonnistuu, siihen osallistunut tiimi saa samppanjaa. Tämä käytäntö tuodaan esiin useissa tutkimissani startup-kirjoissa, ja siitä on vuosien varrella kirjoitettu useita lehtijuttuja. Epäonnistumisesta samppanjaa -käytäntöä voi tulkita epäonnistumisen karnevalisointina ja siihen liitetyn häpeällisyyden uudelleenkirjoittamisena. Alussa esittelemäni artikkelin autokauppiasyrittäjä Tuomi ilmentää hyvin erilaista suhtautumista epäonnistumiseen ja yrittäjyyteen ylipäänsä. Hän puhuu yrittäjien lainsuojattomuudesta ja kehottaa, että yleisö ei missään nimessä ryhtyisi yrittäjiksi. Tätä taustaa vasten Tuomi saa esittää perinteisen yrittäjän osaa, jota vasten startup-yrittäjyys piiryy.

Analysoidessani yrittäjyyden puhetapoja aineistona käyttämässäni suomalaisessa populaarissa startup-kirjallisuudessa havaitsin, että kasvuyrittäjyys näyttäytyy vastakkaisena paitsi niin sanotulle perinteiselle yrittäjyydelle myös suomalaisuudelle ylipäättään. Kirjoissa alleviivataan sitä, miten suomalaisuus on startup-yrittäjyydelle vastahankaista, esimerkiksi näin:

Startup-buumi on tehnyt paljon hyvää myös muulle suomalaiselle yrittäjyydelle. – – Myös suomalaisten yrittäjien myyntipuheista on karissut turhaa nöyryyttä. Lavalle nouseva tuotekehitysinsinööri ei enää ylistä tuotettaan mumisemalla ”ei se ihan paska ole”. Nyt yrittäjät kertovat perustaneensa startupinsa muuttaakseen maailmaa ja ihmisten elämää. (Järvinen ja Kari 2017, 34.)

Katkelman luomassa maailmassa startup-yrittäjyys on siis jo muuttanut Suomea parempaan suuntaan. Tällaisia vastaavia pätkiä on tutkimissani kirjoissa paljon. Tulkitsenkin, että startup-yrittäjyys ”kotoutetaan” Suomeen, eli se muokataan muotoon, joka on ymmärrettävä suomalaisesta näkökulmasta käsin. Paradoksaalisesti siis startup-yrittäjyys kotoutetaan Suomeen alleviivaamalla ilmiön vierautta ja ulkopuolisuutta suhteessa ”perinteiseen suomalaisuuteen”. Samalla kasvuyrittäjyys tulee esitetyksi välttämättömänä suuntana uudessa,

Nokian romahduksen jälkeisessä todellisuudessa. Tästä syntyy tarve muuttaa suomalaista yhteiskuntaa ja mielenmaisemaa startup-yrittäjyydelle suotuisammaksi. Suomalaisuudessa nähdään kuitenkin myös myönteisiä puolia, kuten koulutusjärjestelmä, joka mahdollistaa korkean osaamisen, ja suomalainen sisu ja rehellisyys, jotka voidaan hyvin yhdistää kasvuyrittäjyyden vaatimaan intohimoon.

Tämän perusteella voimme siis summata startup-yrittäjän ihannehahmon seuraavalla tavalla: hän on innovatiivinen osaaja, joka tuo yrittämisellään Suomeen kansainvälistä pääomaa ja vie yrittäjyyttä uuteen suuntaan. Hän on intohimoinen, periksi antamaton visionääri ja toisaalta myös innostuva ja innostava tiimipelaaja. Tämän hahmon rinnalla *Helsingin Sanomien* artikkelin Tuomi saa esittää ”toisen” osaa: hän on se vanha, kaavoihin kangistunut ja penseä hahmo, josta suomalaisen yrittäjyyden on hyvä päästä pois. Startup-yrittäjyys on siis jo muuttanut sitä, miten yrittäjyys käsitetään Suomessa, vaikka, kuten tutkimuksessani esitin, ilmiöllä on huomattavasti pidemmät juuret suomalaisessa poliittisessa taloudessa.

Kun yrittäjyys ymmärretään ennemminkin metaforisena käsitteenä puhtaan työmarkkinatoimijuuden sijaan, voidaan sanoa, että kasvuyrittäjyys tuo ja on tuonut uusia sävyjä tuohon metaforisuuteen. Lisäksi koska yrittäjyys ulottuu kaikkialle, voidaan ajatella, että startupmaista toimijuutta vaaditaan jossain määrin meiltä kaikilta.

Yrittäjyys on kuitenkin Suomen työmarkkinoilla sisäisesti valtavan hajanaista, kuten alussa kuvasin. Startup-yrittäjiä ja -yrityksiä on lopulta vähän, vain joitakin prosentteja vuosittain perustettavista yrityksistä. Näistäkin suurin osa jää lopulta lyhytaikaiseksi rakennelmaksi, jonka maailmanvalloitus jää toteutumatta. Epäonnistumisen glorifiointi onkin startup-maailmassa välttämättömyyden tekemistä hyveeksi, sillä suurin osa kasvuyrityksistä epäonnistuu. Woltin ja Supercellin kaltaiset menestystarinat ovat enemmän poikkeuksia kuin sääntöjä. Startup-yritysten merkitys työmarkkinoiden ja talouden kokonaisuudessa on ilmiön julkista näkyvyyttä paljon pienempi. Siksi on tärkeää tarkastella kriittisesti sitä, mitä yrittäjyydellä missäkin yhteydessä tarkoitetaan ja millaisten tavoitteiden ajamiseen sitä käytetään.

Lähteet

- Ala-Kivimäki, Petteri. 2015. 42 vuotta toiminut autokauppias Slushissa: Älä vaan lähde yrittäjäksi. *Helsingin Sanomat*, 16.11.2015. <https://www.hs.fi/ilta/art-2000002866757.html> [Luettu 23.5.2021]
- Brunila, Kristiina, Onnismaa, Jussi ja Pasanen, Heikki (toim.). 2015. *Koko elämä töihin — Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino.
- Bröckling, Ulrich. 2016. *The entrepreneurial self. Fabricating a new type of subject*. Lontoo: Sage.
- Järvinen, Mikko ja Kari, Matti. 2017. *Yritä, erehdy, onnistu. Helppo opas yrittäjyyteen*. Helsinki: Otava.
- Koskinen, Henri. 2022. *Towards startup-Finland? The shifting meanings of entrepreneurship in post-industrial Finland*. Turku: Turun yliopisto.
- Maliranta, Mika, Pajarinen, Mika ja Rouvinen, Petri (toim.). 2018. *Startupit kansantaloudessa*. Helsinki: Taloustieto Oy.
- Pyykkönen, Miikka. 2014. *Ylistetty yrittäjyys*. SoPhi 127. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pärnänen, Anna ja Sutela, Hanna. 2018. *Yrittäjät Suomessa 2017*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Saarinen, Arttu, Salmenniemi, Suvi ja Keränen, Harri. 2014. Hyvinvointivaltioista hyvinvoivaan valtioon: hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 79:6, 605–618.

Kirja-arvio

Olipa kerran sienä kapitalismin raunioissa

Anna Ilona Rajala, *Doctor of Philosophy, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto*

Anna Lowenhaupt Tsing: *Lopun aikojen sienä. Elämää kapitalismin raunioissa*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Tutkijaliitto: Helsinki, 372 sivua, 2015/2020.

Avainsanat: antroposeeni, kapitalismi, posthumanismi, prekariaatti, tuotantoketjut

<https://doi.org/10.51810/pt.112312>

Anna Lowenhaupt Tsingin kirjassa *Lopun aikojen sienä. Elämää kapitalismin raunioissa* (2015/2020) seurataan sientä nimeltä matsutake eli tuoksuvalmuska. Matsutake johdattaa lukijan kapitalismin reunamille ja sen raunioille sekä pohtii elämän mahdollisuutta ihmisen aikaan saamasta tuhosta huolimatta. Kirja perustuu Tsingin matsutakesatokausina vuosina 2004–2011 tekemään etnografiseen kenttätööhön, jossa hän seurasi matsutaken poimijoita ja välittäjiä siellä, missä matsutake kasvaa, sitä kaupataan ja sillä lopulta herkutellaan: Yhdysvaltain Oregonin ja Suomen Lapin metsissä, Kiinan Yunnanissa ja Japanissa. Tsing on myös haastatellut tutkijoita ja metsänhoitajia edellä mainittujen paikkojen lisäksi Kanadassa, Tanskassa, Ruotsissa ja Turkissa.

Kirjan analyysimenetelmät ja kirjoitusote sulautuvat toisiinsa metodologisesti: siinä missä havainnointi, kenttätö ja tieteellinen tieto ovat olennaisia osia Tsingin tutkimusta, myös maisemien tarinoiden kirjoittaminen sekä perinnetiedon ja muunlaisen ei-tieteellisen tietämisen ja olemisen tavat muodostavat kirjan kerroksittaisen tarinavyyhdin. Tätä vyyhtiä kirjoittaessaan (ja lukijan lukiessa) Tsingin (ja lukijan) ymmärrys matsutakesta ja

sen kanssa yhteistoimivista inhimillisistä ja ei-inhimillisistä elämänmuodoista alkaa avautua sommitelmaksi. Tsing kehittää samalla sommitelmaansa nojaten talouden analyysiin soveltuvia peruskäsitteitään (Tsing 2015/2020, 9), jotka tarjoavat käyttökelpoista sanastoa kapitalismin analyysille sienimetsän ulkopuolellakin.

Kirjan käsitteellinen anti on palmikoitu rikkaan etnografisen aineiston sekaan, mikä tekee matsutakesta kiehtovan seurattavan. Matsutake on monta asiaa yhtäaika: Se on ihmisen aikaansaaman tuhon tulos, ja se kasvaa ainoastaan ihmisen dramaattisesti muuttamassa ympäristössä. Se on maailman kallein sieni. Erityisesti Japanissa se on gourmet-herkku ja arvostettu lahja. Japanissa siihen liittyy myös nostalgian kaipuu, sillä matsutakesta on tullut harvinainen. Sen kerääminen on prekaaria työtä, koska sienikausien tuotto on arvaamattomaa. Silti sienien kerääjille matsutake on vapauden symboli. Tsingille matsutake ja sen ympärille asettuva talous on kapitalismin analyysin väline. Kaikissa olomuodoissaan matsutake kertoo tarinaa kapitalismin suuren edistystarinan jälkeen jättämistä sotkuista. Se kertoo prekaarista eli epävarmasta ja muiden armoilla olevasta elämästä sekä kapitalismin reunamilla tapahtuvasta *perikapitalistisesta* taloudesta.

Kirjan ensimmäisessä osassa Tsing käsittelee tutkimusotettaan, jonka hän kietoo kuvaukseen antroposeenin aikakaudesta ja ”edistyksen” jälkeensä jättämistä tuhoista. Toisessa osassa Tsing esittelee termin *talteenottokasautuminen*, jota hän havainnollistaa matsutaken ympärille asettuvan perikapitalistisen talouden kautta. Kolmannessa osassa käydään tarkemmin läpi metsien monieliöistä elämää, jossa ihmisen toiminnalla on kautta historian ollut elämää muokkaavia vaikutuksia. Kirjan neljäs osa on lajien välisen yhteistoiminnan ja yhteisvaurauden puolustus. Kirjan argumentin tai rakenteen tiivistäminen on haastavaa, koska teos koostuu ”lyhyiden lukujen vallattomasta joukosta” (Tsing 2015/2020, 8), jota valokuvat, piirroksot ja kirjoitetut välinäytökset rytmittävät. Väistämättä tällaisesta kirjasta kirjoitettu arvio on vähintään yhtä ”vallaton” ja arvioitsijan uudelleen sommittelema, mutta yksi selkeä näkökulma nousee esille: pohjimmiltaan kirja kertoo prekaarista elämästä.

Prekaaria elämää raunioilla

Jäljittäessään matsutakekauppaa ja metsien ekologiaa Tsing tarkastelee sienestäjien prekaaria toimeentuloa ja metsien ekosysteemejä, jotka ovat yhtäältä herkkiä ympäristötuhojen edessä ja toisaalta riippuvaisia ihmisten aiheuttamista häiriöistä. Tässä sommitelmassa yhteen kietoutuneet inhimilliset ja ei-inhimilliset elämänmuodot – puut ja niiden symbioottisienet rihmas-toineen, symbioottisienien symbioottikasvit, kerääjät ja kauppiat, sienien tuoksun perässä kulkevat eläimet ja eläinten perässä kulkevat sieniä etsivät ihmiset, metsurit ja metsähallitukset sekä matsutaketieteilijät – muodostavat *laikuittaisen mosaiikin*, jossa tarkastellaan prekaaria maailmaa ja varallisuuden kasautumista.

Lukija voisi ajatella, että tarinat sienestä, joka tulee toimeen ainoastaan ihmisen rajusti muokkaamissa metsissä, olisivat oikeutus ihmisen sotkuille. Näin ei kuitenkaan ole. Tsingin tarkoitus ei ole oikeuttaa lisätuhoja vaan seurata sientä raunioilla, joista on tullut yhteinen ruma ja mahdoton kotimme. Tämä on haaste, mutta muutakaan vaihtoehtoa ei ole. Tsingin mukaan on pohdittava, kuinka yhteistoiminta voisi tuhon keskellä mahdollistaa selviytymisen:

Vailla edistyksestä kerrottua tarinaa maailmasta on tullut pelottava paikka. Hylätyt rauniot tuijottavat meitä syyttävällä silmällään kaikkien kauhujen keskeltä. On vaikea keksiä, kuinka elää hyvää elämää, saati välttää koko planeetan tuhoutuminen. Onneksi on yhä seuraa, ihmisiä ja ei-ihmisiä. Voimme yhä tehdä tutkimusretkiä hävitettyjen maisemien villiintyneille pientareille – kapitalistisen kurin, skaalautuvuuden ja hylättyjen plantaasien reuna-alueille. Voimme yhä tuntea ympärillämme leijuvan latentin yhteisvaurauden – ja pakenevaisen syksyn tuoksun. (Tsing 2015/2020, 341.)

Vastataksemme haasteeseen ja oppiaksemme tuntemaan maailman, jonka kapitalistinen ”edistys” on meille jättänyt, meidän on ”jäljitettävä hävityksen laikkuja siellä täällä” (emt., 254). Sieni ei pelasta, Tsing (emt., 35) kirjoittaa, ”mutta se saattaa avartaa mielikuvitustamme”.

Metodologisia laikkuja...

Tsingin muodostamasta mosaiikista nousee rikas sanasto – osin aiemmasta lainattu ja osin uudissanoista koostuva – jonka voidaan nähdä muodostavan laikuittaisen tai rihmastomaisen metodologian, jonka avulla Tsing purkaa havaintojaan. Vaikka Tsing painottaa, ettei hänen tutkimuksensa ole skaalattavissa toisiin konteksteihin ja suurempiin mittaluokkiin muuttamatta tutkimuksen viitekehystä, näen teoksen metodologisen käsitteistön olevan hyödyllinen kapitalismin ja globaalien tuotantoketjujen analyysissä matsutakekaupan ulkopuolellakin. Tsingin metodologia on kuin matsutake: se ei ole viljeltävissä, vaan se kasvaa vain tietyissä olosuhteissa. Skaalautuvat ja ei-skaalautuvat ilmiöt eivät kuitenkaan ole toisistaan erillisiä tai riippumattomia. Matsutakekin muodostaa ei-skaalautuvan talousjärjestelmän skaalautuvan tehometsetsätalouden raunioissa. Tsingin käsitteistöön ei tule suhtautua siten, että se ei olisi muokattavissa tai osin korvattavissa käsitteillä, jotka toimivat toisissa konteksteissa paremmin. Tämä pätee toki mihin tahansa teoreettiseen viitekehykseen tai käsitteistöön: dogmaattisuus ei koskaan mahdu samaan lauseeseen kriittisen ajattelun kanssa.

Tsing soveltaa sommitelma-ajattelua, jonka hän asettaa Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (1980) ranskankielisen *agencement*-termin (englanniksi *assemblage*) käännosten ja luonnosten jatkumoon. Tsingin sommitelmat ovat: ”kaikkea sitä mikä kerääntyy johonkin paikkaan mittakaavalla millä hyvänsä. – – [Ne] keräävät elämänmuotoja yhteen ilman, että tällainen vuorovaikutusrakenne olisi oletettava ennalta.” (Tsing 2015/2020, 350.) Metaforana Tsing (emt., 41) käyttää sommitelmalleen musiikista lainattua sanaa *polyfonia*, jossa ”itsenäiset melodiat kietoutuvat yhteen”. Polyfoniasta on erotettavissa erillisiä melodioita, mutta samalla yksittäiset melodiat luovat yhdessä harmonian ja dissonanssin hetkiä.

Polyfonisten ilmiöiden ”kuuntelu” vaatii *havaitsemisen taitoa*, mikä on Tsingille keskeinen metodologinen termi. Havaitsemisen taito edellyttää ymmärrystä, että ilmiö on historiaan – ihmisten tekemään ja ei-inhimillisten toimijoiden historiaan – sidonnainen (emt., 201). Samalla havaitsemisen taito tarkoittaa sitä, että etnografisen ”[t]arinatulvan kuunteleminen ja kertominen on *metodi*” (emt., 57). Historiallisuuden huomioiminen tarkoittaa kohtaamisten pohtimista ja yhteistoiminnan välttämättömyyden tunnustamista.

Yhteistoiminta on työskentelyä yhdessä eroista huolimatta. Ilman yhteistoimintaa me kaikki kuolemme, koska selviytymiseen tarvitaan aina toisia, eikä kukaan tai mikään ole täysin toisista riippumaton (emt., 45–47). Yhteistoimintaan liittyy aina *kontaminaatiota*, joka muuttaa maailmaa: kohtaaminen muuttaa meitä, eikä paluuta kohtamista edeltäneeseen tilaan ole. Yhteistoiminta on rajatonta kuin sienien itiöt, jotka ”avaavat mielikuvituksemme toisenlaiselle kosmopoliittiselle topologialle”. Itiöt ”ovat malli rajattomalle kommunikaatiolle ja ylenpalttisuudelle – spekulaaation ilolle”. (emt., 279.)

Kapitalismi edellyttää, että erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten tilojen välillä tapahtuu *käännöstyötä*. Käännöstyön avulla sijoittajat pystyvät kartuttamaan varallisuuttaan hyväksikäyttämällä luonnon kapasiteettia siten, että kapitalistisen hallinnan ulottumattomissa syntynyt arvo valjastetaan tai otetaan talteen. Esimerkiksi elämä itsessään ei ole kapitalismin tuote. Myös öljy tai kivihiili ovat syntyneet kauan ennen kapitalismia. Silti niiden arvoa valjastetaan jatkuvasti kapitalistisen varallisuuden kasautumisen nimissä: kapitalistista arvoa luodaan ei-kapitalistisista arvontuotantojärjestelmistä, ja tässä arvonnunonissa tarvitaan käännöstyötä. Tätä prosessia Tsing kutsuu talteenotto-kasautumiseksi (*salvage accumulation*). Talteenotto ei kuitenkaan ole mikään ”tavallisen kapitalistisen prosessin päälle liimattu koriste”, vaan ”se kuuluu kapitalismin toimintaperiaatteeseen” (emt., 4). Se kertoo kapitalismin riippuvaisuudesta ei-kapitalistisista arvojärjestelmistä.

Paikkoja, joissa tällaista talteenottoa tapahtuu, Tsing kutsuu *perikapitalistisiksi*. Perikapitalistiset paikat ovat Tsingin mukaan yhtä aikaa kapitalismin sisä- ja ulkopuolella. Niissä ei-kapitalistisen ihmis- ja ei-ihmistoiminnan tuotoksia otetaan talteen kapitalistista kasautumista varten, joka on mahdollista ei-kapitalistisen ja kapitalististen arvojärjestelmien välisen käännöstyön ansiosta. Talteenottokasautumisen ja käännöstyön ansiosta ei-kapitalistiset paikat tulevat osaksi kapitalistisia globaaleja toimitusketjuja (emt., 85).

...kapitalismin kritiikin tueksi

Kovin eksplisiittistä vuoropuhelua aiempien kapitalismin tai kolonialismin kritikoiden kanssa Tsing ei harrasta, vaan hän punoo kritiikkinsä metodologiaansa, jonka rivien välistä on havaittavissa jälkistrukturalistisia sävyjä. Erään

eksplisiittisemmän vuoropuhelun hän kuitenkin käy: onko kapitalismin ulkopuolella mitään? Tsing asettaa tässä vuoropuhelussa J. K. Gibson-Grahamin (1996; 2006) feministisen kapitalismin kritiikin vastakkain Michael Hardtin ja Antonio Negrin (2000) jälkimarxilaista kritiikkiä. Vaikka yhtäältä Gibson-Grahamin talouden monimuotoisuuden esille tuominen antaa Tsingille toivoa, on liian hätiköityä puhua ”jälkikapitalistisesta” politiikasta. Toisaalta Hardtin ja Negrin näkemys, jonka mukaan kapitalismin ulkopuolella ei ole mitään, on taas liian toivoton ja yksipuolinen.

Tsingin käymä teoreettinen keskustelu jää kuitenkin hyvin yksinkertaiseksi, mutta toisaalta se on pragmaattinen. Gibson-Grahamin sekä Hardtin ja Negrin pelaaminen toisiaan vastaan toimii eräänlaisena ääripäiden väliin asettumisen välineenä, josta Tsing johtaa perikapitalismin käsitteensä. Kapitalismissa on ei-kapitalistisia paikkoja, mutta samalla perikapitalismi huomioi, ettei kapitalismilta voi täysin suojautua (Tsing 2015/2020, 88). Asiat ja eliöt liikkuvat kapitalistisen ja ei-kapitalistisen talouden välillä toisiaan muovaten ja toisiensa alueille tunkeutuen. Kapitalistiset ja ei-kapitalistiset taloudet ovat siis vuorovaikutuksessa perikapitalistisissa tiloissa. Ei-kapitalistiset taloudet eivät kuitenkaan tarjoa kapitalismille vaihtoehtoa vaan osoittavat *kapitalismin riippuvaisuuden ei-kapitalistisista paikoista* (emt., 89). Näin perikapitalistisen talouden muodot tarjoavat Tsingin mukaan paikan ajatella kapitalismin näennäistä monoliittisuutta ja kyseenalaistamattomuutta toisin: talous on monimuotoinen.

Keskustelussa talouden *monimuotoisuudesta* olisi tuntunut sopivalta laajentaa teoreettista keskustelua eurosentrisen kapitalismikritiikin ulkopuolelle. Viittaus esimerkiksi dekoloniaaliseen kritiikkiin (esim. Grosfoguel 2007; Mignolo 2007) olisi tuntunut sopivalta, sillä Tsingin aineisto on kaikkea muuta kuin eurosentrinen. Hän on lisäksi ollut myös mukana keskusteluissa *plantaasioseenin* (*plantationocene*) käsitteestä Donna Harawayn kanssa (Haraway ym. 2016). Plantaasioseeni antroposeenin ja kapitaloseenin rinnakkaiskäsitteenä keskittää huomion kolonialismin, kapitalismin ja rasismien osuuteen ihmisen aiheuttamassa ympäristötuhossa. Se pyrkii löytämään menneitä ja tulevia vastarinnan muotoja ekstraktivismille, joka on luonnonvarojen riistoon ja raaka-aineiden tuotantoon yksinomaisesti vientiä varten perustuva talousmalli. Ekstraktivismissa tuotannon tehokkuus ylittää tärkeysjärjestyksessä sosiaalisen ja ekologisen kestävyden, ja talousmallissa voitot valuvat tyypillisesti monikansallisten

yhtiöiden taskuihin jättäen paikalliset yhteisöt selviytymään ympäristötuhoista. (Acosta 2011/2013; myös Haraway 2015.) Kapitalismi on yhtä lailla riippuvainen koloniaalisista hierarkioista ja valta-asetelmista (Quijano 2000) kuin ei-kapitalistisista talouksista. Nämä hierarkiat näkyvät myös Tsingin aineistossa, esimerkiksi Yhdysvaltain alkuperäiskansojen maa-omikeuksien menetyksenä, etnisissä hierarkioissa poimijoiden välillä sekä eurooppalaisen kolonialismin kauaskantoisina vaikutuksina muun muassa Kaakkois-Aasiassa. Dekoloniaaliseen kirjallisuuteen ei kuitenkaan kirjassa syvennyttä.

Lopuksi

Anna Tuomikosken suomennos toimii erinomaisesti, ja Tsingin alkuperäiset termit kääntyvät kekseliäästi suomen kielelle. Vahvemmassa teoreettisesta taustasta ponnistavalle lukijalle kirjan etnografinen ote voi olla hienoinen haaste, sillä viittauskäytännöt ovat välillä keveät. Esimerkiksi sommitelman käsitteeseen olisin kaivannut yhtä loppuviitettä laajempaa syventymistä. Sommitelman nimeäminen uudelleen ”polyfoniaksi” ei mielestäni oikeuta sommitelmia koskevan kirjallisuuden lähes täydellistä sivuuttamista. Tästä huolimatta – tai oikeastaan tämän ansiosta – kirjaa voi suositella laajalle lukijakunnalle myös tutkijakunnan lisäksi, sillä sen kirjoitusote on mukaansa tempaava eikä raskaita akateemisia keskusteluja juuri käydä läpi.

Poliittisen talouden tutkimukselle Tsingin metodologiset huomiot tarjoavat mahdollisuuksia. Näistä minulle ylivoimaisesti mielenkiintoisin on perikapitalismin käsite ja siihen olennaisesti liittyvät käsitteet talteenotto-kasautuminen ja käännoistyö. Nämä käsitteet ovat nähdäkseni käyttökelpoisia muidenkin globaalien tuotantoketjujen, kuten globaalien hoivaketjujen, analyysissä. Perikapitalistinen analyysi voisi esimerkiksi kysyä: Millaisia kapitalistisen ja ei-kapitalistisen talouden kohtauspaikkoja löytyy hoivan arjesta? Miten kapitalismista riippumattomia luonnonvaroja tai ihmisruumiin toimintoja voidaan kääntää talteenottokasautumisesta riippuvaisen kapitalismin tarpeisiin? Tsingin sanaston törmäyttäminen toisiin konteksteihin luonnollisesti kontaminoi sen, jolloin perikapitalistinen käsitteistö voi saada yhä uusia merkityksiä.

Lähteet

- Acosta, Alberto. 2011/2013. Extractivism and neoextractivism: two sides of the same curse. Teoksessa Miriam Lang ja Dunia Mokrani (toim.), *Beyond development: Alternate visions from Latin America*. Kääntänyt Sara Shields ja Rosemary Underhay. Amsterdam: Transnational Institute and Rosa Luxemburg Foundation, 61–86. <https://www.tni.org/en/publication/beyond-development> [Luettu 27.1.2022]
- Deleuze, Gilles ja Guattari, Félix. 1980. *Capitalisme et schizophrénie 2: Mille plateaux*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Gibson-Graham, J. K. 1996. *The end of capitalism (as we knew it): A feminist critique of political economy*. Oxford: Blackwell.
- Gibson-Graham, J. K. 2006. *A postcapitalist politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Grosfoguel, Ramón. 2007. The epistemic decolonial turn: Beyond political-economy paradigms. *Cultural Studies*, 21:2–3, 211–223. <https://doi.org/10.1080/09502380601162514>
- Haraway, Donna. 2015. Anthropocene, capitalocene, plantationocene, chthulucene: Making kin. *Environmental Humanities*, 6:1, 159–165. <https://doi.org/10.1215/22011919-3615934>
- Haraway, Donna, Ishikawa, Noboru, Gilbert, Scott F., Olwig, Kenneth, Tsing, Anna L. ja Bubandt, Nils. 2016. Anthropologists are talking – about the Anthropocene. *Ethnos*, 81:3, 535–564. <https://doi.org/10.1080/00141844.2015.1105838>
- Hardt, Michael ja Negri, Antonio. 2000. *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tsing, Anna Lowenhaupt 2015/2020. *Lopun aikojen sieni. Elämää kapitalismin raunioissa*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Paradeigma-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Mignolo, Walter D. 2007. Delinking: The rhetoric of modernity, the logic of coloniality and the grammar of de-coloniality. *Cultural Studies*, 21:2–3, 449–514. <https://doi.org/10.1080/09502380601162647>
- Quijano, Aníbal. 2000. Coloniality of power and eurocentrism in Latin America. *International Sociology*, 15:2, 215–232. <https://doi.org/10.1177/0268580900015002005>

Kirja-arvio

Kädenojennus maailman muuttajille

Alexi Okkonen, yhteiskuntatieteiden maisteri

Thomas Piketty: *Une brève histoire de l'égalité*. Seuil: Pariisi, 368 sivua. 2021.

Avainsanat: eriarvoisuus, sosialismi, taloushistoria

<https://doi.org/10.51810/pt.120758>

Ranskalainen taloustieteilijä Thomas Piketty jäljittää kirjassaan *Une brève histoire de l'égalité* yhteiskunnallis-taloudellisia edistysaskelia ja viitoittaa tulevien taistojen tietä. Globaali taloushistoriallinen yleiskatsaus tarkastelee oikeusjärjestyksen historiaa kuluneen kahdensadan vuoden ajalta ja havaitsee sen kehittyneen omistamattoman luokan eduksi. Taloudellisen tasa-arvon tarinan huippukohtana Piketty esittää lyhyeksi jääneen mutta vaikutuksiltaan merkittävän tulo- ja varallisuuserojen tasoittumisen kauden (1914–1980). Tuolloin tuotantovälineiden yksityisomistus menetti pyhyytensä ja valtiollisen vallankäytön yksinoikeus lipesi hallitsevan luokan käsistä – tosin vain hetkellisesti. Tilintekoa ja linjan tarkistuksia sisältävää kirjaa voi lukea vuonna 2019 julkaistun *Pääoman ja ideologian (Capital et idéologie)* jälkikirjoituksena.

Tutkimalla luokkasuhteita vertailevasta, pitkän aikavälin näkökulmasta Piketty kyseenalaistaa vallitsevan talousjärjestelmän oikeutuksen. Valtavirta-taloustieteen ajattelukehikosta ponnistava tutkija puhuu yhteiskunnan sosialistisen uudelleenjärjestämisen puolesta. Vapausaate saa Pikettyllä etuliitteen osallistava, jolloin siinä korostuu työelämässä tapahtuvan vallankäytön hajauttaminen.

Raskauttavaa näyttöä vyöryttämällä Piketty hämmästelee tuloeriarvoisuuden jatkuvuutta ja omistuksen äärimmäistä keskittymistä. Varaton puolikas väestöstä on Euroopassa yhä yhtä osaton kättensä töistä kuin teollistumisen alkuaikoina. Eniten omistavan kymmenyksen osuus kaikesta omistettavasta taas on 55 %:a. Kuluneen neljäkymmenen vuoden aikana rikkaimman prosentin kontolle kertynyt kansantulon osuus on ollut kaksinkertainen verrattuna köyhemmän puolikkaan osuuteen.

Pariisilaisen professorin viimeisin teos on tiiviin ilmaisun taidonnäyte. Sen ensimmäinen osa luo katseen menneeseen ja jälkimmäinen tähyää tulevaan. Esitystapa luo vaikutelman yhteiskunnallisten suhteiden historiallisesta ohimenevyydestä. Aiemmista eriarvoisuustutkimuksistaan poiketen aihevalinta suosii – välillä hieman väkinäisestikin – yhteiskunnallisen kehityssuunnan myönteisiä puolia. Voitonvarmuuden rajoilla liikkuvan edistysuskonsa Piketty perustaa yhteiskunnallisen taistelun eteenpäin vievään voimaan. Hänen vakaumuksensa on vanhanaikainen: maailman kulttuurikehityksen päälinja on taistelu yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Pikettyn suuren linjan virstanpylväitä ovat elintason nousu, luku- ja kirjoitustaidon yleistyminen, poliittisten oikeuksien laajeneminen ja ammatillinen järjestäytyminen.

Vastavirtaan

Pikettyn suurteos *Pääoma ja ideologia* sai syytöksiä taivaiden tavoittelusta niin oikealta kuin vasemmalta. Taisteluvälis *Une brève histoire de l'égalité* on avoin vastaus nimenomaan tähän kritiikkiin. Tulos on räjähdysherkkää taloustiedettä, joka on tarkoitettu puhuttelemaan laajempaa lukijakuntaa tutkimuspohjaisuudesta tinkimättä. Piketty ilmaisee pyrkimyksensä irrottaa taloustiede harvainvaltaa puolustavan erityistieteen asemasta varsin voimakkaasti: hän ottaa tehtäväkseen ”taistelun intellektuaalista nationalismia” vastaan tavoitteenaan vapautuminen ”taloudellisen eliitin manipulaatiosta” (Piketty 2021, 46).

Kulkusuunta on siis vastavirtaan. Ele on rohkea ”toisinajattelijaintellektuellilta” (Heiskala 2022, 69), jonka myyntiluvut lasketaan miljoonissa. Toisinajattelijan rooli tosin istuisi tätä nykyä paremminkin hänen vastustajilleen, eriarvoisuuskysymyksen sijoitushan on kohonnut poliittisella agendalla ympäri maailman. Kiinan kommunistisen puolueen pääsihteeri Xi Jinpingin korkeasti arvostaman

sekä niin Maailman valuuttarahasto IMF:n kuin teollisuusmaiden yhteistyöjärjestö OECD:n suosituksissaan siteeraaman taloustieteilijän vaikutusvaltaa on vaikea liioitella. Lieneekö osoitus Suomen valtiollisen elämän taannehtivuudesta, kun kotimainen keskustelu Pikettystä on ollut toistaiseksi vaisua? Oikeisto on kyllä osannut käyttää edukseen (ks. Vartiainen 2020b) Pikettyn havaintoa poliittisen työväenliikkeen luokkakantaisuuden heikkenemisestä. Vasemmisto taas ei ole ymmärtänyt tarttua huippututkijan sille kuin vadilla tarjoamiin ajatuksiin. Näin siitäkin huolimatta, että talousliberaalikin tunnustaa hänen ”häiritsevän relevantin poliittisen sanomansa” (Vartiainen 2020a, 175).

Une brève histoire de l'égalité vahvistaa Pikettyn päivälehtikirjoituksissaan omaksumaa klassisen sosiaalipoliitikon roolia, joka puhuu suuria ”universaalisti suverenismista”, ”sosiaalisesta liittovaltiosta” ja ”yhteiskunnallisen kysymyksen” tärkeydestä mutta välttelee yksiselitteistä päivänpoliittista asemoitumista (ks. Piketty 2022a). Ei käy kiistäminen, etteikö reaalioliittisissa intohimoissaan taitavasti tasapainoilevaa persoonaa pukisi itsenäisen kannanoton ylellisyys. Kaikesta huolimatta Piketty on varsinkin vaalien alla vain vaivoin peitellyt kannatustaan ylintä valtaa kärkevälle Jean-Luc Mélenchonin *La France insoumise* -puolueelle (ks. Piketty 2022b).

Uusin kirja osoittaa tekijänsä aatteellisen kehityksen kallistuskulman jyrkäksi. Hänen kekseliään utooppisen mielikuvituksensa tuotteet sijoituvat reaalisesti olemassa olevien ideologisten vaihtoehtojen ulkopuolelle. On harha-askel nähdä hänet markkinatalouden ”ehdottomaksi kannattajaksi” (ks. Suomela 2021, 75). Vääryyttä Piketylle tekee myös hänen tutkimustyönsä typistäminen tämänhetkisen sosiaalidemokratian puoltolauseeksi (ks. Alaja 2022, 47; Suomela 2021, 72; Tuomala 2022, 59).

Katse olennaiseen eli omistukseen

Pikettyn muutosohjelma marssii kahdelta suunnalta kohti kansanvaltaa. Omaisuudensuojaa esitetään tarkistettavaksi ja omistusmuotoa muutettavaksi veropoliittisin keinoin. Kirjassa hahmotellaan yksityisomistuksesta laadullisesti eroava omistusmuoto, joka ylittäisi julkisen ja yksityisen omistuksen kahdentuman. Kaavailuissaan uusi tilapäiseen hallintaan perustuva omistajuus

ehkäisisi ja lopulta estäisi taloudellisen vallan keskittymisen harvoille. Talouselämä tultaisiin näin vaiheittain ”ei-markkinoistamaan” (Piketty 2021, 341). Verrattaessa päämäärää keinoihin Pikettyn toimintatapa on tyylikkään minimalistinen. Huolimatta jättimäisestä aineistostaan ja järeistä menetelmistään hän ei lyö alas koko vanhaa maailmaa vaan iskee argumentillaan sen varjeluimmille alueille eli tuotantovälineiden yksityisomistukseen ja omistavan luokan etuoikeuksia pyhittävään ideologiaan. Omintakeisella tavallaan Piketty tahtoo maallistaa omistuksen.

Tehtävän vaikeusaste on korkea, ja iloisen yksituumaisuuden sijaan Piketty ennustaa hallitsevan ”eliitin vastarinnan olevan kiertämätöntä” (emt., 25). Tämä on ymmärrettävää, koska hän ei väistä vaikeitakaan johtopäätöksiä. Nykyisen sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen hän nimeää ”uskolonialistiseksi” (emt., 246, 250, 299), minkä pohjimmaisena tarkoituksena hän pitää kansanvallan kaventamista (*pouvoir censitaire*). Sen vallitessa elinkeinoelämän sääntelyn alistaminen suvereenille poliittiselle prosessille on mahdotonta. Yhteiskunnan kampeaminen kestäväälle pohjalle edellyttäisi siksi irtaantumista niin vapaakauppasopimuksista kuin Euroopan unionin perussopimuksistakin (emt., 248). Piketty ei myöskään emmi asettua ristituleen arvostellessaan kehitysyhteistyötä ja sen roolia globaalin etelän valtioiden voimattomuuden ylläpitämisessä. Afrikasta pois siirtyneet pääomavirrat ovat kuluneina vuosikymmeninä olleet keskimäärin kolminkertaiset verrattuna kehitysavun määrään: tutkija näkee kuviossa tekopyhän hurskastelun piirteitä.

Ansiokkaasti Piketty niveltää yhteen sosiaalisen ja ekologisen. Hän muistuttaa, että maapallon väestöstä eniten päästöjä tuottavan kymmenyksen osuus muodostaa lähes puolet kaikista hiilidioksidipäästöistä, kun taas vähemmän päästöjä tuottavan puolikkaan osuus jää kymmenykseen. Väestön rikkain prosentti tuottaa kaksi kertaa enemmän hiilidioksidipäästöjä kuin köyhempi puolikas. Päästövero tulisi tämän johdosta kytkeä tuloveron progressioon niin, että se neutralisoisi pieni- ja keskituloisille haittaverosta aiheutuvan ostovoiman heikentymisen. Erityisen ajankohtainen on Pikettyn ja hänen tutkijaverinsa Lucas Chancelin havainto hiilidioksidipäästöjen rakenteen yhdenmukaistumisesta globaalin etelän ja pohjoisen välillä: maiden sisäinen tuloeriarvoisuus selittää nykyään kaksi kolmasosaa päästöjen jakaantumisesta, kun vielä sukupolvi sitten tilanne oli päinvastainen. Rikkaimpien osuus

päästöistä on lähes kaikkialla kasvanut räjähdysmäisesti, samalla kun kehittyneiden maiden työväenluokan hiilijalanjälki on pienentynyt. (Chancel 2021, 153–154.)

Une brève histoire de l'égalité -teoksen lopputulemat puoltavat paluuta viime vuosisadalla astutulle polulle. Tuolloin demokraattisen valtiojärjestyksen eteneminen ja työväenliikkeen joukkovoima vakiinnuttivat osan vasemmiston ja reformimyrönteisen porvariston saavutuksista yhteiskunta- ja oikeusjärjestykseen. Piketty tähdentää, että tuotantotavan muuttamisessa pysähdyttiin kuitenkin välietapille. Hänen ylistämänsä rikkauksien ”sosialisointi kvasi-konfiskatorisilla veroasteilla” (Piketty 2021, 202) jäi lopulta vaikutuksiltaan ”muodolliseksi” (emt., 217, 253). Piketty kytkee lokakuussa vuonna 1917 luodun ”maailmanhistorian ensimmäisen proletaarivaltion” sosiaalireformismiin vahvistumiseen. Yhteiskunnallisen uudistustyön hyväksyttävyyttä lisäsi eksistentiaalinen uhka, jonka yksityisomistuksen lakkauttanut ja markkinat kriminalisoinut uusimuotoinen valtio kohdisti porvarilliseen yhteiskuntaan. Kiehtovasti Piketty hakee historiallista kiintopistettä myös Ranskan ensimmäisen tasavallan vuosien 1792–1794 egalitaarisesta vaiheesta, jonka menetetyt mahdollisuudet hän projisoi tulevaisuuteen.

Sosialismia tässä ja nyt

Une brève histoire de l'égalité täydentää tekijänsä aiempien tutkimusten ohueksi jäänyttä yhteiskuntateoriaa. Uusimmasta tutkimuksesta esiin nostetaan muiden muassa kansainvälisen politiikan tutkija Sandrine Kott ja omaisuudensuojatulkintoihin erikoistunut oikeustieteilijä Katharina Pistor. Uudemmissa klassikoista Piketty jää kiitollisuudenvelkaan etenkin Karl Polanyille ja Gøsta Esping-Andersenille. Pikettyn aiempaan tuotantoon verrattuna luonteeltaan keskustelelevammassa kirjassa tehdään myönnötyksiä etenkin marxilaiselle kritiikille. Viittaukset Immanuel Wallersteiniin, David Harveyhyn, Ellen Meiksins Woodiin ja vieläpä Vladimir Leniniinkin ovat rikkaus. Poliittika-suositukset saavat niistä selkänöjää.

Piketty on tarkentanut ohjelmaluonnostensa päämääräksi ”kapitalismin lakkauttamisen”, kun vielä aiemmin hän suosi kevyempää ilmaisua ”kapitalismin ylittäminen” (Regards 2019). Kommunismin sijaan hän puhuu

socialismista, minkä hän on perustellut puhtaasti käytännöllisillä syillä: jälkimmäinen on hänen mukaansa ”helpommin pelastettavissa”. Mitä tulee hänen tutkimusmenetelmäänsä, niin sitä hän on luonnehtinut – ilman vähäisintäkään itseironiaa – ”varsin leninistiseksi”. (La Commune CDN Aubervilliers 2019.)

Kumma kyllä kotimainen marxilainen Piketty-vastaanotto ei juurikaan ole tunnustanut tätä lähentymistä marxilaisuuden kanssa. Huomiota on kyllä kiinnitetty käsitteelliseen epäsensitiivisyyteen (Heino 2021) ja teoreettisiin heikkouksiin (Honkanen 2020). Asennoitumista on silti rasittanut paikoitellen mestaroiva suhtautumistapa. Oppikirjamarxismia arvostelevalle Pikettyn silmissä välitöntä ja kertakaikkista omistussuhteiden muutosta vaativat sortuvat seikkailukantaan – äkkijyrkkään malttamattomuuteen (Badiou 2022, 24). Siitä poiketen *Une brève histoire de l'égalité* liikkuu laajemmalla rintamalla: se suhteellistaa omistusoalojen vaikutuksen ja korostaa koulutusinvestointien sekä ideologian itsenäistä merkitystä yhteiskunnallisessa muutoksessa.

Sytä Pikettyn äänenpainoille on hedelmällistä etsiä Euroopan viimeisimmästä sosialistisesta kokeilusta. Ranskalaisten neljänkymmenen vuoden takainen kokemus kansallistamisohjelmalla toimeenpannusta vallankumouksesta ja sen hyllyttämisestä vaaleissa saadusta valtuudesta huolimatta on monille kaihertava muisto (Warner 2022). Innostusta oli herätetty sosialismin lupauksen lunastamisen tunnuslauseella, ”tässä ja nyt” (*ici et maintenant*). Utopismin sijaan Pikettyn sosialismikäsitys on lähtökohdiltaan sukua hänen kanssakansalaistensa silloiselle lähestymistavalle. Valtio- ja puoluejohtaja François Mitterrand tarkoitti sosialismilla ennen muuta valtiovetoista taloutta (Winock 2015, 283). Vaikka omistusregiimin vaihdokseen nojannut hallitusohjelma sisälsi aloitteita tuotantolaitosten itsehallinnosta (emt., 231) voi sen kokonaisuudessaan nähdä jossain määrin laiminlyöneen palkansaajien vallankäyttöön osallistumista työelämässä.

Mitterrandin suuri epäonnistuminen lienee yksi syy siihen, miksi Piketty etsii esimerkkiä Pohjoismaista ja Saksasta. Hänen viehtymyksensä maiden yritysdemokratiaan on kaikkea huolimatta sinisilmäistä. Hän eksotisoi myötämääräämis-oikeutta (*Mitbestimmung*) ja laskee palkanmuodostuksen yrityskoh-
taiselle sääntelylle liian suuria odotuksia. Vaikka Rudolf Meidnerin maininta Pikettyn uusimmassa kirjassa paikkaa ruotsalaisen taloustieteilijän ohittamisesta johtuvaa puutetta, jonka Matti Tuomala (2022, 64) *Pääoma ja ideologia* -kirjassa

havaitsikin, käsittely jää pinnalliseksi. Kansallisesti keskitettyä taloutta arvosteltaessa on lisäksi syytä muistaa, että Meidnerille palkansaajarahastot eivät olleet niinkään elinkeinoelämän kansallistamisen vaihtoehto vaan sitä edeltävä väliaste (Dragsted 2021, 365–366).

Lopuksi

Muutosta toivoville *Une brève histoire de l'égalité* antaa intoa maailman muuttamiseen – ja ajattelemiseen ennen siihen ryhtymistä. Epäajanmukainen optimismi valaa uskoa ei-oikeistolaisen taloudellisen ajattelun ideologisen uusiutumisen mahdollisuuteen. Esimerkillisellä tavalla edistys ja tiede lyövät kättä yhteen Pikettyn tutkijaprofilissa. Yleiskatsauksettomuuden aika yhteiskuntatieteissä voitaisiin viimein julistaa päättyneeksi. Pikettyn tutkimustyö ei ole nostettu nyrkki vaan ojennettu käsi – niin tutkijoille kuin työtätekeville. Jälkikapitalistiselle rakennustyölle Pikettyn antama empiirinen tuki taas on finanssikriisin jälkeisen maailman vankimpia: taloustieteen kirkkain tähti on punainen!

Vaikka Pikettyn irtaantumisstrategia vallitsevasta talousjärjestelmästä on luonnosmainen, on se juuri siksi inhimillinen. Se katsoo eteenpäin ihmispään korkeudelta. Hänen muutosohjelmansa testaaminen käy vain tosioloissa. Suunnitelman toteuttaminen vaatisi useammankin Bastiljin valtaamista. Viimeisen sanan sanomista on odotettava siihen asti.

Lähteet

- Alaja, Antti. 2022. Piketty ja eriarvoisuuden ideologinen luonne. *Tiede & Edistys*, 47:1–2, 47–52.
- Badiou, Alain. 2022. *Remarques sur la désorientation du monde*. Pariisi: Gallimard.
- Chancel, Lucas. 2021. *Insoutenables inégalités. Pour une justice sociale et environnementale*. Pariisi: Les Petits Matins.
- Dragsted, Pelle. 2021. *Nordisk socialisme: På vej mod en demokratisk økonomi*. Kööpenhamina: Gyldendal.

- Heino, Saska. 2021. Käsitteellisestä epämääräisyydestä puuttuvaan selitysvoimaan: Pikettyn Pääoman pääoma. *Poliittinen talous*, 9:1, 139–158. <https://doi.org/10.51810/pt.111104>
- Heiskala, Risto. 2022. Pikettyn kommunistinen manifesti. *Tiede & Edistys*, 47:1–2, 67–71.
- Honkanen, Pertti. O. 2020. Pikettyn vaihtoehdot eriarvoistavalle politiikalle. *Kansan Uutiset*, 13.4.2020. <https://www.ku.fi/artikkeli/4245316-pikettyn-vaihtoehdot-eriarvoistavalle-politiikalle> [Luettu 4.7.2022]
- La Commune CDN Aubervilliers. 2019. Contre-courant du 18/11/19 : Aude Lancelin et Alain Badiou invitent Thomas Piketty. Youtube, 18.11.2019. <https://youtu.be/jCA3nWv1n24> [Viitattu 4.7.2022]
- Piketty, Thomas. 2019. *Capital et idéologie*. Pariisi: Seuil.
- Piketty, Thomas. 2021. *Une brève histoire de l'égalité*. Pariisi: Seuil.
- Piketty, Thomas. 2022a. "L'accord conclu par les partis de gauche marque le retour de la justice sociale et fiscale". *Le Monde*, 7.5.2022. https://www.lemonde.fr/idees/article/2022/05/07/thomas-piketty-le-programme-adopté-par-les-partis-de-gauche-marque-le-retour-de-la-justice-sociale-et-fiscale_6125101_3232.html [Luettu 4.7.2022]
- Piketty, Thomas. 2022b. Thomas Piketty : « Le retour à un affrontement centré sur la question sociale est une nécessité ». *Le Monde*, 10.6.2022. https://www.lemonde.fr/idees/article/2022/06/10/thomas-piketty-le-retour-a-un-affrontement-centre-sur-la-question-sociale-est-une-necessite_6129730_3232.html [Luettu 4.7.2022]
- Regards. 2019. Thomas Piketty : « Quand je parle de dépassement du capitalisme, je pourrais dire abolition ». Youtube, 27.9.2019. <https://youtu.be/3qq7Xs-KBr0> [Viitattu 4.7.2022]
- Suomela, Kalevi. 2021. Pikettyn poliittinen taloustiede. *Ydin*, 55:2, 72–75.
- Tuomala, Matti. 2022. Piketty hahmottelee 2000-luvun sosiaalidemokratiaa. *Tiede & Edistys*, 47:1–2, 59–66.
- Vartiainen, Juhana. 2020a. Miltä maailmanhistoria näyttää pääoman omistuksen näkökulmasta? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 116:1, 167–175.
- Vartiainen, Juhana. 2020b. Uusi vasemmisto. *Nykypäivä*, 3, 39.

- Warner, Neil. 2022. The Defeat of François Mitterrand’s Reform Program Still Haunts the French Left. *Jacobin*, 5.2.2022. <https://jacobin.com/2022/05/francois-mitterrand-neoliberalism-french-left-economic-policy-rigueur-reform> [Luettu 24.9.2022]
- Winock, Michel. 2015. *François Mitterrand*. Pariisi: Gallimard.

Poliittisen talouden tutkimuksen seura

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry on vuonna 2013 perustettu kotimainen tieteellinen yhdistys. Yhdistyksen tarkoituksena on toimia poliittisen talouden tutkimuksen ja opetuksen parissa toimivien ihmisten yhdysseitinä ja monipuolistaa kotimaista talouskeskustelua. Yhdistyksen parissa poliittinen talous ymmärretään laajana poikkitehtieteellisenä tutkimuskohteena.

Yhdistyksen jäseneksi voi liittyä kuka tahansa yhdistyksen säännöt hyväksyvä henkilö. Liittymisohjeet löytyvät seuran verkkosivulta osoitteesta: <http://www.poliittinalous.fi/yhdistys/liity-jaseneksi/>.

***Poliittinen talous* -lehti**

Poliittinen talous on tieteellinen, vertaisarvioitu lehti, joka julkaisee talouden instituutioiden ja ilmiöiden, talouspolitiikan, talousdiskurssien ja taloustieteen poliittisia ja kriittisiä analyyseja sekä toimii poliittisen talouden tutkimuksen edistämisen suomalaisena keskustelufoorumina.

Vuonna 2013 perustetun lehden julkaisija on Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry. Lehden toimituksesta vastaa 1–2 päätoimittajaa ja toimituskunta. Yhdistyksen hallitus valitsee lehden päätoimittajat kahdeksi vuodeksi kerrallaan sekä nimittää toimituskunnan jäsenet.

Poliittinen talous toivottaa tervetulleeksi eri tieteenalojen, kuten politiikan tutkimuksen, taloustieteen, poliittisen ja taloushistorian, kulttuurintutkimuksen, sosiologian, sosiaali-politiikan, kauppatieteiden, hallinnon tutkimuksen, yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen, oikeustieteiden ja filosofian piiristä nousevia poliittisen talouden analyyseja. Lehti julkaisee myös niin globaalia, kansainvälistä, alueellista, kansallista kuin paikallistakin poliittista taloutta käsitteleviä empiirisiä analyyseja.

Lehdestä voidaan käyttää kansainvälisissä yhteyksissä myös epävirallista nimeä *Finnish Review of Political Economy*. Lehti on sähköinen, ja sen artikkelit ovat avoimesti kaikkien saatavilla (open access). Lehdessä julkaistavien artikkeleiden tekijänoikeudet perustuvat Creative Commons -lisenssiin. Lehden julkaisualustana käytetään avoimeen lähdekoodiin perustuvaa Open Journal Systems -alustaa.

Seuran ja lehden sivustot ja sosiaalinen media:

<http://www.poliittinalous.fi/>

https://twitter.com/polital_tutkimus

<https://journal.fi/poliittinalous/>

<https://www.facebook.com/PoliittisenTaloudenTutkimuksenSeura>

Kirjoittajat

Anna Elomäki, filosofian tohtori, dosentti, akatemiaturkija, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Teppo Eskelinen, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto

Eeva Houtbeckers, kauppätieteiden tohtori, apurahaturkija, Untame-kollektiivi & Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto-yliopisto

Aki Koivula, valtiotieteiden tohtori, taloussosiologian dosentti, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Henri Koskinen, valtiotieteiden tohtori, erikoistutkija, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Alexi Okkonen, yhteiskuntatieteiden maisteri

Anna Ilona Rajala, Doctor of Philosophy, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Pekka Räsänen, valtiotieteiden tohtori, taloussosiologian professori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Samuli Tikkanen, valtiotieteiden maisteri, taloussosiologian yliopisto-opettaja, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Hanna Ylöstalo, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, sosiologian yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto